

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Äriõiguse ja intellektuaalse omandi õppetool

Mare Tannberg

AUTORI VARALISTE ÕIGUSTE PIIRANGUD
ARVUTIPROGRAMMIDE NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja
(PhD) Anne Kalvi

Tartu

2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1 AUTORI VARALISTE ÕIGUSTE PIIRANGUTE OLEMUS	
1.1. Autori varaliste õiguste piirangute lähtealused.....	8
1.2. Euroopa autoriõiguse traditsioon ja nn kinnine varaliste õiguste piirangute süsteem.....	14
1.3. Anglo-Ameerika <i>copyright</i> 'i traditsioon ja nn lahtine varaliste õiguste piirangute süsteem.....	17
1.4. Kolmeastmeline test autori varaliste õiguste piirangute osas.....	22
2 ARVUTIPROGRAMMI AUTORI ÕIGUSTE ÜLDISED PIIRANGUD	
2.1. Arvutiprogrammi õiguskaitse piiritlemine.....	28
2.2. Arvutiprogrammi autori varaliste õiguste ulatus kui piirang.....	36
3 ARVUTIPROGRAMMI VABA KASUTAMISE VÕIMALUSED	
3.1. Arvutiprogrammi vaba kasutamise õigustatud subjekt.....	40
3.2. Arvutiprogrammi vaba otstarbekohane kasutus ja vigade parandus.....	42
3.3. Arvutiprogrammist varukoopiate vaba tegemine.....	47
3.4. Arvutiprogrammi vaba jälgimine, uurimine ja katsetamine.....	52
4 ARVUTIPROGRAMMI VABA DEKOMPLIEERIMINE	
4.1. Dekompileerimise tehniline, majanduslik ja õiguslik taust.....	56
4.2. Dekompileerimise lubatavuse kriteeriumid.....	59
4.3. Saadud info kasutamise piirangud.....	61
KOKKUVÕTE	65
ABSTRACT	69
KASUTATUD KIRJANDUS	70
Erialakirjandus.....	70
Kasutatud õigusaktid.....	74
Kasutatud kohtupraktika.....	75

SISSEJUHATUS

Viimasel aastakümnel on olnud väga aktuaalne küsimus sellest, et kas üha enam tugevnenud autoriõiguslik kaitse, mida on põhjendatud vajadusega kohaneda digitaalsest arengust tingitud muudatustega, tähendab sõnavabaduse, informatsiooni, teadmiste ning sellega seonduvalt üleüldiselt kultuuri leviku liiga ulatuslikku ning põhjendamatut piiramist.¹ On ju autoriõiguse süsteemi traditsiooniliseks eesmärgiks leida tasakaal ühelt poolt autorite ja õiguste omajate huvide ning teiselt poolt ühiskonna võistlevate huvide vahel. Selle tasakaalu leidmine on aja möödudes läinud autoriõigusliku kaitse subjektide ringi laienemise tõttu vaid keerulisemaks.² Hetkel Eestis käsil oleva intellektuaalse omandi kodifitseerimisega seoses on ühe probleemina esile toodud, et tulenevalt infotehnoloogilisest arengust on tekkinud olukord, kus teose kasutaja huvid on järjest rohkem puudutatud.³ Erialakirjanduses on viidatud, et teose kasutaja roll on muutumas passiivsest kasutajast aktiivseks kasutajaks⁴, mistõttu on traditsiooniline autoriõiguse kontseptsioon muutunud kohmakaks, kuna keskendub peamiselt autori huvidele ning pöörab vähe tähelepanu teose kasutaja õigustele ja huvidele. Teose uued kasutusviisid, mis on tulenevalt tehnoloogia arengust läbi aegade tekkinud, on aga autoriõigusealases regulatsioonis eelkõige kajastatud autorile kuuluvate varaliste õiguste kataloogi paigutatuna. Praeguse rahvusvahelise regulatsiooni aluseks on autor kui õigussuhte nõrgem pool, mistõttu on autorile tagatud ulatuslik eksklusiivsetel õigustel põhinev kaitse. Seda kaitset kinnistab veelgi nn kolmeastmeline test, mille eesmärgiks on vaba kasutuse juhtude õiguspärasuse kontrollimine, kuid mida tõlgendatakse enamasti autori kasuks. Kui algselt oli kolmeastmelise testi rakendamine nõutav vaid reprodutseerimisõigusega seonduva vaba kasutamise juhtudel, siis koos autorile kuuluvate õiguste sisulise laienemisega on laienenud ka kolmeastmelise testi kasutusala kõigile autori varalistele õigustele. Sellise arenguga kaasnevad sobimatud

¹ K. Kretschmer. Digital Copyright the End of an Era. – European Intellectual Property Review, Vol 25, No 8, p 333. K. Kretschmer on probleemi tõstatamisel viidanud USA Ülemkohtu lahendile *Eldred v Ashcroft* 537 US (2003) SCt 01-618.

² Lucie M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright. Kluwer Law International, 2002, p 1.

³ Autoriõiguses kehtiva üldise põhimõtte kohaselt kaitseb autori õigusi teosele seadus ning varaliste õiguste omandajaid peaks kaitsma autorileping, mistõttu on autorile seadusega tagatud kaitse ebasümmeetriliselt tugev. Ebasümmeetria on eriti tugev infotehnoloogia vallas. Vt: M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori isiklikud õigused. – Juridica 2007/9, lk 652.

⁴ L.M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright, p 2.

ärimudelid tootja poolt lähevad tihti vastuollu tänapäevase informatsiooni- ja sõnavabaduse kontseptsiooniga.⁵

Eeltoodu vältimiseks oleks vajalik autoriõiguse ümberhindamine autoriõiguse aluspõhimõtetest lähtuvalt ning sellest tulenevalt autori õiguste ulatuse ja kestvuse kärpimine. Erialakirjanduses on aga väljendatud seisukohta, et selline terviklik ja üleüldine autoriõiguse ümberhindamine rahvusvahelisel tasandil on ebatõenäoline, vähemalt mitte lähiajal.⁶ Ka Euroopa Komisjon on seisukohal, et praegune Euroopa Liidu seadusandlus on üldiselt efektiivne ja järjepidev ning vajaks vaid väikseid korrektuure teatud valdkondades.⁷ Range ja tõhus/efektiivne süsteem autoriõiguste ning kaasnevate õiguste kaitseks on Euroopa Komisjoni sõnul hoopiski vajalik tagamaks autoritele ning tootjatele (producers) tasu nende loomingulise pingutuse eest ning julgustamaks tootjaid ning kirjastajaid loomingulisse töösse investeerima.⁸

Eestis on küsimus autoriõiguse ümberhindamisest samuti aktuaalne. Nimelt on Eestis hetkel käsil intellektuaalse omandi, sh autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste kodifitseerimine. Intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupp on selgitanud, et põhimõttelised muudatused autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste regulatsioonis ei ole võimalikud, kuna Eesti peab oma siseriikliku õiguse loomisel lähtuma rahvusvahelistest konventsioonidest, mille osalisriik ta on, ning Euroopa Liidu liikmesriigina Euroopa Liidu õigusraamistikust.⁹ Seega ei ole autoriõiguse ulatuslik kontseptuaalne ümberhindamine ning tänapäeva vajadustele vastavaks muutmine siseriiklikul tasandil võimalik, kuid võimalik on kehtiva rahvusvahelise ja regionaalse regulatsiooni piirides kaasajastada teatud autoriõiguse aspekte.

⁵ K.Nemvalts jt. Autoriõiguse ja autoriõigustega kaasnevate õiguste probleemide koondkaardistus (17.07.2012.a), lk 16.

⁶ S. Stokes. Digital Copyright. Law and Practice, 2nd ed. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon: 2005.

⁷ European Commission. Staff Working Paper On the Review of the Legal Framework in the Field of Copyright and Related Rights. SEC (2004) 995; Brussels, 19.07.2004.

⁸ European Commission. Green Paper on Copyright in the Knowledge Economy. COM (2008) 466, p 4.

⁹ K.Nemvalts jt. Autoriõiguse ja autoriõigustega kaasnevate õiguste probleemide koondkaardistus (17.07.2012.a), lk 3.

Pöördudes tagasi eelnevalt mainitud probleemi, st autori õiguste ebaproportsionaalselt tugeva kaitse juurde, ei ole üllatav, et eelnimetatu on autoriõiguse ühe olulise probleemkohana välja toodud ka intellektuaalse omandi kodifitseerimisega seonduvates materjalides, kus on osundatud õigusselguse puudumisele autoriõiguste omajate ning kasutajate vahelistes õigussuhetes, mida reguleerivad varaliste õiguste piiramist ehk vaba kasutust¹⁰ käsitlevad normid (kehtiva AutÕS¹¹ IV ptk). Viimase aastakümne digitaalne revolutsioon ja Interneti areng on viinud olukorrani, kus kasutajad ei suuda enam mõistlikult hinnata, mis on vaba kasutus ja millele see kohaldub. Kasutajatel on keeruline hinnata oma käitumise õiguspärasust või õigusvastasust, sest olemasolevad õiguslikud printsiibid ja normid ei kohaldu hästi tehnoloogia tavapärase kasutusega.¹² Olemasoleva süsteemi jäikust näitab ka asjaolu, et varaliste õiguste piirangud on seaduses ammendavalt sätestatud¹³, mistõttu kui tehnoloogilisest arengust tingituna tekib vajadus uue varalise õiguse piirangu järele, siis tuleb selleks läbida seadusandlik protsess, mis Euroopa tasandil võib võtta aega aastaid.

Vaba kasutusega seonduv on EL tasandil reguleeritud EL direktiivi 2001/29/EC¹⁴ (edaspidi nimetatud **Infoühiskonna direktiiv**) artiklis 5 ning Eestil ei ole seega võimalik nimetatud artiklis toodud vaba kasutamise juhtude nimekirjast erinevaid varaliste õiguste piiranguid siseriiklikul tasandil kehtestada. Intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupp on aga vaba kasutamise regulatsiooni reformimiseks teinud Mandri-Euroopa autoriõiguse kontekstis äärmiselt julge ettepaneku. Nimelt on töögrupp välja pakkunud sellise printsiibi sissetoomise, mille puhul oleks normi rakendajal võimalik lähtuvalt konkreetsest kaasusest tõlgendada olemasolevaid vaba kasutuse norme laiendavalt. See tähendab, et seadusesse ei lisataks uusi vaba kasutuse juhtumeid, vaid olemasolevaid tõlgendatakse selliselt, et nad oleksid kohaldatavad igasugustele kasutusviisidele sõltumata tehnoloogiast. Printsiibi aluseks on Anglo-Ameerika nn õiglase kasutamise või *fair use* doktriin. Anglo-Ameerika autoriõiguse traditsioonile omase paindliku nn „lahtiste erandite“ ja „kinniste õiguste“ lähenemise kohaselt

¹⁰ Käesolevas magistritöös kasutan mõisteid „vaba kasutus“, „autori varaliste õiguste piirangud“ sünonüümidenä.

¹¹ RT I, 1992, 49, 615.

¹² K.Nemvalts jt. Autoriõiguse ja autoriõigustega kaasnevate õiguste probleemide koondkaardistus (17.07.2012.a), lk 14.

¹³ L. Guibault. Why Cherry-Picking Never Leads to Harmonisation. The Case of the Limitations on Copyright under Directive 2001/29/EC. – Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law 2010/1, p 57.

¹⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22.mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. – EÜT L 167, 22.06.2001.

saab kohus teha otsuse ühe või teise vaba kasutuse juhu õiguspärasuse kohta konkreetse kaasuse asjaoludest lähtuvalt.¹⁵ Intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupp on oma ettepanekus võtnud eeskujuks 2010.a avaldatud nn *Wittem*-grupi mudelseaduse¹⁶, mis on Euroopas tunnustatud autoriõiguse spetsialistide poolt koostatud kehtivale autoriõiguslasele rahvusvahelisele raamistikule vastav mudelseadus autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta ning kus tehakse samasugune ettepanek. Tegemist ei ole täiesti uudse mõttega, vaid *fair use* printsiibi Mandri-Euroopa autoriõiguse süsteemi ülevõtmise põhjendatuse ning võimalikkuse üle on Euroopas varemgi arutletud, eriti seoses Infoühiskonna direktiivist tuleneva varaliste õiguste piirangutega.

Käesoleva magistritöö autor tõstatab alljärgnevalt uurimisküsimuse arvutiprogrammide kontekstis.¹⁷ Autori eesmärgiks on magistritöö raames uurida, kas Eesti autoriõiguse kontseptsioon autori varaliste õiguste piirangute osas vajab kaasajastamist ning kas nimetatud kontseptsiooni kaasajastamiseks tuleks Eesti õigusesse sisse tuua *fair use* doktriin? Analüüsi tulemusena lahendab autor küsimuse, kas arvutiprogrammide varaliste piirangute eriregulatsioon on liiga jäik ning kas arvutiprogrammide vaba kasutamine tuleks muuta paindlikumaks. Teiseks vastab autor küsimusele, kas *fair use* doktriini sissetoomine Eesti õigusesse intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupi poolt nimetatud ulatuses aitaks arvutiprogrammide vaba kasutamise regulatsiooni muuta paindlikumaks.

Selleks annan esimeses peatükis ülevaate autori varaliste õiguste piirangute olemusest, sh kolmeastmelisest testist. Varaliste õiguste piirangute üldise iseloomu käsitlemiseks on viidatud ka Infoühiskonna direktiivile, kuigi arvutiprogrammide vaba kasutamine on ammendavalt reguleeritud EL direktiivis 2009/24/EÜ (edaspidi nimetatud **Arvutiprogrammide direktiiv**)¹⁸. Käsitlen varaliste piirangute lähtealuseid eelkõige Mandri-

¹⁵ A.Kelli jt. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal (Versioon 19.02.2013), lk 87-89. Arvutivõrgus:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58012/Autori%F5iguse+anal%FC%FCs.pdf> (08.04.2013).

¹⁶ Wittem Group. European Copyright Code. Arvutivõrgus: www.copyrightcode.eu (08.04.2013).

¹⁷ Kui üldjuhul ei mängi varaliste õiguste piirangute rakendamisel teose liik rolli, siis arvutiprogrammide puhul kehtib teose vabaks kasutamiseks eriregulatsioon. Arvutiprogrammide vaba kasutamise erandid on Euroopa Liidu tasandil ammendavalt reguleeritud Arvutiprogrammide direktiivis ning Infoühiskonna direktiivist tulenevad varaliste õiguste piirangud neile ei laiene. Autoriõiguse seaduses on arvutiprogrammi vaba kasutamine sätestatud §-des 24-25.

¹⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/24/EÜ, 23. aprill 2009, arvutiprogrammide õiguskaitse kohta (kodifitseeritud versioon). – ELT 111/16, 05.05.2009.

Euroopa ja Anglo-Ameerika autoriõiguse süsteemi võrdlemise kaudu. Leian, et selline võrdlev üldine käsitus on äärmiselt vajalik edasiseks analüüsiks, kuna magistritöö üheks keskseks küsimuseks on Anglo-Ameerika autoriõiguse kontseptsioonile iseloomuliku *fair use* printsiibi sisse toomine Eesti siseriiklikusse õigusesse, mis põhineb Mandri-Euroopa autoriõiguse süsteemil. Teises peatükis keskendun arvutiprogrammi autori õiguste üldistele piirangutele, st määratlen arvutiprogrammi autoriõigusliku kaitse ulatuse lähtuvalt ainuõiguste objektist, mahust ja kestusest. Kuna arvutiprogrammid ei ole teosed tavapärase mõttes, on nende funktsionaalsusest ning autoriõiguslikust kaitsest ülevaate andmine vajalik mõistmaks arvutiprogrammi autori varaliste õiguste piirangute eriregulatsiooni vajadust. Kolmandas peatükis liigun arvutiprogrammide vaba kasutamise võimaluste juurde. Nimetan seaduses ammendavalt sätestatud arvutiprogrammi vaba kasutamise võimalused ning avan nende olemuse ning eesmärgi. Analüüsin, kas nimetatud varaliste õiguste piirangud täidavad oma eesmärgi ning käsitlen regulatsiooni muutmise võimalikkust Eesti intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupi poolt tehtud *fair use* printsiibi kasutuselevõtmise ettepaneku valguses. Seega kasutan uurimisküsimustele vastamiseks võrdlevat meetodit, selgitamaks välja Mandri-Euroopa ning Anglo-Ameerika autoriõiguse süsteemide erinevused eelkõige autori varaliste õiguste piirangutega seondult. Süsteemse meetodi abil analüüsin arvutiprogrammide varaliste õiguste ulatust ning varaliste õiguste piiranguid, hinnates muuhulgas kolmeastmelise testi mõju neile.

Käsitlusest jäävad välja arvutiprogrammid, mis ei ole autoriõigusega kaitstavad (nt automaatselt genereeritud tarkvara). Mõisteid „arvutiprogrammid“ ja „tarkvara“ kasutan alljärgnevalt sünonüümidenä.

Magistritöö kirjutamisel olen tuginenud esmalt Eesti intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupi poolt praeguseks koostatud lähtematerjalidele, Eesti õiguskirjanduses ning õigusperioodikas avaldatud teemakohastele artiklitele kui ka rahvusvahelisele õigusteaduskirjandusele. Lisaks olen tuginenud Euroopa kohtu, Suurbritannia, Prantsuse ning USA asjakohasele kohtupraktikale.

1. AUTORI VARALISTE ÕIGUSTE PIIRANGUTE OLEMUS

1.1. Autori varaliste õiguste piirangute lähtealused

Tänapäeval saab eristada kahte¹⁹ peamist autoriõiguse süsteemi, mille alla jagunevad enamik maailma riikidest. Nendeks on Anglo-Sakso või Anglo-Ameerika *copyright* süsteem ning Mandri-Euroopa “autori õiguse” või *droit d’auteur* süsteem. Süsteemide aluseks on erinevad filosoofiad, mis peegeldub süsteemide põhimõttelises erinevuses teatud autoriõiguse aspektides.²⁰ Autoriõiguse filosoofiline õigustus hakkas kujunema valgustusperioodil 18. sajandil. On vaieldav, kas Inglise ja Ameerika varajast autoriõigust saab lugeda valdavalt utilitaarseks ning Prantsuse varajase autoriõiguse põhjenduseks vaid autori isiklikku seotust oma loominguga, või ei olnud autoriõiguse kujunemise algusperioodil erinevused väga suured.²¹ Igal juhul on selge, et kahe süsteemi erinevas suunas kujunemine toimus hiljemalt 19. sajandil.²²

Autoriõiguse põhjendatuse ja eesmärkide uurimine Anglo-Ameerika *copyright* süsteemi ja Euroopa *droit d’auteur* süsteemi võrdlemise kaudu ei ole pelgalt akadeemilise tähendusega. Mõlema süsteemi puhul mängib autoriõigusliku kaitse eesmärk olulist rolli autorile antavate õiguste ulatuse määramisel. Nii seadusandjad kui ka õiguse rakendajad pöörduvad õiguse tõlgendamisel, kohaldamisel või muutmisel normi eesmärgi poole. Asjaolu, kas teatud autoriõiguse süsteem põhineb utilitaarsetel printsiipidel või loomuõiguslikel põhimõtetel, on ühelt poolt õiguste omaja ja teiselt poolt kasutaja, avalikkuse ja ühiskonna huvide vahelise

¹⁹ Seoses arvutiprogrammide autoriõigusliku kaitse uurimisega tuleb mainida, et nende kahe kontseptsiooni kõrvale tekkis 1980. aastate Ameerikas kolmas kontseptsioon, *copyleft*, mille aluseks on idee, et tarkvara peaks olema vaba: igaühel peaks olema õigus kõiki tema poolt kasutatavaid arvutiprogramme parandada, kohandada ja edasi arendada ning neid omavahel kõikvõimalikel viisidel kombineerida. Richard M. Stallman töötas 1980. aastate keskel välja *copyleft*’i kui „üldise meetodi arvutiprogrammi või muu teose vabaks andmiseks tingimusel, et kõik selle muudetud ja täiendatud versioonid jäävad samuti vabaks“. Käesoleva magistritöö autor *copyleft*’iga seotud küsimustel siinkohal pikemalt ei peatu. P.P.Mõtsküla. Tarkvara õiguskaitse perspektiivid võrgustunud ühiskonnas. – Juridica 2006, nr 6, lk 389.

²⁰ S.von Lewinski. International Copyright Law and Policy. Oxford University Press, 2008, para 3.01.

²¹ J. Ginsburg. A Tale of Two Copyrights: Literary Property in Revolutionary France and America. – Tulane Law Review 1990/64, No 5, p 125 ff. – Arvutivõrgus:

<http://www.compilerpress.ca/CW/Library/Ginsberg%20Tale%20of%20Two%20Copyrights%20TLR%201990.htm>

²² S.von Lewinski. International Copyright Law and Policy, para 3.11.

tasakaalu leidmisel määrava tähtsusega.²³ Kuna autoriõiguse süsteemid peegeldavad suurel määral nende aluseks olevat kultuuri ja identiteeti ning ei ole pelgalt neutraalsed tööriistad konkreetse õigusliku olukorra lahendamiseks, on mõistetav, miks ühe või teise süsteemi esindajad on äärmiselt huvitatud piirkondlikul või rahvusvahelisel tasandil regulatsiooni mõjutamisest ning sellekohased vaidlused on eriti tulised ja emotsionaalsed. Erialakirjanduses on nimetatud kontekstis räägitud isegi nn ususõdadest²⁴. Kahe eri traditsiooni kokkupõrge oli hästi jälgitav näiteks TRIPS-lepingu²⁵, WIPO autoriõiguse lepingu²⁶ ja WIPO esitus- ja fonogrammilepingu²⁷ koostamisel.²⁸ Alates 1980-ndate keskpaigast hakkas autoriõiguse majandusliku tähtsuse suurenemise tõttu kasvama ka konkurents ning riigid hakkasid rahvusvahelise kaubandusõiguse kaudu üha agressiivsemalt suruma läbi autoriõiguse (ning üldiselt intellektuaalomandi) kaitset, mis oleks nende riikliku tööstuse huvides. Viimastel aastakümnetel võib täheldada USA tuntavalt suurenenud mõju rahvusvahelisele autoriõigusele ning USA on märgatavalt survestanud *copyright* süsteemi elementide tunnustamist rahvusvahelise autoriõiguse elementidena. Süsteemide omavahel lähendamise ning nendevaheliste erinevuste ületamise strateegiat võib käsitleda kui ühte moodust *copyright*'i elementide rahvusvahelisse autoriõiguse režiimi toomiseks.²⁹ Seega ei saa tulenevalt USA suurenenud mõjust rahvusvahelisele autoriõigusele ning teiselt poolt Berni konventsiooniga³⁰ liitunud *copyright*'i maade kohustusest võtta oma siseriiklikusse õigusesse üle Berni konventsioonis sätestatud teatud autori õiguste süsteemi elemendid, suurema osa riikide puhul enam rääkida ühe süsteemi puhtal kujul järgimisest ning nende siseriiklikus regulatsioonis võib leida ka teise süsteemi teatud elemente.³¹

²³ L.M.C.R.Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright, p 7.

²⁴ N.Turkewitz. Authors' Rights are Dead. – Journal of the Copyright Society of the USA 1990/41, p 45.

²⁵ Intellektuaalomandi kaubandusaspektide leping. – RT II 1999, 22, 123.

²⁶ Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) autoriõiguse leping. – Mitteametlik tõlge arvutivõrgus: <http://www.kul.ee/index.php?path=0x710> (01.03.2013).

²⁷ Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) esitus- ja fonogrammileping. – Mitteametlik tõlge arvutivõrgus: <http://www.kul.ee/index.php?path=0x711>.

²⁸ S.von Lewinski. International Copyright Law and Policy, para 3.02..

²⁹ Copyright, Related Rights and Media Convergence in the Digital Context: ALAI Nordic Study Days. June, 18-20, 2000, Stockholm, 2001, p 59.

³⁰ Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon. – RT II 1994, 16, 49.

³¹ S.von Lewinski. International Copyright Law and Policy, para 3.08.

Copyright'i ja Mandri-Euroopa autoriõiguse süsteemi erinevat fookust näitab väga hästi nende erinev terminoloogia. Kui autoriõigusse süsteem tunnustab õigusi kui autori kaitse vormi, siis *copyright* süsteemis, kus keskmes on teos mitte autor, on õigused võrreldes Mandri-Euroopa süsteemiga rohkem teose ja selle kasutajakesksed³². Saksamaa autoriõiguseaduse³³ § 15 sätestab autori varalised õigused (*Ververtungsrechte*), samas kui Suurbritannia autoriõiguse, disaini ja patendiaktis³⁴ on kasutatud mõistet „teod, mis on piiratud autoriõigusega“ (*acts restricted by copyright*). Ka Eesti autoriõiguse seaduse §-s 13 räägitakse autori varalistest õigustest. „Varaline õigus“ on suunatud kaitsele autori vaatepunktist, „piiratud/keelatud tegevus“ aga kasutaja seisukohalt. Sarnaselt on Mandri-Euroopa autoriõiguse traditsiooniga riikides kasutatud mõisteid „piirangud“ (*limitations*) ja „erandid“ (*exceptions*), st piirangud ja erandid autori varalistele õigustele, samal ajal kui *copyright* süsteem kasutab vastavalt mõisteid „lubatud tegevused“ (*acts permitted*), „*fair dealing*“, „*fair use*“ või vaba kasutus (*free use*) sama fenomeni tähistamiseks kasutaja seisukohalt.³⁵ Terminoloogiline erinevus kui indikaator varaliste õiguste piirangute põhjendatuse kohta on selgelt nähtav ka intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupi poolt koostatud dokumentidest, kus räägitakse varaliste õiguste piirangute asemel teose vabast kasutamisest. See on selgeks näitajaks, et vastava regulatsiooni lähtekohaks ei ole enam puhtalt Mandri-Euroopa traditsiooniline autoriõiguse süsteem.

Autorile kuuluv ainuõigus oma loomingu tulemuse suhtes ei ole absoluutne. Kui üldised piirangud³⁶ autoriõiguses määratlevad ainuõiguse objekti, õiguste ulatuse ja kestuse, siis konkreetsed seaduses sätestatud piirangud ehk no vaba kasutamise erandid on mõeldud tagama erinevaid kultuurilisi, sotsiaalseid, informatsioonilisi, majanduslikke ja poliitilisi huvisid ja eesmärgi.³⁷ Autori varaliste õiguste piiramise sätestamise lähtekohaks on arusaam, et teatud piiratud juhtudel on vajalik lubada teose kasutamist autorilt nõusolekut küsimata.

³² *Copyright* tähendab otsetõlkes koopia õigust; *droit d'auteur*, *Urheberrecht* tähendavad aga autori(le kuuluvat) õigust.

³³ Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte.

³⁴ Copyright, Designs and Patents Act 1988.

³⁵ S.von Lewinski. International Copyright Law and Policy, para 3.16.

³⁶ Käsitletud käesoleva magistritöö peatükis 2.

³⁷ B.Hughenoltz. M.R.F.Senftleben. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities. Amsterdam, November 2011, p 6. Arvutivõrgus. <http://www.ivir.nl/publications/hughenoltz/Fair%20Use%20Report%20PUB.pdf> (02.04.2013).

Tegemist on teise isiku poolt teose ja kaasnevate õiguste objekti kasutamise viisidega, mis põhimõtteliselt kuuluvad autori ja kaasnevate õiguste omaja ainuõiguse valdkonda (nt õigus reprodutseerida, õigus levitada, õigus teha üldsusele kättesaadavaks), kuid mida teatud tingimuste järgmisel ei peeta autori ja kaasnevate õiguste omaja ainuõigusi rikkuvaks.³⁸ Vaba kasutamise erandite teostamisel tuleb arvestada algselt Berni konventsioonist pärineva kolmeastmelise testiga (*three-step test*)³⁹, samuti asjaoluga, et vaba kasutamise erandid ei ole absoluutsed ning teatud juhtudel on lepinguliselt võimalik vaba kasutamise erandid autori poolt välistada.

Autori varaliste õiguste piirangute kehtestamise sügavamaks aluseks on kahtlemata inimõiguste üldpõhimõtted. Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikli 27 lõige 1 kohaselt „[i]gal inimesel on õigus ühiskonna kultuurielust vabalt osa võtta, kunsti nautida, teaduse progressi oma panus anda ja selle progressi hüvesid kasutada“. Pisuke on viidanud vajadusele leida kompromiss autori ainuõiguste ja ühiskonna huvide ja vajaduste vahel. Ühiskondlik huvi väljendub kultuuritarbijale teatud juhtudel õiguse andmises teose vabaks kasutamiseks ilma autori nõusolekuta ja teatud juhtudel ka ilma autorile tasu maksmata.⁴⁰ Oluline on siinkohal rõhutada, et vaba kasutuse puhul ei saa kasutajaid kindlasti vaadata kitsalt ainult tarbija rollis, vaid kasutaja on ka ise looja, kes tarbitu põhjal ühel või teisel viisil loob midagi uut ning seega panustab omakorda ühiskonna arengusse.⁴¹

Erialakirjanduses on korduvalt esile toodud⁴², et Euroopa loomuõigusel põhinev autoriõiguste süsteemi ja Ameerika „utilitaarse“ autoriõiguse süsteemi põhimõttelised erinevused peegelduvad ka viisis, kuidas autori õigused ja õiguste piirangud on seadusandluses väljendatud. Autoritele omistatud õiguseid on vastavas seadusandluses üldiselt väljendatud kas laialt või kitsalt. Kui autoritele on antud laiad ainuõigused, mis hõlmavad nende teoste kõikvõimalikke kasutusviise, on teatud piirangud nende ainuõiguste teostamisele igati

³⁸ L.Jents. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas. – *Juridica* 2012, nr 7, lk 499.

³⁹ Kolmeastmelise testi kohaselt on vaba kasutamine lubatud kindlatel juhtudel tingimusel, et see ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ning ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve.

⁴⁰ H.Pisuke. Autor ja ülikool. Autoriõiguse alused. Tartu Ülikooli Kirjastus: 2004, lk 68.

⁴¹ L.Jents. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas, lk 501.

⁴² P.B.Hugenholtz. Copyright and Freedom of Expression in Europe. R.Cooper Freyfuss, D.Leenheer Zimmerman, H.First (editors). *Innovation Policy in an Information Age*. Oxford: Oxford University Press: 2000, p 352.

õigustatud, et kindlates olukordades tagada avalikkuse huvides autoriõigusega kaitstud teoste kasutamine ilma autori loata. Kui aga teatud tegevused on kaitse ulatusest välistatud ning autorite ainuõigused on sätestatud kitsalt, ei pruugi kasutajate huvides tehtud erandite olemasolu üldse vajalik olla. Kitsa või laia ainuõiguste režiimi valik seadusandja poolt määrab lõppkokkuvõttes konkreetse kaasuse puhul suuna, kuhu poole kohus autori ja kasutaja huvide kaalumisel kaldub.⁴³ Mandri-Euroopa autoriõiguse traditsioonile on iseloomulik autori varaliste õiguste kataloogi avatus, millele vastavalt on vaba kasutuse juhud sätestatud seaduses ammendavalt. Anglo-Ameerika traditsioonis on vastupidiselt varaliste õiguste kataloog kinnine ning vaba kasutuse juhud jäetud ammendavalt loetlemata. Selliselt on Anglo-Ameerika süsteemi oluliselt paindlikum kohanemaks tehnoloogilisest arengust tekkinud uute teose liikide või kasutusviisidega.

Isegi riikides nagu Prantsusmaa ja Saksamaa, kus autoriõiguse juured on sügaval loomuõiguses, aktsepteeritakse seisukohta, et autoriõigus peab tagama autorite ja kasutajate huvide vahelise tasakaalu. Nii WIPO autoriõiguse lepingu kui WIPO esitus- ja fonogrammilepingu preambulas on lepingupooled tunnistanud vajadust säilitada tasakaal autori õiguste ja avalike huvide vahel, eelkõige seoses hariduse ja uurimistegevusega ning informatsiooni kättesaadavusega, nagu on kajastatud Berni konventsioonis. Sellegipoolest ei ole rahvusvahelisel tasandil õnnestunud vaba kasutamise erandeid märkimisväärselt harmoniseerida, mida võib põhjendada asjaoluga, et vaba kasutamise erandid on suures osas olemuslikult seotud riigi kultuurilise ja sotsiaalse identiteediga, mistõttu on laiaulatusliku rahvusvahelise konsensuse saavutamine konkreetsete erandite kehtestamiseks väga keeruline.⁴⁴

Euroopa Liidu tasandil on autori varaliste õiguste piiranguid proovitud harmoniseerida Infoühiskonna direktiiviga⁴⁵. Enne Infoühiskonna direktiivi jõustumist 2001.a mais olid autori varaliste õiguste piirangud Euroopa Liidu tasandil reguleeritud vaid nõ vertikaalsel tasandil ainult uute ja väga spetsiifiliste teoste, st arvutiprogrammide ja andmebaaside, puhul.

⁴³ L.M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright. Kluwer Law International: 2002, p 17.

⁴⁴ L.Guibault. G.Westkamp jt. Study on the implementation and effect in Member States' laws of Directive 2001/29/EC on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society. Final Report. The Netherlands, University of Amsterdam, Institute for Information Law 2007, p 41. – Arvutivõrgus: http://www.ivir.nl/publications/guibault/Infosoc_report_2007.pdf.

⁴⁵ Infoühiskonna direktiivi preambula punkti 31 kohaselt tuleb tagada õiguste ja huvide tasakaal eri liiki õiguste valdajate huvide vahel, samuti eri liiki õiguste valdajate ning kaitstud objekti kasutajate vahel.

Horisontaalne ehk üldine tasand tuli mängu Infoühiskonna direktiivi väljatöötamisel, mille üheks eesmärgiks oli defineerida varaliste õiguste „erandid ja piirangud“ ühtlustatult,⁴⁶ paljude õigusteadlaste arvates küll ebaõnnestunult⁴⁷. Infoühiskonna direktiivi preambula punkti 50 kohaselt määratakse Arvutiprogrammide direktiivi artiklitega 5 ja 6 kindlaks arvutiprogrammide suhtes ainukohaldatavate õiguste ainukohaldatavad erandid ning Infoühiskonna art 1(2)(a) kohaselt ei mõjuta Infoühiskonna direktiiv mingil viisil ühenduse olemasolevaid sätteid arvutiprogrammide õiguskaitse kohta. Seega on arvutiprogrammide puhul vaba kasutamise erandid reguleeritud ammendatavalt Arvutiprogrammide direktiivis. Infoühiskonna direktiiv ei laiene arvutiprogrammidele ning andmebaasidele. Erialakirjanduses on sellist lähenemist kritiseeritud, väites et arvutiprogrammide ja andmebaaside välistamine Infoühiskonna direktiivi reguleerimisalast on ebaloogiline, seda eriti kuna suur osa veebilehekülgede sisust kujutab endast arvutiprogrammi või andmebaasi. Veebileht isegi oma kõige lihtsamal (HTML) vormis võib vastata arvutiprogrammi tunnustele. Keerulisemaid veebilehtesid, mis on kirjutatud näiteks Javascriptis, ei ole võimalik tõhusalt traditsioonilisest arvutiprogrammi lähtekoodist eristada.⁴⁸

Kuna arvutiprogrammid ei ole teoseks traditsioonilises mõttes, on nende funktsionaalsest iseloomust tulenevalt peetud vajalikuks arvutiprogrammi vaba kasutamist reguleerida erandkorras. Kahjuks on arvutiprogramme puudutavad erandid on autoriõiguse seaduses üsna keerukalt sõnastatud, kuna seaduse koostamisel on proovitud võimalikult täpselt Arvutiprogrammide direktiivi algteksti järgida.⁴⁹ Arusaamatu regulatsioon ei täida aga kasutaja jaoks oma eesmärki.

Seega on kahe süsteemi võrdlemisel vägagi praktiline tähendus. Nende kahe kontseptsiooni erinevuste mõistmine on vajalik, et mõista eri õigussüsteemides autoriõigusliku kaitse ulatust – nii autorile kuuluvate ainuõiguste ulatust kui ka nõ autori varaliste õiguste piiranguid ehk vaba kasutamise lubatavust. Kuna käesolevas magistritöös on üheks uurimisküsimuseks Anglo-Ameerika õigussüsteemist ühe elemendi sisse toomine Eesti autoriõiguse süsteemi, täpsemalt autori varaliste õiguste piirangute regulatsiooni, siis on vajalik uurida kahele

⁴⁶ G.Mazziotti. EU Digital Copyright Law and the End-User. Heidelberg: Springer 2008, p 77.

⁴⁷ L.Guibault jt. Study on the implementation and effect in Member States' laws of Directive 2001/29/EC on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society, p 65.

⁴⁸ G.J.H.Smith. Internet Law and Regulation. Sweet & Maxwell: 2007, para 2-015.

⁴⁹ H.Pisuke. Autoriõiguse alused. 2006, lk 98.

autoriõiguse traditsioonile iseloomulikke tunnuseid, enne kui saab teha järeldusi käesolevas magistritöös püstitatud uurimisküsimuste osas.

1.2. Euroopa autoriõiguse traditsioon ja nn kinnine varaliste õiguste piirangute süsteem

Mandri-Euroopa autoriõiguse kujunemist on mõjutanud loomuõiguse teooria, mistõttu on kesksel kohal seisukoht, et autori looming kuulub loomupäraselt temale ning selle kaitsmine on õigustatud, kuna see on autori suhtes õiglane. Teose loomise fakt tekitab autori ja tema teose vahel sideme, mistõttu tuleb teost kui autori omandit kaitsta hoolimata sellest, kas sellisest kaitsest tekib ühiskonnale mingi kasu. Selles süsteemis on esikohal autori isik, kelle õigusi tuleb kaitsta.⁵⁰ Pisuke on välja toonud, et „autorit vaadeldi justkui oma teose „isa“, kellel tekivad sellele loomulikud õigused, mida ei ole võimalik ära võtta ega kellelegi edasi anda ilma autori nõusolekuta“⁵¹. Ka autoriõiguse seaduse § 11, mis sätestab autoriõiguse sisu, räägib teose autori varalistest ja isiklikest õigustest.

Autoriõiguse eesmärgina tuuakse enamasti välja autori loomingulisuse stimuleerimine selle tasustamise kaudu ning samas ettevõtja poolt tehtud investeeringu kaitsmine. Sellised autoriõiguse kaitse põhjendused on omased esmajoones Anglo-Ameerika õigussüsteemile ning neid kasutatakse tihtipeale ka seoses teiste intellektuaalomandi valdkondadega, näiteks patentide puhul. Otseselt vaid autoriõigusele iseloomulikud on autori isikul või loomuõigusel põhinevad õigustused, mis rõhutavad autori ainulaadse loomuse väljendumist teose isikupära kaudu. Selliseid õigustusi seostatakse eelkõige Mandri-Euroopa õigussüsteemiga ning nad on ulatuslikku ja pikaajalist autoriõiguslikku kaitset pooldavate teooria alustalaks.⁵²

Hollandi õigusteadlane W. Grosheide on välja toonud alljärgnevad peamised autoriõiguse põhjendused. Esiteks autori isikul põhinev õigustus, mille kohaselt peegeldab teos autori isikut. Autoriõigus on seega käsitletav kui isikul põhineva õiguse üks vorm, mis on otseselt seotud isiku põhiõigusega privaatsusele. Teiseks põhjenduse lähtekohaks on õiglus, st et autoriõigus peegeldab loomuõiguse elemente. Selle lähenemise kohaselt ei ole autori õigused

⁵⁰ S.von Lewinski. International Copyright Law and Policy, para 3.13.

⁵¹ H. Pisuke. Autor ja tema õigused. Autoriõiguse seaduse ABC: Autoriõiguse põhimõisted. Olion: 1994, lk 99.

⁵² G. Tritton (koostaja). Intellectual Property in Europe, 3rd edition. London, Sweet&Maxwell: 2008, para 4-001.

loodud seaduse poolt, vaid eksisteerivad iseenesest seadusest kõrgemal. Kolmandaks on välja toodud kultuuril põhinev õigustus, mille kohaselt on autoriõiguslike kaitse stiimuliks teoste loomisel ja levitamisel, mis soodustab uute teadmiste levikut ning annab oma panuse meie kultuuripärandisse. Viimasena on nimetatud majanduslikku põhjendust, mis väidab, et autoriõigus muudab informatsiooni, mis on oma olemuselt avalik hüve, vahetatavaks kaubaks selle kaudu, et võimaldab informatsioonile omandiõiguse. Tänu sellele on tagatud informatsioonituru efektiivsus ja konkurents.⁵³ On oluline märkida, et majanduslik põhjendus on nimetatud viimasena ning esmatahtsana on rõhutatud autori kui isiku õiguste kaitset. Tekib küsimus, kas selline autoriõiguse lähtekoht on õigustatud ka tänapäeval. Käesoleva magistritöö autor on seisukohal, et praegusel infotehnoloogiaajastul, kus enamik autoriõigusega kaitstud teoseid on pigem kaubad, millel puudub lähedane side selle loojaga, ei ole rangelt loomuõigusel põhinev autoriõiguse põhjendus enam õigustatud. Seda eriti arvutiprogrammide puhul, mis on oma funktsionaalsusest tulenevalt mittetavapärased teosed, st arvutiprogramm on enamasti loodud teatud kindla eesmärgi saavutamiseks ning ei ole seetõttu niivõrd seostatav autori loomingulise väljendusvajadusega kui näiteks traditsioonilised kirjandus- või kunstiteosed. Teiseks on arvutiprogrammid enamasti nõ anonüümsed ehk siis on väga harva seostatavad autori isikuga, mistõttu ei ole argument, et teos peegeldab autori isiku, enam asjakohane.

Erialakirjanduses on selgitatud⁵⁴, et Mandri-Euroopale iseloomulik autoriõigus seab esikohale autori ja tema ainuõiguse ning teose igasuguste kasutusviiside suhtes, mis toimuvad ilma autori nõusolekuta, ollakse pigem vastumeelsel seisukohal. Nõ vaba kasutuse erandite suhtes sallimatu hoiaku põhjuseid tuleb otsida Mandri-Euroopa autoriõiguse alustalaks oleva loomuõiguse lähtealustest. Kui autori õiguste kaitsmine on eelkõige õigluse küsimus, siis selle õiguse piirangud peavad olema erandid.⁵⁵ Seetõttu on Mandri-Euroopas autori varalised õigused tavaliselt väljendatud paindlike ja avatud sätete kaudu, mistõttu kuulub autorile lai hulk erinevaid varalisi õigusi (nn varaliste õiguste avatud kataloog), samal ajal kui õiguste piirangud on rangelt defineeritud ja selgelt fikseeritud kinnise loeteluna (nn varaliste õiguste piirangute kinnine kataloog). Seetõttu käsitlevad ka Euroopa kohtud ja õigusteadlased autori

⁵³ B. Hugenholtz. N. Helberger. No Place Like Home for Making a Copy: Private Copying in European Copyright Law and Consumer Law, Berkeley Technology Law Journal 2007/3, p 1067.

⁵⁴ L.Jents. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas.

⁵⁵ B.Hugenholtz. M.R.F.Senftleben. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities, p 6.

ainuõigusi võimalikult laialt ning õiguste piiranguid tõlgendatakse pigem kitsalt ning neile ei kohaldata analoogiat. Saksamaal ja Prantsusmaal on asutud selgelt seisukohale, et mõlema riigi vastavas seadusandluses toodud erandeid tuleb käsitleda ammendava loeteluna ja kahtluse korral tuleb piirangut alati tõlgendada autori kasuks.⁵⁶ Sama lähenemine on väljendatud ka EL-i vastavates direktiivides. Infoühiskonna direktiivi art 5 annab liikmesriikidele ammendava loetelu piirangutest, mis tähendab, et liikmesriikide seadusandlus ei tohi sisaldada muid piiranguid peale art 5 toodute. Sellise nimekirja koostamine osutus direktiivi koostamisel äärmiselt keeruliseks ülesandeks. Alates esimese ettepaneku tutvustamisest 1997.a detsembris kuni Infoühiskonna direktiivi lõpliku versiooni valmimiseni 2001.a aprillis pikenes esialgne nimekiri kümnest piirangust kahekümne kolmeni. Asjaolu, et Infoühiskonna direktiivis toodud varaliste õiguste piirangute loetelu on ammendav, on problemaatiline muuhulgas põhjusel, et selline kinnine nimekiri ei jäta ruumi uuteks piiranguteks, mis võivad tulevikus osutuda uute tehnoloogiliste arengute tõttu vajalikuks.⁵⁷ Infoühiskonna direktiiv sisaldab ka nõ „vanaisa klauslit“ (*grandfather clause*), mis lubab liikmesriikidel jätkata olemasolevate piirangute kohaldamist analoogia korras vähetähtsatel juhtumitel. Erialakirjanduses on seetõttu leitud, et autoriõiguste piirangute harmoniseerimine liikmesriikide siseriiklikus õiguses on väga ebatõenäoline.⁵⁸ Samas on nimetatud sätte kasutamine lubatud vaid vähese tähtsusega juhtudel, mille puhul iseriiklike õigusaktidega on erandid või piirangud juba ette nähtud. Samuti on sätte kohaldamine lubatud vaid tingimusel, et tegemist on üksnes analoogsete kasutusviisidega, mis ei mõjuta kaupade ja teenuste vaba ringlust ühenduses, ilma et see mõjutaks teisi käesolevas artiklis sisalduvaid erandeid ja piiranguid.⁵⁹

Õiglusel ja autori isikul põhinevad õigustused toetavad traditsiooniliselt „autori õiguste“ süsteemi, mis on omane Mandri-Euroopa õigusruumile, samas kui utilitaarsed, st kultuuri ja majandust õigustavad argumendid toetavad Anglo-Ameerika õigusele omast „kopeerimisõiguse“ süsteemi. Kuna EL-is mängivad autoriõiguse harmoniseerimisel üha

⁵⁶ L.M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright, p 17.

⁵⁷ T.Heide. The Berne Three-Step test and the Proposed Copyright directive. – European Intellectual Property Review 1999/ 21, Nr 3, pp 105-109.

⁵⁸ L.M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright., p 19.

⁵⁹ Infoühiskonna direktiivi artikkel 5 lg 3 (o)

suuremat rolli majanduslikud kaalutlused, siis on kahe süsteemi vahelised erinevused aegamööda vähenemas. Sellegipoolest ei saa rääkida süsteemide täielikust ühtlustumisest, kuna õiglusel ja autori isikul põhinevad õigustused väljenduvad Mandri-Euroopa õiguses lisaks autori isiklike õiguste kogumis ning jäävad seetõttu kahtlemata Euroopa autoriõiguse kohta käiva seadusandluse ja poliitika väga olulisteks mõjutajateks.⁶⁰ Oluline on aga märkida, et traditsiooniline Mandri-Euroopa autoriõiguse kontseptsioon on ajale jalgu jäämas ning vajab reformimist, kuna autori isikul põhinev autoriõiguse õigustus ei ole tehnoloogia arengust tulenevate uute teoste liikide ning kasutusviiside taustal enam põhjendatud. Eeltoodu puudutab selgelt ka praegust kinnist varaliste õiguste piirangute regulatsiooni, mis on liiga jäik ning ei ole võimeline piisavalt kiiresti kohanema tehnoloogia muudatustega. Sama järelduseni on jõudnud ka Eesti intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupp. Nõustun nende seisukohaga, et varaliste õiguste piirangute regulatsioon vajab kaasajastamist ning paindlikumaks muutmist.

1.3. Anglo-Ameerika *copyright*'i traditsioon ja nn lahtine varaliste õiguste piirangute süsteem

Anglo-Ameerika *copyright* süsteemi iseloomustab utilitaarne lähenemine, mille kohaselt on autori õiguste kaitsmine vajalik loometöö stimuleerimiseks ning selle kaudu üleüldiselt ühiskonna heaolu parandamiseks. Autoriõigus funktsioneerib kui vahend loomingu soodustamiseks ning selle üldsusele levitamiseks ning autori õiguste kaitse on õigustatud niikaua kui suudab seda rolli täita. Kirjastajad ning teised loomingut levitavad institutsioonid mängivad selles süsteemis põhimõtteliselt autoritega võrdset rolli, kuna autoriõiguse majanduslik efektiivsus ühiskonna uute teostega varustamisel on esmatähtis.⁶¹ Pisuke on välja toonud, et „[a]utoriõigust vaadeldakse mitte niivõrd autori kui looja õigusena, vaid eelkõige *ettevõtja õigusena*. Olgu siis selleks ettevõtjaks autor ise või isik, kellele autor on mõned oma õigused üle andnud või nad kõik täielikult loovutanud.“⁶²

⁶⁰ B. Hugenholtz. N. Helberger. No Place Like Home for Making a Copy: Private Copying in European Copyright Law and Consumer Law, p 1068.

⁶¹ S.von Lewinski. International Copyright Law and Policy, para 3.12.

⁶² H. Pisuke. Autoriõiguse seaduse ABC: Autoriõiguse põhimõisted. Olion: 1994, lk 97.

Suurbritannia ja USA erialakirjanduses on autoriõiguse kaitseks toodud välja väga erinevaid põhjendusi⁶³. Enamasti tuginetakse argumendile, et autoritel ei oleks motivatsiooni uute teoste loomiseks ning selle kaudu innovatsiooni edendamiseks, kui nad ei saaks vastutasuks eksklusiivset õigust oma loomingu kasutamise kontrollimiseks. Innovatsioon ei ole kasulik mitte ainult majanduslikel põhjustel, vaid kogu ühiskonna arengule tervikuna. Lisaks rõhutakse autori õigusele saada oma loominguliste pingutuste (kui töö tegemise) eest tasu ning vajadusele tagada omandiõiguslik kaitse mitte ainult autori loomingulise töö tulemusena tekkinud materiaalsele objektile, vaid ka selle materiaalse objekti kohta käivatele õigustele. Suurbritannia kohtud on sageli tuginenud ka alusetu rikastumise argumendile. Näitena võib tuua tuntud Suurbritannia kohtuasja *Designers Guild Ltd v Russel William (Textiles) Ltd*⁶⁴, milles leiti, et autoriõigus tugineb väga selgelt põhimõttele, et ükskõik, kes oma oskuste ja tööjõu abil loob originaalse teose, st teose, mis ei ole teiselt teoselt kopeeritud, saab teatud ajaks eksklusiivse õiguse selle teose reprodutseerimiseks ning et „on ebaõiglane lõigata saaki sealt kuhu teised on seemne külvanud“.⁶⁵ Võrreldes eelnevalt kirjeldatud Mandri-Euroopa süsteemiga, on selgelt näha, et *copyright* süsteemi puhul on oluliselt suurem rõhk majanduslikel põhjustel ning autori ja tema loomingu vahelise sideme kaitsmine ei ole esmatähtis.

Arvutiprogrammide õiguskaitset uurides ei tohi tähelepanuta jätta tõsiasja, et infotehnoloogia kommertsialiseerimine sai alguse just USA-st ning et tänaseni on arvestatav osa maailmas iga päev kasutusel olevat tarkvarast sealt pärit. Sellest tulenevalt on enamiku arvutiprogrammide kasutajalitsentsid üles ehitatud Anglo-Ameerika traditsioonist lähtuvalt. Samas on tarkvara järjest kiiremini üleilmastuv nähtus ning kuna varaliste õiguste kaitse on tagatud pea kogu maailmas, isiklike õiguste oma aga mitte, on erialakirjanduses leitud, et just nimelt *copyright* võimaldab arvutiprogrammide autoritel oma huvisid kõige efektiivsemalt kaitsta.⁶⁶ Nõustun eelnimetatud seisukohaga ning nagu olen varasemalt juba välja toonud, ei ole Mandri-Euroopa autoriõiguse traditsioonile iseloomulik autori isikul põhinev autoriõiguse õigustus arvutiprogrammide puhul arvutiprogrammide olemust arvestades kõige asjakohasem.

⁶³ S. Stokes. *Digital Copyright. Law and Practice*, 2nd ed. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon: 2005, pp 4-5.

⁶⁴ *Designers Guild Ltd v Russel William Ltd* [2000] 1 WLR 2416.

⁶⁵ S. Stokes. *Digital Copyright. Law and Practice*, 2nd edition. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon: 2005, p 5.

⁶⁶ P.P.Mõtsküla. Tarkvara õiguskaitse perspektiivid võrgustunud ühiskonnas, lk 389.

Vastupidiselt Euroopale, on autori varalised õigused USA autoriõiguse seaduses⁶⁷ defineeritud kitsalt ning piiratud avatud iseloomuga õiglase kasutamise ehk no *fair use* doktriini kaudu, mis jätab kohtutele piisavalt ruumi tõlgendada erinevaid loata kasutamise viise autoriõigust mitterikkuvana. Õiglase kasutamise doktriin ongi Anglo-Ameerika süsteemis autori ainuõiguste piirangute peamiseks väljendusvormiks.⁶⁸ Doktriin kodifitseeriti USA-s 1976. aastal ning on sätestatud USA autoriõiguse seaduse paragrahvis 107, eesmärgiga kehtestada *fair use* printsiip laia ning paindliku doktriinina.⁶⁹ Hindamaks, kas *fair use* printsiip rakendub, peab kohtunik võtma arvesse nelja erinevat seadusest tulenevat faktorit. Nendeks on kasutuse eesmärk ja iseloom (USA autoriõiguse seaduse § 107 lg 1), autoriõigusega kaitstud teose liik (USA autoriõiguse seaduse § 107 lg 2), autoriõigusega kaitstud teose kasutamise ulatus ja mahukus (USA autoriõiguse seaduse § 107 lg 3) ja kasutuse mõju autoriõigusega kaitstud teosele selle potentsiaalsele turul (USA autoriõiguse seaduse § 107 lg 4). USA autoriõiguse seaduses on toodud küll nimekiri lubatud kasutusviisidest, kuid see nimekiri ei ole ammendav, mistõttu võib *fair use* printsiibi alusel lubatud kasutusega olla tegemist ükskõik mis juhul, kui see kasutus vastab eelpool nimetatud printsiibi kohaldamise tingimustele.⁷⁰ Seega erinevalt Mandri-Euroopa õigussüsteemis tunnustatud autori varaliste õiguste piirangutest, on õiglase kasutamise doktriini võimalik kohaldada suure hulga erinevate faktiliste asjaolude esinemise korral, mille vastavust õiglase kasutamise doktriini kriteeriumitele analüüsivad kohtud iga juhtumipõhiselt eraldi.

Sellist õiglase kasutamise doktriin võib vaadata kui ühte laia piirangut, mis hõlmab endas erinevad Mandri-Euroopa õigussüsteemis sisalduvad suletud piirangud. Nimetatud doktriini on praktikas käsitletud väga erinevates olukordades ja doktriini kodifitseerimise ajal oli seadusandja eesmärgiks, et doktriin käiks ajaga kaasas ning areneks, eriti pidades silmas kiiret tehnoloogilist arengut. Seega tuleb õiglase kasutamise doktriini mõista kui avatud piirangut

⁶⁷ USA Copyright Act of 1976.

⁶⁸ L.M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright, p 19; K.D.Crews. The Law of Fair Use and the Illusion of Fair-Use Guidelines. – Ohio State Law Journal 2001/62, No 2, p 605.

⁶⁹ United States House of Representatives. Copyright Law Revision. House Report No. 94-1476, 1976, section 107; U.Dratler. Distilling the Witches' Brew of Fair Use in Copyright Law. – Miami Law Review 1988-1989/43, p 258; T.Newby. What's fair here is not fair everywhere: Does the American Fair Use Doctrine Violate International Copyright Law? – Stanford Law review 1998-1999/51, p 1637.

⁷⁰ *Campbell v Acuff-Rose Music*, 510 U.S. 569 (1994); *Steward v Abend*, 495 U.S. 207 (236) (1990).

autori varalistele õigustele, mida ei tohiks tõlgendada kitsendavalt.⁷¹ Kuigi kohtud on doktriini kasutanud lugematul hulgal kordadel, ei ole seda kunagi lõplikult defineeritud ja doktriini kohaldamise lubatavus tuleb otsustada iga konkreetse kaasuse faktiliste asjaolude põhjal eraldi.⁷² Kuna kohtunik ei ole rangelt seotud seaduses sätestatud vaba kasutamise juhtude loeteluga, pakub *fair use* printsiip tänapäeva kiire tehnoloogilise arenguga maailmas vajalikku paindlikust, mille puudumist Mandri-Euroopa autoriõigusele on korduvalt ette heidetud.

Fair-use doktriini kaudu võimaldatud paindlikkus teose vaba kasutamise õiguspärasuse hindamisel on pannud mitmed Mandri-Euroopa autoriõiguse traditsiooniga õigusteadlased⁷³ arutlema nimetatud printsiibi ülevõtmise vajalikkuse ning võimalikkuse üle. Suurbritannias on doktriini ülevõtmist kaalutud isegi riiklikul tasandi ning viimase aastakümne jooksul on seal koostatud kaks mahukat analüüsi⁷⁴ autoriõiguse reformimise vajalikkuse ning võimaluste kohta muuhulgas vaba kasutamise aspektidesse puutuvalt. Nimetatud teemat Suurbritannia kontekstis analüüsides on nii M.Brenncke⁷⁵ kui ka I. Hargreaves⁷⁶ jõudnud järeldusele, et *fair use* printsiibi ülevõtmine tekitaks õiguslikku ebakindlust ning ei ole seetõttu soovitatav.

Eesti õigusteadlased, kes hetkel intellektuaalse omandi kodifitseerimise kallal töötavad, on tõstatanud sama küsimuse ning on tulenevalt vajadusest muuta autoriõiguse seaduses vaba kasutamise regulatsioon paindlikumaks, teinud ettepaneku kaaluda *fair use* printsiibi sissetoomist Eesti õigusesse. Näitena on viidatud USA autoriõiguse seadusele ning samuti nn

⁷¹ L.M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright, p 20.

⁷² P.N. Leval. Toward a Fair Use Standard. – Harvard Law Review 1990/108, p 1105; *Sony Corp of America v Universal City Studios Inc*, 464 U.S. 417 (1984); United States House of Representatives. Copyright Law Revision. House Report No. 94-1476, 1976, section 107.

⁷³ P.B. Hugenholtz, M.R.F. Senftleben. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities. Amsterdam, November 2011; M. Brenncke. Is „fair use“ an option for U.K. copyright legislation? Beiträge zum Transnationalen Wirtschaftsrecht. November 2007; L.Guibault. Discussion paper on the question of Exceptions to and limitations on copyright and neighbouring rights in the digital era. Strasbourg, October 1998.

⁷⁴ A. Gowers. Gowers Review of Intellectual Property. December 2006, p 61-68. Arvutivõrgus: <http://www.official-documents.gov.uk/document/other/0118404830/0118404830.pdf> (19.04.12); I. Hargreaves. Digital Opportunity. A Review of Intellectual Property and Growth. May 2011, p 42-46. Arvutivõrgus: <http://www.ipo.gov.uk/ipreview-finalreport.pdf> (20.04.12).

⁷⁵ M. Brenncke. Is „fair use“ an option for U.K. copyright legislation? p 17.

⁷⁶ I. Hargreaves. Digital Opportunity. A Review of Intellectual Property and Growth, p 48-50.

Wittem-grupi mudelseadusele⁷⁷. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgses lähtematerjalis on konkretiseerimata vaba kasutamise juures välja pakutud alljärgnevad regulatsiooni võimalused⁷⁸:

- Variant A

„AutÕS § x. Õiguste objekti konkretiseerimata vaba kasutamise võimalus

Autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta on lubatud õiguste objekti vaba kopeerimine või üldsusele suunamine tingimusel, et see on piisavalt sarnane mõne käesoleva seaduse paragrahvides x-x otseselt ettenähtud juhuga⁷⁹.“

- Variant B

„Lisada ülaltoodud (variant I) säte vaba kasutuse üldküsimusi (nt kolmeastmeline test) reguleerivasse paragrahvi uues AutÕS-s eraldi lõikena.“

- Variant C

„Mitte kasutada paindlikkuse tõstmiseks konkretiseerimata vaba kasutust eraldi normina, vaid asetada põhirõhk selgitavatele märkustele seletuskirjas vaba kasutuse juhtide tõlgendamisel, ennekõike mis puudutab nn igäüheõigusi kehtiva AutÕS §-s 19.“

Seega ei oleks võrreldes USA autoriõiguse seaduse §-s 107 sätestatuga tegemist *fair use* printsiibi täies mahus üle võtmisega, vaid sätte kohaldamise eelduseks on eelkõige nõue, et konkretiseerimata vaba kasutus peab piisavalt sarnanema mõne seaduses otseselt ette nähtud juhuga ning sätte eesmärgiks ei ole anda võimalust uute autori varaliste õiguste piirangute

⁷⁷ Wittem Group. European Copyright Code. Arvutivõrgus: www.copyrightcode.eu (08.04.2013).

⁷⁸ A.Kelli jt. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal, lk 85-87.

⁷⁹ Nimetatud ettepanekut sisaldavas seletuskirjas on allmärkuses selgitatud järgmist (Viide 264): „Ettepanekus viidatud ”§ x-x” tähendab, et muuhulgas peab vaba kasutuse juht selleks, et olla kaetud kõnealuse paindliku erandiga, olema sarnane järgmiste konkreetsete vaba kasutuse juhtudega, mis on:

- 1) vähese majandusliku tähtsusega (nt juhuslik sisaldumine, seadme esitlemine);
- 2) loodud informatsioonilistel ja sõnavabadust väärtustavatel eesmärkidel (nt kehtiva AutÕS § 19 sisalduvad juhud);
- 3) loodud sotsiaalsetel, kultuurilistel ja poliitilistel eesmärkidel (nt isiklikuks otstarbeks kasutamine, mäluasutuste poolt kasutamine).“

loomiseks.⁸⁰ Sellegipoolest on seletuskirja lähtematerjalis märgitud, et autoriõiguse praeguse regulatsiooni taustal oleks tegemist väga julge sammuga. Esiteks peab Eesti siseriikliku õiguse muutmisel alati arvestama ka EL tasandil loodud seadusandlusega, mis reguleerib vaba kasutamise juhtumeid ammendavalt Infoühiskonna direktiivis ning arvutiprogrammide puhul Arvutiprogrammi direktiivis. Teiseks Eestis peaaegu et puudub vaba kasutuse kohta kohtupraktika, mis võib osutada oluliseks takistuseks kõnealuse normi efektiivsel ühetaolisel rakendamisel. Seega on intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupp samuti viitanud ühe probleemkohana asjaolule, et *fair use* printsiibi ülevõtmine võib tähendada õiguskindluse vähenemist. Samas nagu eelnevalt mainitud, on vaba kasutamise regulatsiooni nõ pool-lahtiseks muutmine ahvatlev, kuna tooks praegusesse autoriõiguse süsteemi kaasa infoühiskonnas vajalikku paindlikust.⁸¹ Praeguseks intellektuaalse omandi töögrupi poolt esitatud materjalide põhjal tundub, et töögrupi hinnangul kaalub *fair use* printsiibist tulenev paindlikkus üles potentsiaalse õiguskindluse riive. Nõustun eeltooduga ning leian, et eelnõu variandis A toodud sätte sissetoomine Eesti õigusesse on vajalik. Alljärgnevates peatükkides uurin, kas eeltoodud hüpotees peab paika ka konkreetset arvutiprogrammide vaba kasutamise regulatsiooni puhul.

1.4. Kolmeastmeline test autori varaliste õiguste piirangute osas

Seoses autori varaliste õiguste piirangute olemuse analüüsiga tuleb käsitleda veel ühte äärmiselt olulist aspekti, nimelt nn kolmeastmelist testi. Stockholmis 14. juulil 1967. a peetud Berni konventsiooni redaktsioonikonverentsil tehti ettepanek lisada autori varaliste õiguste kataloogi reprodutseerimisõigus ning sellega seondult reprodutseerimisõiguse piirangute kontrollimehhanism, mille kohaselt võivad liikmesriigid autorile kuuluvat reprodutseerimisõigust teatud juhtudel piirata, kui need piirangud vastavad Berni konventsioonis artikli 9 lg-s 2 toodud tingimustele.⁸² Nimetatud säte pälvis nii rahvusvahelisel kui ka Euroopa tasandil rohket tähelepanu ning on praeguseks muutunud autori varaliste

⁸⁰ P.B. Hugenholtz. The Wittem Group's European Copyright Code. – T-E. Synodinou (ed.). Codification of European Copyright Law. Information Law Series, vol. 29, Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International 2012, p 351.

⁸¹ A.Kelli jt. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal, lk 89.

⁸² S. Ricketson, J.C. Ginsburg. International Copyright and Neighbouring Rights. The Berne Convention and Beyond. Volume I. Oxford University Press: 2010, para 13.03-13.04.

õiguste piirangute süsteemi keskseks osaks, olles leidnud koha mitmetest erinevates rahvusvahelistes lepingutes ning direktiivides. Berni konventsioonile järgnevalt on nn kolmeastmeline test sätestatud TRIPS-lepingu art-s 13, WIPO autoriõiguse lepingu art-s 10, WIPO esitus- ja fonogrammilepingu art-s 16, Arvutiprogrammide direktiivi art-s 6 (3) kui ka Infoühiskonna direktiivi art-s 6 (3). Autoriõiguse seaduses sisaldub kolmeastmeline test §-s 17, mille kohaselt erandina autoriõiguse seaduse §-dest 13–15, kuid tingimusel, et see ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ega kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve, on lubatud teose kasutamine autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta ainult autoriõiguse seaduse §-des 18–25 otseselt ettenähtud juhtudel.

Berni konventsiooni artikkel 9 lg 2 kohaselt otsustab liitu kuuluvate riikide seadusandlus, kas lubada teoste reprodutseerimist teatud erijuhtudel, kuid tingimusel, et selline reprodutseerimine ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ja ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve. Nendele tingimustele vastavust on hakatud alates TRIPS-lepingu väljatöötamisest nimetama ka kolmeastmeliseks testiks ning selle kohaselt on teose vaba kasutamine lubatud teatud kindlatel juhtudel, st vaba kasutamise erand peab olema seaduses eraldi sätestatud; vaba kasutamine ei tohi olla vastuolus teose tavapärase kasutamisega ning ei tohi kahjustada põhjendamatult autori seaduslikke huve.⁸³ Seega peab iga teose vaba kasutamise soov läbima kolmeastmelise testi ning selle läbimine on autori huvide ja ainuõiguste kaitse garantiiks. Kolmeastmelise testi eesmärgiks rahvusvahelises autoriõiguses on piirata riikide võimalust kehtestada ja säilitada erandeid autori ja teiste õiguste omajate õiguste suhtes.⁸⁴ Kuna autorile kuuluvate ainuõiguste hulk ning ulatus on järjest laienenud, on sellele vastavalt laiendatud ka piiramise aluseks oleva kolmeastmelise testi kohaldamisala. K. Nemvalts on õigusteadlase Geigeri analüüsile toetudes toonud välja, et need kaks suunda on autoritele andnud väga laiaulatusliku kaitse kõrgemal tasandil, samas kui üha laienevate õiguste üldsuse huvides piiramise võimalused lähtuvad suurel määral oma tavapärastest alustest ja jäävad loomult kitsaks.⁸⁵

⁸³ C.Seville. EU Intellectual Property Law and Policy. Elgar European Law, 2009, p 12.

⁸⁴ L.Jents. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas, lk 501.

⁸⁵ K.Nemvalts. Autori reprodutseerimis-, levitamise- ja üldsusele suunamise õigus ja nende piirangud infoühiskonnas. Magistritöö. Tallinn, 2010, lk 70. Vt ka C.Geiger. The Role of Three-Step-Test in the Adaption of Copyright Law to the Information Society. UNESCO e-Copyright Bulletine, January-March, 2007, p 17. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001578/157848e.pdf>

Kui Berni konventsioonis oli kolmeastmeline test mõeldud reguleerima vaid reprodutseerimisõiguse piiranguid, siis TRIPS-lepinguga⁸⁶ ja WIPO autoriõiguse lepinguga toimus kolmeastmelise testi edasiarendus. Probleemne on nimetatud sätte ulatus, nimelt on küsitav, millistele ainuõigustele regulatsioon laieneb.⁸⁷ Enamik teemat uurinud õigusteadlasi on seisukohal, et laiendus hõlmab kõiki autori ainuõigusi, mitte ainult reprodutseerimisõigust.⁸⁸ M. Senftleben on oma mahukas käsitluses kolmeastmelise testi kohta jõudnud järeldusele, et WIPO autoriõiguse lepingu art 10 koosmõjus artiklike tehtud diplomaatilise avaldusega tähendas kolmeastmelisele testile lõpliku kuju andmist ning kindlustas selle kohaldumise kõigile varaliste õiguste piirangutele, mh ka kõigile tulevikus loodavatele eranditele.⁸⁹

Kolmeastmeline test koosneb selgelt eristatavatest etappidest, mille peab läbima kumulatiivselt ning kindlas järjekorras.⁹⁰ K. Nemvalts on viidanud, et kuna kolmeastmelise testi erinevad astmed on kumulatiivsed, annab see autorile eriti tugeva positsiooni talle kuuluvate ainuõiguste piirangute kohaldamisel. Kolmeastmelise testi kohaldamisala pidev laiendamine tulenevalt varaliste õiguste piiride laienemisest on tekitanud olukorra, kus testi rakendamine asetab vastava õigussuhte ühe poole ehk üldsuse esindaja ebaproportsionaalselt halvemasse olukorda. Kuigi testi esmaseks eesmärgiks on autori huvide kaitsmine, leitakse viimasel ajal üha rohkem, et testi rakendamisel ja piirangute hindamisel tuleb hakata senisest rohkem tähelepanu pöörama just tarbijatele, nende vajadustele ja võimalustele.⁹¹ Testi kahte viimast tingimust ei ole Berni konventsioonis ega ka autoriõigusseaduses lahti seletatud,

⁸⁶ Nimelt sätestab TRIPS-lepingu art 13, et liikmed võivad ainuõiguste puhul teatud erijuhtudel seada piiranguid või teha erandeid, kui see ei ole vastuolus teose normaalse kasutamisega ega kahjusta liigselt õigusevaldaja seaduslikke huve.

⁸⁷ K. Nemvalts. Mõningaid autoriõiguse seaduse ajakohastamise aspekte: teose vaba kasutamise regulatsioon. – *Juridica* 2012/7, lk 513-514.

⁸⁸ S. Ricketson, J.C. Ginsburg. *International Copyright and Neighbouring Rights*, para 13.10.

⁸⁹ M. Senftleben. *Copyright, Limitations and the Three-step Test. An Analysis of the Three-step test in International and EC Copyright Law*. The Hague: Kluwer Law International: 2004, p 98.

⁹⁰ S. Ricketson, J.C. Ginsburg. *International Copyright and Neighbouring Rights*, para 13.10, p 763; A. Kur. *Of Oceans, Islands and Inland Water – How Much Room for Exceptions and Limitations Under the Three-Step-Test?* Max Planck Institute for Intellectual Property, Competition & Tax Law Research Paper Series No. 08-04, 2008.

⁹¹ K. Nemvalts. Autori reprodutseerimis-, levitamis- ja üldsusele suunamise õigus ja nende piirangud infoühiskonnas, lk 70-71.

mistõttu on vajalik nende tõlgendamine igal konkreetsel juhul.⁹² Kuna Eestis on vastav kohtupraktika minimaalne⁹³, käsitlen alljärgnevalt lühidalt Berni konventsiooni kommentaarides ning WTO paneeli 15.06.2000.a raportis⁹⁴ toodud tõlgendusvõimalusi.

Esiteks peab vaba kasutamise erand olema seaduses eraldi sätestatud. Berni konventsioonis nimetatud tingimuse „teatud erijuhtudel“ (ingl k *certain special cases*) tõlgendamisel on leitud, et siseriiklikus seaduses sätestatud varalise õiguse piirangul peab olema ka teatud õigustus kas avalikes huvides või muudel erandlikel asjaoludel ning ei piisa pelgalt varalise õiguse piirangu olemasolust.⁹⁵ WTO paneeli raportis on aga leitud, et testi esimest kriteeriumi tõlgendamisel ei ole oluline konkreetse varalise õiguse piirangu eesmärk või õigustus.⁹⁶ Tõlgendamise erinevus tuleneb asjaolust, et esimesel juhul on võetud aluseks Berni konventsiooni art 9 (2), teisel puhul aga TRIPS-lepingu art 13. Ka Ginsburg ja Ricketson nõustuvad WTO tõlgendusega ning on seisukohal, et ei ole mingit ilmset põhjust, miks Berni konventsiooni artiklist 9 (2) ja TRIPS-lepingu artiklist 13 tulenevat esimest etappi peaks tõlgendama erinevalt.⁹⁷

Teiseks ei tohi vaba kasutamine ei tohi olla vastuolus teose tavapärase kasutamisega. Tegemist on testi kõige olulisema kriteeriumiga, mille tõlgendamise kohta ei ole aga kahjuks ühest seisukohta ning mida peetakse nõ lahtise otsaga ja ebaselgeks kriteeriumiks.⁹⁸ WTO pleenumi raporti kohaselt tuleb tavapärase kasutamise tõlgendamisel hinnata muuhulgas „lisaks neile teose kasutusviisidele, mis hetkel toodavad märkimisväärtset või materiaalist

⁹² H.Pisuke. Autoriõiguse alused. 2006, lk 80.

⁹³ Kolmeastmelist testi on käsitletud AutÕS §-s 20¹ toodud vaba kasutamise juhtumi kontekstis Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 02.03.2005.a otsuses nr 3-2-1-167-04.

⁹⁴ World Trade Organization. United States – Section 110 (5) of the US Copyright Act. Report of the Panel, document WT/DS/160/R, 15.06.2000. – Arvutivõrgus: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/1234da.pdf (02.04.2013).

⁹⁵ The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works: 1886 1986. Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary College, London, 1987, p 482.

⁹⁶ World Trade Organization. Report of the Panel, p 34.

⁹⁷ Ginsburg leiab, et erinev tõlgendus tähendaks põhjendamatu keerukuse testi rakendamisel. S. Ricketson, J.C. Ginsburg. International Copyright and Neighbouring Rights, para 13.14, p 767; Põhjalikumalt käsitlust vt: J. Ginsburg. Towards Supranational Copyright Law? The WTO Panel: Decision and the „Three-Step Test“ For Copyright Exceptions. – Revue International du Droit d’Auteur, 2001/187. – Arvutivõrgus: http://www.law.columbia.edu/center_program/law_economics/wp_listing_1/wp_listing?exclusive=filemgr.download&file_id=64212&rtcontentdisposition=filename%3DWP207.pdf (02.04.2013)

⁹⁸ S. Ricketson, J.C. Ginsburg. International Copyright and Neighbouring Rights, para 13.22.

tulu, ka neid teose kasutusviise, mis tõenäoliselt võiksid omada arvestatavat majanduslikku või praktilist tähtsust⁹⁹. Sellise käsitlemise kohaselt hõlmab tavapärase kasutusviisi ulatuse määramine nii teose tegelikku kui ka potentsiaalset kasutust. Ricketson ja Ginsburg on selgitanud, et lisaks eeltoodud majandusliku konkurentsi aspektile, tuleb arvestada ka mittemajanduslike faktoritega, st teatud varaliste õiguste piirangute aluseks olevate põhjendustega nagu nt informatiivsed, hariduslikud jne õigustused. Kuigi on vaieldav, kas Berni konventsioon sellist tasakaalustavat lähenemist otseselt toetab, tuleks konventsiooni laiemat tausta ning konteksti silmas pidades artikli 9 lg 2 teise astme tõlgendamisel jaatada nii majanduslike kui ka mittemajanduslike tegurite arvestamist.¹⁰⁰

Kolmandaks ei tohi vaba kasutamise juhtum põhjendamatult kahjustada autori seaduslikke huve. Sätte sõnastusest võib järeldada, et juhul kui testi kaks esimest tingimust on täidetud, on autori seaduslike huvide kahjustamine teatud juhtudel lubatud, kui see ei ole ebamõistlik. Ricketson ja Ginsburg on toonud välja, et selline proportsionaalsuse nõue viitab selgelt asjaolule, et teose kasutamist on võimalik eraldi tingimustega niimoodi määratleda, et igasugune kasutamine on põhjendatud, näiteks kui kasutus on piiritletud kasutusjuhendis ning eriti kui kasutuse eest saab autor tasu.¹⁰¹

Otseselt on seaduses kolmeastmelise testi kohaldamise kohustus arvutiprogrammide vaba kasutamise juhtude puhul sätestatud vaid decompileerimise kohta, kuid kuna kolmeastmeline test laieneb kõigile teose liikidele, sh arvutiprogrammidele, tuleb selle alusel hinnata kõigi arvutiprogrammide vaba kasutamise juhtude õiguspärasust. Leian, et kolmeastmelise testi kasutamine arvutiprogrammide varaliste õiguste piirangute puhul on teatud juhtudel problemaatiline ning käsitlen oma seisukohta lähemalt konkreetsete vaba kasutamise juhtude juures.

Lisaks tuleb mainida, et seoses Infoühiskonna direktiiviga on hakatud rääkima isegi uuest nn neljaastmelisest testist. Nimelt sätestab Infoühiskonna direktiivi preambula punkt 44 lisaks Berni konventsioonist tuleva kolmeastmelise testi kohaldamisele¹⁰², et liikmesriikidel tuleb

⁹⁹ World Trade Organization. Report of the Panel, p 48.

¹⁰⁰ S. Ricketson, J.C. Ginsburg. International Copyright and Neighbouring Rights, para 13.20-13.21.

¹⁰¹ S. Ricketson, J.C. Ginsburg. International Copyright and Neighbouring Rights, para 13.26.

¹⁰² Infoühiskonna direktiivi preambula punkt 44: Käesoleva direktiiviga ettenähtud erandeid ja piiranguid tuleb kohaldada kooskõlas rahvusvaheliste kohustustega. Neid erandeid ega piiranguid ei tohi kohaldada viisil, mis

neid erandeid või piiranguid sätestades eelkõige nõuetekohaselt arvesse võtta senisest suuremat majanduslikku mõju, mida sellised erandid või piirangud võivad kaasa tuua uue elektroonilise keskkonna tingimustes. Seepärast võib olla vajalik veelgi kärpida teatavate erandite või piirangute ulatust autoriõigustega kaitstud teoste ja muude objektide teatavate uute kasutusviiside puhul. On täheldatud, et seda preambula punkti võib tõlgendada isegi nii, et kui Berni kolmeastmelist testi kohaldatakse internetipõhises või digitaalses kontekstis, siis peab kohus lisaks silmas pidama, et tänapäeva tehnoloogia tõttu on nendes valdkondades koopeerimine väga lihtne ning samuti võimalik teose kiire ja ulatuslik levitamine. Seetõttu on ka majandusliku kahju ulatus potentsiaalselt suurem kui analoogi kontekstis ja selliste „uue elektroonilise keskkonnaga“ seotud kaasuste puhul võib kohus võtta kasutusele ka nimetatud neljanda astme, mis tähendaks vastutust piirava erandõiguse kitsendamist.¹⁰³ Olen seisukohal, et eeltoodut tuleb pidada oluliseks ka arvutiprogrammide vaba kasutamise juhtude õiguspärasuse hindamisel kolmeastmelise testi alusel. Kuigi Infoühiskonna direktiivis toodud varaliste õiguste piirangute regulatsioon ei puuduta arvutiprogramme, võib direktiivist tulenev täiendatud kolmeastmelise testi tõlgendus laieneda ka siiski arvutiprogrammidele. Juhul kui kolmeastmelisele testile lisatakse eelmainitud neljas aste ning Euroopa kohus tõlgendab edaspidi vaba kasutamise lubatavust sellest lähtuvalt, siis on ebatõenäoline, et kohus hakkab vaba kasutamise õiguspärasust arvutiprogrammide puhul erinevalt hindama.

mõjutab õiguste valdaja õiguspäraseid huve või on vastuolus tema teose või muu objekti tavapärase kasutamisega.

¹⁰³ G. Tritton (koostaja). Intellectual Property in Europe, para 4-120.

2. ARVUTIPROGRAMMI AUTORI ÕIGUSTE ÜLDISED PIIRANGUD

2.1. Arvutiprogrammi õiguskaitse piiritlemine

Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste vallas on autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste aluspõhimõtted ja miinimumstandardid (nt ainuõiguse objekt, õiguste kestus, teose tunnused, õiguste ulatus jm) kehtestatud mitmete rahvusvaheliste kokkulepetega¹⁰⁴. Üldiste piirangute osas on asjaosalistele siiski jäetud oluline manööverdusruum, sh võimalus otsustada, kas seada normide kehtestamisel keskseks autori, tööstuse või hoopis kasutaja huvid. Euroopa Liidu liikmesriikidel on need võimalused siiski piiratud, kuivõrd Euroopa Liidus on rõhutatud kõrgetasemelise kaitse vajadust ning direktiivid näevad intellektuaalse omandi osas ette rangemad kriteeriumid ja kõrgemal tasemel kaitse kui rahvusvahelised konventsioonid. Ka Eestis 1992.a vastu võetud autoriõiguse seaduses on võetud autorikeskne lähenemine.¹⁰⁵ Alljärgnevalt analüüsin arvutiprogrammide õiguskaitse üldiseid piiranguid eesmärgiga selgitada välja, kas Arvutiprogrammide direktiivi ning autoriõiguse seaduse autorikeskne suund on arvutiprogrammide funktsionaalset iseloomu piisavalt arvesse võttev.

WIPO autoriõiguse lepingu artikkel 4 kohaselt kaitstakse arvutiprogramme nagu kirjandusteoseid Berni konventsiooni artikli 2 mõistes. Sellist kaitset kohaldatakse arvutiprogrammidele olenemata nende väljendusviisist või -vormist. Arvutiprogrammide autoriõigusega kaitsmist on WIPO põhjendanud sellega, et arvutiprogrammid on põhimõtteliselt kirjutised ning vastavalt Berni konventsiooni artikli 2 lõikele 1 ei ole kirjutiste loomise eesmärk nende kirjandusteosteks kvalifitseerimise seisukohalt oluline, kui tegemist on originaalse intellektuaalse loominguga.¹⁰⁶ Ka TRIPS-lepingu artikkel 10 lg 1 kohaselt kaitstakse arvutiprogramme, kas lähtetekstina või objektkoodi näol, nagu kirjandusteoseid vastavalt Berni konventsioonile (1971). Ka Euroopa Liidu tasandil on sätestatud arvutiprogrammide autoriõiguslik kaitse, nimelt Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 1 lg-s 1. Eesti siseriiklikul tasandil on arvutiprogrammide autoriõiguslik kaitse sätestatud AutÕS § 4

¹⁰⁴ Berni konventsioon; TRIPS-leping; WIPO autoriõiguse leping; WIPO esitus- ja fonogrammileping.

¹⁰⁵ L.Jents. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas, lk 500.

¹⁰⁶ WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use. 2nd ed. Geneva, WIPO 2004, p 436. – Arvutivõrgus: <http://www.wipo.int/about-ip/en/iprm> (05.04.2013)

lg 3 p-s 3, mille kohaselt kaitstakse arvutiprogramme autoriõigusega kui kirjandusteoseid. Autoriõiguslik kaitse laieneb arvutiprogrammi mistahes väljendusvormile.

Arvutiprogrammi ühest definitsiooni ei ole eeltoodud rahvusvahelistest regulatsioonides ning lepingutes ega ka autoriõiguse seaduses toodud. Euroopa Komisjon ei pooldanud mõiste „arvutiprogramm“ defineerimist Arvutiprogrammi direktiivis, kuna leidis, et igasugune vastava definitsiooniga kaasnevast kindlusest ning täpsusest tulenev eelis ei kaaluks üles riski, et definitsioon võiks tehnoloogia arengu tõttu jääda ajale jalgu ning muutuda vananenuks.¹⁰⁷ Tuleb rõhutada, et arvutiprogrammi definitsiooni puudumine muudab arvutiprogrammi ja seal sisalduva info ja andmete¹⁰⁸ vahelise piiri tõmbamise teatud olukordades problemaatiliseks. Seega ei paku arvutiprogrammide kategooria adekvaatset kaitset multimeediateostele, mis sisaldavad endas nähtavaid kasutajaliideseid ning laia hulka erinevaid sisendeid, näiteks andmeid.¹⁰⁹ Leian, et nimetatud probleem on äärmiselt oluline varaliste õiguste piirangute seisukohast. Tihtipeale on arvutiprogramm pelgalt üks osa mitmetahulisest teosest ning kuna arvutiprogrammide vaba kasutamine on reguleeritud erinevalt, võib osutuda vajalikuks programmi multimeediateoses sisalduvatest teistest teostest eristamine, mis praktikas võib olla aga äärmiselt keeruline.

Teiseks on arvutiprogrammide autoriõigusliku kaitse puhul problemaatiline asjaolu, et arvutiprogramm, mida Rosentau defineerib kui elektroonilisel riistvaral elektriliselt sooritatavate algoritmide täisautomaatne programm, mis on numbriliselt kodeeritud¹¹⁰, ei ole oma olemuselt inimmeelele tajutav ja seda ei saa pidada kirjanduseks ja kunstiks selle sõna kõige laiemas ja traditsioonilisemas tähenduses. Erialakirjanduses on sellest tulenevalt leitud, et osad traditsioonilise autoriõiguse sätted ei ole sobituvad tarkvara valdkonnale omase spetsiifilise olukorraga ja vastupidi.¹¹¹ Selleks, et piiritleda, milline on arvutiprogrammide

¹⁰⁷ Commission Staff Working Paper on the review of the EC legal framework in the field of copyright and related rights. Brussels, 19.07.2004, SEC (2004) 995, para 2.2.1.1. Vt ka: M.M Walter, S.von Lewinski (ed.). European Copyright Law. A Commentary. Oxford University Press: 2010, para 5.1.25.

¹⁰⁸ D.Bainbridge on juhtinud tähelepanu asjaolule, et tänapäeva programmeerimistehnikast tulenevalt ei ole arvutiprogrammide ja andmebaaside eristamine alati lihtne ülesanne. Vt: D. Bainbridge. Software Copyright Law, 4th edition. Butterworths, London, 1999, p 183.

¹⁰⁹ T. Aplin. Copyright Law in the Digital Society. The Challenges of Multimedia. Hart Publishing, 2005, p 41.

¹¹⁰ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Infotehnoloogilise loomingu olemus. – Juridica, 2008, nr 3, lk 172.

¹¹¹ M.M. Walter, S.Lewinski. European Copyright Law. A Commentary, para 5.1.7.

autoriõigusliku kaitse ulatus, tuleb tutvuda infotehnoloogilise loominguga¹¹², antud juhul arvutiprogrammide olemuslike tunnustega. Tulenevalt nendest iseärasustest on arvutiprogrammide kohta käiv regulatsioon teatud aspektides, sealhulgas varaliste õiguste piirangute osas võrreldes muude autoriõigusega kaitstud teostega erinev.

Arvutiprogramm on kirjutatud programmeerija poolt formaliseeritud, kindla süntaksi ja semantikaga programmeerimiskeeles, mis on seda keelt oskavale inimesele loetav. Programmeerimiskeelset programmi nimetatakse lähtekoodiks, mis võib lisaks programmikoodile sisaldada ka kommentaare ja metaandmeid, mis on vajalikud programmi sisu mõistmiseks ja töötlemiseks. Sellise algse kirjakuju tõttu kaitstakse arvutiprogramme nagu kirjandusteoseid. Arvuti¹¹³ ei suuda lähtekoodi otse lugeda, mistõttu lähtekood tõlgitakse ehk transleeritakse lihtsustatult öeldes spetsiaalse programmi ehk translaatori abil arvutile loetavaks objekt- või masinkoodiks. Sellele vastupidine protsess on dekompileerimine ehk pöördprojekteerimine¹¹⁴, milleks kasutatakse erilisi programme ehk dekompilaatoreid, mis analüüsivad masin- või objektikoodi ning tõlgivad selle suurema või väiksema eduga (tagasi) mingisse programmikeelde. Arvutiprogramme, mida ei kompilleerita ega interpreteerita, vaid kasutatakse arvutis rakendusprogrammide kaudu, nimetatakse skriptideks. Sageli sisaldavad skripte näiteks veebilehed ja neid käivitavad brauseri lisaprogrammid, paljud rakendusprogrammid genereerivad kasutaja soovi korral skripte automaatselt salvestatud käsujadadest.¹¹⁵

Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 1 lg 3 kohaselt on arvutiprogramm kaitstud, kui see on algupärane selles mõttes, et tegemist on autori enda intellektuaalse loominguga. Kaitse kohaldamise otsuse tegemisel ei kohaldata muid kriteeriume. Autoriõiguse seaduse kohaselt peab arvutiprogramm autoriõigusliku kaitse saamiseks vastama teose kriteeriumitele, mis on sätestatud AutÕS § 4 lg-s 2, st tegemist peab olema originaalse tulemusega, mis on väljendatud mingisuguses objektiivses vormis ja on selle vormi kaudu tajutav ning

¹¹² Euroopa autoriõigus käsitab kaitstava infotehnoloogilise loominguna arvutiprogramme ja elektroonilisi andmebaase.

¹¹³ Arvuti mõiste on siinkohal lai – mäluga varustatud protsessorist kuni mistahes tervikliku riistvarani, mille tööd arvutiprogramm protsessori kaudu juhib.

¹¹⁴ AutÕS § 25 lubab dekompileerimist ainult erandkorras kindlatel tingimustel, igal muul juhul on pöördprojekteerimine tingimusteta keelatud.

¹¹⁵ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Infotehnoloogilise loomingu olemus, lk 171-172.

reprodutseeritav kas vahetult või mingi tehnilise vahendi abil. Teos on originaalne, kui see on autori enda intellektuaalse loominguga tulemus. Seega sätestavad nii Arvutiprogrammide direktiiv kui ka autoriõiguse seadus arvutiprogrammi autoriõigusliku kaitse saamiseks kriteeriumi, et arvutiprogramm peab olema intellektuaalsete valikute ehk loomingulise tegevuse tulemus. Kui programm tekib või luuakse etteantud reeglite alusel nii, et teisel ajal ja teises olukorras võib tekkida täpselt samasugune programm, siis ei ole tegemist teosega autoriõiguse tähenduses ning see ei ole autoriõiguse kaitse all. Arvutiprogrammide direktiivi preambula punkti 8 kohaselt ei tohiks kriteeriumid, mille põhjal otsustatakse, kas arvutiprogramm on algupärane töö, sisaldada programmi kvalitatiivseid või esteetilisi omadusi hindavaid katseid. Samasuguselt tekib AutÕS § 6 kohaselt autoriõigus sõltumata teose eesmärgist, väärtusest, konkreetsest väljendusvormist ja fikseerimise viisist. Seega ei ole teose kriteeriumiks arvutiprogrammi funktsionaalsed omadused või arvutiprogrammi uudsus, vaid tegemist peab olema autori enda intellektuaalse loominguga tulemusega.

Euroopa Liidu seadusandlus on „autori enda intellektuaalse loominguga“ kriteeriumi harmoniseerinud ning toonud sisse originaalsuse kriteeriumi, mis tähendas mitmete liikmesriikide jaoks seoses Arvutiprogrammide direktiivi sätete ülevõtmisega kõrgemat originaalsuse taset. Siit nähtub üks oluline eristus Suurbritannia ja Mandri-Euroopa autoriõiguse vahel. Suurbritannia käsitle kohaselt pidi teos autoriõigusliku kaitse saamiseks olema originaalne selles mõttes, et see ei ole teiselt teoselt kopeeritud¹¹⁶. Nimelt on Suurbritannias traditsiooniliselt teose originaalsuse kriteeriumi täitmiseks vajalikud vaid autori pingutus ning oma oskuste realiseerimine¹¹⁷ ning teos ei pea olema „originaalne“ või loominguline mingis uuenduslikus mõttes, vaid tegemist peab olema kasvõi tagasihoidliku pingutusega teose loomiseks ilma mõnda muud teost kopeerimata. Mandri-Euroopa maades peab teos autoriõigusliku kaitse saamiseks sisaldama mingit märki autori „isikupära“ olemasolust¹¹⁸, mis viitab üheselt Mandri-Euroopa autoriõigusele iseloomulikule autori ja tema loominguga sidemele. Seega on Suurbritannia seoses autoriõiguse Euroopa tasemel harmoniseerimisega teatud valdkondade, sh arvutiprogrammide puhul olnud sunnitud

¹¹⁶ Ingl k „*sweat of the brow*“ approach.

¹¹⁷ Inglise keeles „*sweat of the brow*“ justification.

¹¹⁸ Euroopa Kohus on oma hiljutises otsuses rõhutanud, et autoriõigusega on kaitstud teosed, mis vastavad autori enda intellektuaalse tegevuse tulemuse kriteeriumi, st ei piisa vaid autori oskuste realiseerimisest. Vt: *Football Dataco Ltd and Others v Yahoo! UK Ltd*. EK 01.03.2012, C604/10.

originaalsuse kriteeriumit tõstma.¹¹⁹ Erialakirjanduses on märgitud, et sellist Euroopa tasandil sätestatud kõrgemat originaalsuse nõuet võib vaadelda kui mingilgi määral tasakaalustavat faktorit üldise autori õiguste tugevdamise¹²⁰ taustal, samuti piirab selline originaalsuse standard autoriõiguse laienemist uutesse valdkondadesse ja uutele teose liikidele.¹²¹ Euroopa kohus on korduvalt öelnud, et autori intellektuaalse loominguga on tegemist siis, kui „teoses peegeldub autori isikupära“.¹²² Arvutiprogrammide puhul on aga raske rääkida autori isikupärast. Hiljutises Prantsuse ülemkohtu otsuses on arvutiprogrammide originaalsuse kriteeriumit käsitletud ning leitud, et originaalsus on autori individuaalse intellektuaalse panuse tulemus.¹²³ Leian, et võrreldes varasema „autori isikupära“ kriteeriumile, mis tõepoolest tulenevalt arvutiprogrammide spetsiifikast ei ole sobilik hindamaks, kas tegemist on autori intellektuaalse loominguga, siis viidatud „intellektuaalse panuse“ kriteerium näitab, et vähemalt arvutiprogrammide puhul on võetud suund mingil määral uudsuse kriteeriumi rakendamiseks. Sellise kriteeriumi kohaldamine näitab käesoleva magistritöö autori meelest, et Mandri-Euroopale iseloomulik autori isikul põhinev kontseptsioon ei ole arvutiprogrammide puhul hästi sobituv.

Liikudes edasi autoriõiguse seaduses sätestatud teiste teose kriteeriumite juurde – teos peab olema väljendatud objektiivses vormis ning olema selle vormi kaudu tajutav ning reprodutseeritav kas vahetult või mingi tehnilise vahendi abil, tõstatub jällegi probleem arvutiprogrammide spetsiifikast lähtuvalt. Nimelt ei ole arvutiprogramm tajutav tavapärasel mõttes, vaid ennekõike koodi vormis, aga lisaks koodile hulga väga erinevate väljunditena. Arvutiprogramm on reprodutseeritav mingi arvuti või muu tehnilise vahendi abil. Rosentau on selgitanud, et „vormi kaudu tajutavus ei tähenda tingimata – ja eriti infotehnoloogias – teosest osasaamist: arvutiprogrammi binaarkood on tajutavas vormis ja sellisena kaitstav, kuid ilma arvutita inimene sellest mõistagi mingit elamust või kasu ei saa.

¹¹⁹ S. Stokes. *Digital Copyright. Law and Practice*, 2nd edition. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2005, p 5.

¹²⁰ Komisjon on järjepidavalt korranud oma soosingut tugevama autoriõigusliku kaitse järele, väites, et tugevam kaitse tagab autoritele väärilise tasu ning soodustab nende loomingulisust.

¹²¹ G. Tritton (koostaja), R.Davis, M.Edenborough, J.Graham, S.Malynicz, Aroughon. *Intellectual Property in Europe*, 3rd edi. London, Sweet&Maxwell: 2008, para 4-043.

¹²² *Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and others*. ECJ, 01.12.2011, Case C-145/10, para 88; *Infopaq International v Danske Dagblades Forening*. ECJ, 16.07.2009, Case C-5/08.

¹²³ Cour de cassation, civile, Chambre civile 1, 17 octobre 2012, 11-21.641.

Arvutiprogramme iseloomustab vormide paljusus ja korrelatiivsed seosed nende vahel. Arvutiprogramm võib esineda inimesele (ja translaatorile) loetava lähtekoodina, inimesele mitteleetava binaarse installeerimiskoodina ning arvutisse installeeritud ja seal sooritatava objekt- või masinkoodina.¹²⁴

Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 1 lg 1 ning AutÕS § 4 lg 4 kohaselt tekib arvutiprogrammi loomise lähtematerjalile iseseisvalt autoriõigus juhul, kui see vastab autoriõiguse seaduses sätestatud teose tunnustele. Lähtematerjaliks võivad olla projektid, visandid, eskiisid või kirjeldused, kui tegemist on tajutavas vormis originaalse loominguga, mis on aluseks arvutiprogrammi loomisel või mille järgi on võimalik luua uut arvutiprogrammi. Näiteks loomisel oleva arvutiprogrammi projekt, mis ei ole kirjutatud kodeerimis- või programmeerimiskeeles, vaid loomulikus keeles ja kujutatud blokk skeemina. Lähtematerjalik võib olla ka arvutiprogrammi metakeelne kirjeldus või visand, mida ei käsitleta programmi lähtekoodina ning mille järgi programmeerija programmi hiljem kirjutab.¹²⁵

Arvutiprogrammide õiguskaitse ulatuse määratlemiseks on vajalik vaadelda ka programmi neid elemente, mis jäävad autoriõiguslikust kaitsest väljapoole. Vastavalt ideede ja teabe vaba leviku põhimõttele ei tohi autoriõigus takistada ideede vaba levikut ja nende alusel uute ideede loomist ega tohi soosida monopoolset kauplemist ideedega. Põhimõte, et ideed ei ole autoriõigusega kaitstavad, on autoriõiguse üheks alustalaks ning ühtlasi selle nõ sisemiseks piiranguks. Erialakirjanduses on eeltoodud põhimõtet nimetatud nõ idee/väljenduse dihhotoomiaks.¹²⁶ USA Ülemkohtu kohtunik Louis Brandeis on juba 1918.a tehtud lahendis öelnud, et inimese poolt loodu kõige üllam osa – teadmised, kindlaks tehtud tõed, kontseptsioonid ja ideed – muutuvad pärast teistele teatavaks tegemist kõigile „samamoodi vabalt kasutatavaks kui õhk“.¹²⁷ Sama põhimõte on kinnitust leidnud nii rahvusvahelistes konventsioonides¹²⁸ kui ka siseriiklikus õiguses. Eesti AutÕS §-s 5 on loetletud

¹²⁴ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Infotehnoloogilise loomingu olemus, lk 172-173.

¹²⁵ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Autori varalised õigused. – Juridica, 2010, nr 10, lk 754.

¹²⁶ Ingl k „*idea/expression*“ *dichotomy*

¹²⁷ *International News Service v. Associated Press*, 248 U.S. 215 (1918).

¹²⁸ Berni konventsiooni art 2 lg 2 kohaselt võib liitu kuuluvate riikide seadusandlus ette näha, et teoseid üldse või kindlaksmääratud teoste liike ei kaitsta, kui nad ei ole fikseeritud mingis materiaalses vormis. TRIPS-

intellektuaalse tegevuse tulemused, mida on käsitletud või väljendatud teoses, kuid mis sellele vaatamata ei saa autoriõiguse kaitset. Need on ideed, kujundid, mõisted, teooriad, protsessid, süsteemid, meetodid, kontseptsioonid, printsiibid, avastised, leiutised jm. Autoriõigus kaitseb ideede väljendusi. Samas kõigutavad digitaal tehnoloogia ja virtuaalsed keskkonnad oluliselt arusaama intellektuaalsest omandist kui füüsilisel kujul esinevast objektist. Nagu eelnevalt käsitletud, ei ole arvutiprogrammi „tajumine“ võimalik tavapärasel mõttes. Esmapilgul lihtsana tunduv idee ja selle väljenduse eristamise põhimõte on tehnoloogia arengu ning autoriõigusega kaitstava objektide ringi laienemise tõttu muutunud oluliselt raskemini rakendatavaks, eriti arvutiprogrammide puhul, mis on oma olemuselt funktsionaalsed teosed.

Autoriõiguslik kaitse tähendab, et kaitse on piiratud konkreetse arvutiprogrammi „sõnastusega“ ning selle aluseks olevatele ideedele ja põhimõtetele sh programmi kasutajaliidese aluseks olevad ideed ja põhimõtted¹²⁹, kaitse ei laiene. Arvutiprogrammide direktiivi preambula punktis 11 on kahtluste vältimiseks selgitatud, et kaitstud on ainult arvutiprogrammile antud kuju, mitte programmi elementide, sealhulgas selle liideste aluseks olevad ideed ja põhimõtted. Vastavalt sellisele autoriõiguse põhimõttele ja kuivõrd loogika, algoritmide ja programmeerimiskeele puhul on tegemist ideede ja põhimõtetega, ei ole need ideed ja põhimõtted Arvutiprogrammide direktiivi alusel kaitstud. Tegemist ei ole arvutiprogrammi autori varalise õiguse piiranguga, vaid nimetatud põhimõtet tuleks käsitleda autoriõiguse sisemise piiranguga. Arvutiprogrammi puhul, kus arvutiprogrammi aluseks olev idee on tulenevalt programmi funktsionaalsusest üheks teose olemuslikuks osaks, on piiri tõmbamine autoriõigusega kaitstava vormi ning mittekaitstava idee vahele äärmiselt keeruline. Euroopa Kohus on oma kauaoodatud otsuses kohtuasjas *SAS vs World Programming*¹³⁰ kinnitanud, et arvutiprogrammi funktsionaalsus ning programmeerimiskeel ei ole arvutiprogrammi autoriõigusega kaitstud osaks, kuna nad ei lähtekoodi, objektikoodi ega lähtematerjali osadeks, mis on võimalised samasuguse arvutiprogrammi loomiseks. Kohus selgitas, et kuigi programmi funktsionaalsuse ning programmeerimiskeele eristamine on vajalik, siis „programmi funktsionaalsuse kaitsmine autoriõigusega viiks ideede

lepingu art 9 lg 2 kohaselt laieneb autoriõiguse kaitse väljendustele, mitte aga ideedele, protsessidele, töömeetoditele või matemaatilistele mõistetele kui sellistele. WIPO autoriõiguse lepingu artikkel 2 kohaselt ei laiene autoriõiguslik kaitse ideedele, protsessidele, meetoditele või matemaatilistele kontseptsioonidele kui sellistele.

¹²⁹ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Infotehnoloogilise loomingu olemus. – Juridica, 2008, nr 3, lk 179.

¹³⁰ *Euroopa Kohus. SAS Institute Inc. v World Programming Ltd.* ECJ, 02.05.2012, C-406/10, para 35.

monopoliseerumiseni, mis on tehnoloogilise progressi ning tööstuse arengu seisukohalt soovimatu tagajärg¹³¹.

Rosentau on välja toonud, et arvutiprogrammi sisu, st programmi tehnilisi ja funktsionaalseid lahendusi ning väljundit kaitstakse eelkõige ärisaladusena, piiratud ulatuses ka patendi või muude tööstusomandi kaitse vahenditega.¹³² Rosentau on selgitanud, et „arvutiprogramm on õiguslikult ja tehniliselt eraldatud lisadest, mis ei ole vahetult kirjutatud kodeerimis- või programmeerimiskeeles või ei ole genereeritud programmikoodi loomisele suunatud tegevusega. Näiteks programmi kasutajaliidese graafiline kujundus ja selles sisalduvad digifotod on samuti kahendnumbriliselt kodeeritud, kuid graafilised elemendid ja fotod ei kuulu arvutiprogrammi kui kirjutatud teosesse, vaid on selle lisad. Seejuures pole oluline, kas need on loodud sama(de) autori(te) poolt või mitte või kas need on teosed või mitte.“¹³³ Euroopa Kohus on kinnitanud, et graafilist kasutajaliidest ei ole võimalik Arvutiprogrammide direktiivi alusel kaitsta, st tegemist ei ole autoriõigusega kaitstud arvutiprogrammi osaga. Kohus asus aga seisukohale, et juhul, kui tegemist on autori enda intellektuaalse loominguga, kaitstakse graafilist kasutajaliidest Infoühiskonna direktiivi alusel.¹³⁴ Järelikult on graafilise kasutajaliidese autoriõiguslik kaitse võimalik juhul, kui ta eraldiseivalt vastav teose tunnustele.

Rosentau on seisukohal, et „samal ajal kui suhteliselt madal originaalsuse kriteerium peaks pakkuma adekvaatset kaitset isegi tagasihoidlikku loomingulist panust sisaldavatele arvutiprogrammidele, siis ideede ning põhimõtete/printsiipide välistamine autoriõigusliku kaitse alt peaks jätma piisavalt ruumi teiste arvutiprogrammide iseseisvaks loomiseks, isegi kui tegemist on sarnaste arvutiprogrammidega.“ Erialakirjanduses on sarnaselt väidetud, et autoriõiguslik kaitse võimaldab Euroopa õigusruumi mõttes õiglast tasakaalu liiga vähese kaitse ning liigse kaitse vahel.¹³⁵ Leian, et arvutiprogrammide puhul on ideede ja põhimõtete kaitse autoriõigusega välistatud suures osas teoreetiliselt. Kuna autoriõigusega kaitstav

¹³¹ *SAS Institute Inc. v World Programming Ltd.* ECJ, 02.05.2012, C-406/10, para 40.

¹³² M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Infotehnoloogilise loomingu olemus, lk 179.

¹³³ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Autori varalised õigused. – *Juridica*, 2010, nr 10, lk 753.

¹³⁴ *BSA - Svaz softwarové ochran v Ministerstvo kultury.* ECJ, 22.12.2010, Case C-393/09.

¹³⁵ M.M, Walter, S. Lewinski. *European Copyright Law. A Commentary*, para 5.1.4.

lähtekood ei ole tavapärasest mõttes tajutav, kuid programmi uurimine selliselt, et programmi aluseks olevaid ideid ja põhimõtteid välja selgitada tähendaks enamasti arvutiprogrammi autori laiaulatuslike ainuõiguste rikkumist, ei ole praktikas arvutiprogrammide puhul ideede ja põhimõtete vaba levik alati tagatud. Järgmises peatükis käsitletavate arvutiprogrammide vaba kasutamise võimaluste juures on seda seisukohta analüüsitud pikemalt.

2.2. Arvutiprogrammi autori varaliste õiguste ulatus kui piirang

Autoriõiguse olemus ja ulatus on keeruline ja potentsiaalne kaitseulatus lai, hõlmates ühelt poolt nõ kõrge autorsuse tasemega teosed nagu näiteks romaanid, näidendid, maalid, filmid, ning teiselt poolt madalama autorsusega teosed nagu näiteks arvutiprogrammid, andmebaasid, fonogrammid (helisalvestised) jne.¹³⁶ Olenemata teose autorsuse astmest on teose autorile aga samasuguselt garanteeritud autori ainuõigused. Kuna ainuõigused määravad autori varaliste õiguste ulatuse, siis võib neid teatud mõttes käsitleda ka kui autoriõiguse üldiseid piiranguid. Rahvusvahelisel tasandil on autori ainuõigused sätestatud Berni konventsiooni artiklites 8-14³, millele TRIPS-lepinguga lisandus õigus teose rentimisele (artikkel 11) ning WIPO autoriõiguse lepinguga õigus teose levitamisele (artikkel 6), rentimisele (artikkel 7) ja üldsusele edastamiseks (artikkel 8). Euroopa tasandil on autori ainuõigused sätestatud Infoühiskonna direktiivis ning konkreetset arvutiprogrammide puhul Arvutiprogrammide direktiivi artiklis 4.

Selliste „monopoolsete õiguste“ eesmärgiks on anda õiguste omajatele võimalus teose teatud kasutamise lubamiseks või keelamiseks. Eksklusiiivne kasutusõigus annab õiguste omajale monopoolse positsiooni, kuna üksnes õiguste omajal on õigus otsustada, kas ja kellele ja millistel tingimustel ja milliste piirangutega (seoses sisu, territooriumi ja tähtajaga) ta annab õiguse oma teose kasutamiseks. Selline ainuõigus on praktikas lähtepunktiks sobivate lepingutingimuste ning hüvitise suuruse üle läbirääkimisel. Selline ainuõigus on samas mõeldud ka õiguste omaja turvalisuse tagamiseks ning võimaldab tema õiguste rikkumise vastu astuda vajalikke ning efektiivseid samme. Seega on õiguste omajale antud võimalus kontrollida temale kuuluvate õiguste subjektiks oleva teose kasutamist. Kuna tegemist on ainuõigusega, on õiguste omajal võimalik ennetada/väljastada kolmanda osapoole poolset nõ

¹³⁶ G. Tritton (koostaja), R.Davis, M.Edenborough, J.Graham, S.Malynicz, Aroughthon. Intellectual Property in Europe, 3rd edition. London, Sweet&Maxwell, 2008, para 4-002.

konkureerivat kasutamist.¹³⁷ Siinkohal tuleb silmas pidada, et autor saab oma ainuõigusi teostada, st igal moel ise oma teost kasutada, lubada ja keelata oma teose samaviisilist kasutamist teiste isikute poolt ja saada tulu oma teose sellisest kasutamisest, vaid juhul, kui tegemist on tema loodud teosega. Kui kaks isikut kirjutavad samasuguse arvutiprogrammi üksteisest sõltumatult, siis on mõlemad enda loodud arvutiprogrammi autoriks ning järelikult on mõlemal õigus enda loodud teose varaliste õiguste teostamiseks. Järelikult ei anna autoriõigus erinevalt näiteks patentist autorile absoluutset ainuõigust.¹³⁸

Eesti siseriiklikus õiguses¹³⁹ on autorile kuuluvad varalised õigused sätestatud AutÕS §-s 13. Eestis 1992. aastal vastu võetud autoriõiguse seaduses valiti üldiste piirangute puhul pigem autorikeskne lähenemine. Nimelt annab täna autoriõiguse seadus autorile ainuõiguse igal moel ise oma loometöö resultate kasutada ning lubada ja keelata selle samal viisil kasutamist teiste isikute poolt (AutÕS § 13 lg 1). AutÕS § 13 lõikes 1 olev varaliste õiguste loetelu on näitlik ja avatud. Lisaks sellele on Eesti autoriõiguse seaduses üks mahukamaid isiklike õiguste katalooge, isiklikuks õiguseks liigitatakse ka näiteks õigus teose puutumatusse ja õigus teose lisadele (AutÕS § 12 lg 1 p 3).¹⁴⁰

Hughenoltz on seoses arvutiprogrammide autoriõigusliku kaitse kujunemisega välja toonud, et kuna arvutiprogrammidel puudus nii patendi- kui autoriõiguslik kaitse, siis töötasid tarkvaratootjad ja –levitajad välja lepingulise ärimudeli, mille kohaselt arvutiprogrammide koopiaid mitte ei müüdnud, vaid litsentseeriti tarbijatele. Sellised litsentsid olid oma olemuselt rohkem sarnased patentidele kui autoriõiguse litsentsidele, kuna nende eesmärgiks oli sätestada reprodutseerimise õigus võimalikult laialt, nii et õiguste omajale kuuluv ainuõigus

¹³⁷ M.M. Walter, S. Lewinski. European Copyright Law. A Commentary, para 3.0.2.

¹³⁸ S. Stokes. Digital Copyright. Law and Practice, 2nd edition. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon: 2005, p 6.

¹³⁹ Arvutiprogrammide direktiivi art 4 (1) kohaselt arvestades artiklite 5 ja 6 sätteid, hõlmavad õiguste omaniku ainuõigused artikli 2 tähenduses õigust teostada või keelata järgmisi toiminguid: arvutiprogrammi osaline või täielik ajutine või alaline reprodutseerimine mis tahes vahendite abil ja mis tahes vormis. Kui selline reprodutseerimine on vajalik arvutiprogrammi laadimiseks, kuvamiseks, käivitamiseks, edastamiseks või salvestamiseks, on nendeks toiminguteks vaja õiguste omaniku luba (a); arvutiprogrammide tõlkimine, kohandamine, korrastamine või muul moel muutmine ja nende toimingute tulemuste reprodutseerimine, ilma et see piiraks programmi muutva isiku õigusi (b); algupärase arvutiprogrammi või selle koopia igasugune avalik levitamine, sealhulgas laenutamine (c).

¹⁴⁰ L.Jents. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas, lk 500.

hõlmaks kõikvõimalikud kasutusviisid.¹⁴¹ Selline ärimudel võeti arvutiprogrammide õigusliku kaitse regulatsiooni väljatöötamisel Euroopa Komisjoni poolt eeskujuks ning selle tulemusena on Arvutiprogrammide direktiivi art-s (4)(a) autori ainuõigusena sätestatud reprodutseerimisõigus, mis hõlmab arvutiprogrammi osalist või täielikku ajutist või alalist reprodutseerimist mis tahes vahendite abil ja mis tahes vormis, sh kui selline reprodutseerimine on vajalik arvutiprogrammi laadimiseks, kuvamiseks, käivitamiseks, edastamiseks või salvestamiseks.¹⁴² Seega tegeles Euroopa Liidu tasandil autoriõigus seoses Arvutiprogrammide direktiivi väljatöötamisega 1991.a esimest korda tehnilise oletusega, et digitaaltehnoloogia olemusest tulenevalt on vajadus kaitsta arvutiprogrammide igasuguseid ja kõiki kasutusviise ajutise koopia tegemiseks.¹⁴³

Arvutiprogramme, samuti nende loomise vahetulemusi ja lähtematerjale, kui need vastavad teose tunnustele, kaitstakse nagu kirjandusteoseid nende ilmnemise mis tahes kujul loata kopeerimise, levitamise, töötlemise ja ühendamise eest. Autoril või õiguste omanikul on nende tegevuste suhtes eksklusiivne keeluõigus. Teatud juhtudel võib olla õigusvastaseks tegevuseks isegi arvutiprogrammi füüsiline valdamine. Nimelt on arvutiprogrammidega seoses AutÕS §-s 13² sätestatud täiendavad varalised õigused, mille kohaselt kuuluvad arvutiprogrammi autorile lisaks käesoleva seaduse §-s 13 nimetatud varalistele õigustele ainuõigus arvutiprogrammi füüsiliseks kasutamiseks ja valdamiseks ärilisel eesmärgil. Nimetatud täiendav varaline õigus arvutiprogrammi autorile lisati AutÕS-sse 29.10.2004.a jõustunud seadusemuudatusega ning selle vajalikkust põhjendati seaduse muutmise seletuskirjas vajadusega üheselt määratleda arvutiprogrammi autorite varaliste õiguste ulatus, mis on oma sisult erinev võrreldes näiteks mõne teise teose loomisel tekkivate õigustega. Kuna alates 01.09.2002.a. tekkis olukord, kus autori varaliste õiguste rikkumine sätestati KarS §-s 220 sisuliselt ühtse koosseisuna ning seadus ei konkretiseeri nimetatud paragrahvis ühtegi konkreetset varalist õigust, oli tähtis, et autori varaliste õiguste mõiste ja ulatus oleksid autoriõiguse seaduses täpselt reguleeritud. Autoriõiguse seaduse § 13 lg 1 sisalduv üldnorm, et teose "autorile kuulub ainuõigus igal moel ise oma teost kasutada" ei hõlma tegelikult otseselt arvutiprogrammide füüsilist kasutamist või valdamist ärilisel eesmärgil, kuivõrd

¹⁴¹ Hugenholtz. Caching and Copyright: The Right of Temporary Copying. – European Intellectual Property Review 2000, No 22, p 486.

¹⁴² G.Mazziotti. EU Digital Copyright Law and the End-User. Heidelberg: Springer 2008, p 59.

¹⁴³ G.Mazziotti. EU Digital Copyright Law and the End-User, p 58.

AutÕS § 13 lg 1 käsitleb teose kasutamise all eelkõige teosest koopiate tegemist erinevatel eesmärkidel, nende töötlemist, edastamist, töötlemist vms. Arvutiprogrammi kasutamise puhul aga kasutatakse seda eelkõige mingi muu tagajärje või tulu saamiseks (dokumentide, projektide koostamine, kirjavahetuse edastamine jms.). Lisaks sellele on vaieldav, kas mõiste "kasutamine" hõlmab siinjuures iseenesest ka mõistet "valdamine". Süüteoasjades tuvastataksegi aga tihti arvutiprogrammide puhul just nende valdamine, kuivõrd iga üksiku programmi kasutamise fakti tõendamiseks peaks tuvastamise hetkel konkreetne isik neid programme üheaegselt füüsiliselt kasutama. Seletuskirjas on toodud välja, et juhul kui arvutiprogrammi valdamine ärilisel eesmärgil ei oleks aga käsitletav autori varalise õigusena, jääksid arvutiprogrammi autori õigused tegelikult osaliselt kaitsmata.¹⁴⁴ On selge, et arvutiprogrammide puhul on autoriõiguslik kaitse väga ulatuslik, kuna digitaalvormis teoste kopeerimine ning levitamine on äärmiselt lihtne ning odav, kuid liiga autorikeskne lähenemine võib hakata teose kasutaja jaoks takistama teose tavapärast kasutamist. Teoste uute kasutusviiside tekkimisega on laienenud küll autori ainuõigused, kuid mitte sellele vastavad varaliste õiguste piirangud. Nagu eelnevalt mainitud, on seetõttu tekkinud olukord, kus autori õiguste kaitse on muutunud ebaproportsionaalselt tugevaks. Leian, et olukord oleks lahendatav autori ainuõiguste piiramise süsteemi paindlikumaks muutmise kaudu.

¹⁴⁴ Autoriõiguse seaduse muutmise seaduse eelnõu. 18.11.2003, eelnõu § 6, lk 2-3.

3. ARVUTIPROGRAMMI VABA KASUTAMISE VÕIMALUSED

3.1. Arvutiprogrammi vaba kasutamise õigustatud subjekt

Enne varaliste õiguste piirangute juurde asumist on vajalik täpsustada, kellele allpool toodud õiguste erandid on suunatud. Kuna alljärgnevalt käsitlen Euroopa Liidu tasandil Arvutiprogrammide direktiivis ning Eesti tasandil vastavalt autoriõiguse seaduses sätestatud arvutiprogrammi vaba kasutamise juhtusid, analüüsin vaba kasutamise õigustatud subjekti mõistet nimetatud õigusaktide pinnalt.

Arvutiprogrammide direktiiv kasutab vaba kasutamise õigustatud subjekti puhul erinevaid mõisteid: artikkel 5 lg-st 1 tuleneva vastavalt otstarbele kasutamise, sh vigade parandamise erandi puhul kasutatakse mõistet „arvutiprogrammi õiguspäraselt omandanud isik“ (*lawful acquirer*), artikkel 5 lg-st 2 tuleneva tagavarakoopiategemise erandi puhul kasutatakse mõistet „arvutiprogrammi kasutamise õigust omav isik“ (*person having the right to use the computer program*), artikkel 5 lg-st 3 tuleneva arvutiprogrammi jälgimise, uurimise ja katsetamise erandi puhul kasutatakse mõistet „isik, kelle on õigus kasutada arvutiprogrammi koopiat“ (*the person having the right to use a copy of a computer program*) ning artiklist 6 tuleneva dekompileerimisõiguse puhul kasutatakse mõistet „litsentsisaaja või mõni muu isik, kellel on õigus kasutada programmi koopiat, või seda teeb nende nimel vastavat luba omav isik“ (*the licensee or by another person having a right to use a copy of a program, or on their behalf by a person authorised to do so*). Autoriõiguse seadus kasutab AutÕS §-des 24 ja 25 sätestatud varaliste õiguste piirangute puhul läbivalt mõistet „õiguspärane kasutaja“. Selline viide õiguspärasele kasutajale tähendab, et nimetatud varaliste õiguste piirangud ei laiene ebaseaduslikult omandatud arvutiprogrammi koopiale.¹⁴⁵

Erialakirjanduses on viidatud, et mõiste „õiguspärane omandaja“ on laiem mõiste kui „õiguspärane kasutaja“, kuna esimesel juhul hinnatakse vaid programmi omandamise õiguspärasust, mitte aga kasutustingimuste täitmist.¹⁴⁶ Näiteks arvutiprogrammi (füüsilisel kandjal) Jaapanis ostnud isik oleks õiguspärane omandaja ka Suurbritannias, isegi kui

¹⁴⁵ T. Aplin. Copyright Law in the Digital Society. The Challenges of Multimedia. Hart Publishing: 2005, p 164.

¹⁴⁶ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law. Kluwer Law International: 2006, p 227.

programmiga kaasnev litsents lubaks programmi kasutada ainult Jaapanis.¹⁴⁷ Kuna autoriõigusseaduses kasutatakse läbivalt mõistet „õiguspärane kasutaja“, tundub, et seadusandja on soovinud arvutiprogrammide varaliste õiguste piirangute teostamiseks õigustatud isikute mõistet sisustada mõnevõrra kitsendavamalt, kui Arvutiprogrammide direktiivis on sätestatud. Samas on Euroopa Komisjon on selgitanud, et arvutiprogrammi õiguspäraselt omandanud isik (*lawful acquirer*) tähendab Arvutiprogrammide direktiivi artikli 5 mõistes ostjat, litsentsi saajat, rentijat või isikut, kellel on õigus kasutada programmi eelpool nimetatud isiku asemel.¹⁴⁸ Ka õiguspärane kasutaja AutÕS § 24 lg 1 mõistes on isik, kellel on õigus arvutiprogrammi kasutada tulenevalt talle antud kasutuslitsentsist või autorilepingust. Seega alljärgnevalt käsitletavat arvutiprogrammide varaliste õiguste piirangud kehtivad ainult juhul, kui tegemist on isikuga, kellel on õigus kasutada arvutiprogrammi koopiat.

Võrreldes AutÕS §-s 24 toodud vaba kasutamise eranditega, mis on lubatud arvutiprogrammi õiguspärasele kasutajale, on dekompileerimise puhul õigustatud isikute ring mõnevõrra laiem. Nimelt on AutÕS § 25 lg 1 p 1 kohaselt dekompileerimine lubatud programmi õiguspärase kasutaja või tema ülesandel mõne teise vastavat luba omava isiku poolt. Arvutiprogrammide direktiivi artikli 6 lg 1 (a) kohaselt on õigustatud isikuks „litsentsisaaja või mõni muu isik, kellel on õigus kasutada programmi koopiat, või seda teeb nende nimel vastavat luba omav isik“. Tekib küsimus, kas seaduse mõttest tulenevalt tuleks lubada ka sellist tõlgendamist, et ka AutÕS §-s 24 sätestatud erandid kehtivad sarnaselt dekompileerimise õigustatud subjektiga teose õiguspärasele kasutajale või tema ülesandel mõnele teisele vastavat luba omavale isikule? Siseriiklikult vastav kohtupraktika puudub ning praeguses etapis ei ole nimetatud teemat käsitletud ka intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupi poolt. Leian, et erinevast sõnastusest hoolimata on nimetatud sätetes toodud õigustatud isikute ring sama, kuna õiguspärane kasutaja ongi litsentsisaaja või mõni muu isik, kellel on õigus kasutada programmi koopiat. Olen seisukohal, et õigustatud subjekti kitsendav tõlgendamine AutÕS §-s 24 ettenähtud vabaks kaustamiseks ei ole põhjendatud ning AutÕS §-s 24 toodud vaba kasutamise juhtude õigustatud subjekti tuleks tõepoolest tõlgendada kooskõlas AutÕS §-ga 25 laiendavalt ning teen ettepaneku nimetatud muudatus ka uude autoriõiguse seadusesse

¹⁴⁷ *Sony Computer Entertainment v Owen* [2002] EWHC 45 (Ch).

¹⁴⁸ Seda argumenti toetab ka Andmebaaside direktiivi 96/9/EÜ artiklid 6 ja 8, kus kasutatakse samuti terminit „õiguspärane kasutaja“ („*lawful acquirer*“) ning mille koostamisel oli eeskujuks Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 5 lg 1. Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM (2000) 199 final, 10.04.2000, p 12.

selgesõnaliselt sisse viia. Selline muudatus ei riivaks autori õigusi põhjendamatult juhul kui vaba kasutamine jääb AutÕS §-s 24 ettenähtud piiridesse. Tulenevalt infotehnoloogilise loomingu eripärast on põhjendamatult eeldada, et nn tavapärane kasutaja peaks olema võimeline ise arvutiprogrammi vigade parandamiseks.

3.2. Arvutiprogrammi vaba otstarbekohane kasutus ja vigade parandus

AutÕS § 24 lg 1 sätestab, et kui lepinguga ei ole ette nähtud teisiti, on arvutiprogrammi õiguspärasel kasutajal õigus ilma programmi autori nõusolekuta ja täiendava autoritasu maksmiseta programmi reprodutseerida, tõlkida, kohandada (adaptsioon) ning muul viisil ümber töötada ja saadud tulemusi reprodutseerida tingimusel, et see on vajalik programmi kasutamiseks seadmel või seadmetel, ulatuses ja eesmärkidel, milleks programm omandati või programmis esinevate vigade parandamiseks. Arvutiprogrammi direktiivi artikli 5 lg 1 kohaselt ei ole konkreetsete lepingutingimuste puudumisel artikli 4 lõike 1 punktides a ja b osutatud toiminguteks vaja õiguste omaniku luba, kui sellised toimingud on vajalikud selleks, et arvutiprogrammi õiguspäraselt omandanud isik saaks seda vastavalt selle otstarbele kasutada, kaasa arvatud selle vigade parandamiseks.

AutÕS § 24 lg-s 1 sätestatud kasutaja erandõigus piirab alljärgnevaid varalisi õigusi: õigust lubada teistel isikutel oma teist otstarbekohaselt kasutada (AutÕS § 13 lg 1), õigust teose reprodutseerimisele (AutÕS § 13 lg 1 p 1), õigust teose töötlemisele (AutÕS § 13 lg 1 p 5) ning õigust teose tõlkimisele (AutÕS § 13 lg 1 p 4). Tänapäeval on digitaalselt reprodutseerimine digitaalses meedias sisalduvate teoste lugemisel, vaatamisel, kuulamisel, õppimisel, jagamisel, parendamisel ja taaskasutamisel vältimatu tegevus. Digitaaltehnoloogia kasutamiseks on sellest koopiategemine keskse tähendusega, mistõttu reprodutseerimine ei ole enam sobiv viis autoriõiguse rikkumise mõõtmiseks.¹⁴⁹ Üldjuhul piisab arvutiprogrammi tavakasutajale selle funktsionaalseks kasutamiseks lihtlitsentsist, mis ei anna kasutajale varalisi õigusi, isegi mitte reprodutseerimisõigust¹⁵⁰. Arvutiprogrammi tööks vajalik reprodutseerimine alates installeerimisest kuulub autoriõiguste piirangute, st ülaltoodud

¹⁴⁹ T. Aplin. Copyright Law in the Digital Society; J. Litman. Digital Copyright. Prometheus, New York, 2001, p 178.

¹⁵⁰ Tuleb rõhutada, et arvutiprogrammide puhul on tulenevalt AutÕS § 18 lg 2 p-st 4 keelatud ka programmi kopeerimine isiklikuks otstarbeks.

erandõiguse hulka.¹⁵¹ Nimetatud reprodutseerimise erandõigus käsib eelkõige arvutiprogrammi salvestamist arvuti vahemälus, võrguserverites jne tingimusel, et see on vajalik tarkvara õiguspäraseks kasutamiseks või siirdamiseks ning toimub tarviliku tehnilise protsessi lahutamatu ja olulise osana ilma iseseisva majandusliku eesmärgita.¹⁵² Digitaalsel vormis teoste puhul on autori reprodutseerimisõigust piiratud ka AutÕS § 18¹ lg-s 1, mille kohaselt ilma autori nõusolekuta ja tasu maksmata on lubatud teoste ajutine või juhuslik reprodutseerimine, mis toimub tehnilise protsessi lahutamatu ja olulise osana ning mille eesmärk on vahendada teose edastamist võrgus kolmandate isikute vahel (nä serverikoopia õigus) või teha võimalikuks teose või autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti seaduspärane kasutamine ning millel puudub iseseisev majanduslik eesmärk. Nimetatud säte ei laiene AutÕS § 18¹ lg 2 kohaselt aga arvutiprogrammidele, mis tähendab, et arvutiprogrammide puhul on autori reprodutseerimisõigust piiratud oluliselt kitsamalt, kui muude digitaalsel vormis teoste puhul.

Arvutiprogrammide puhul rõhutatakse erialakirjanduses tihtipeale nende funktsionaalset iseloomu. Mario Rosentau on toonud välja, et arvutiprogramme iseloomustavad erilised sooritamise ehk töötamise funktsioonid, mis on küll valdkonnaspetsiifilised, kuid õiguse seisukohalt väga olulised, sest annavad aluse õiguslike tagajärgede omistamiseks ja vastutuse kohaldamiseks juhtudel, kui programm üldse ei tööta või ei tööta sellisel viisil ja niisuguse tõhususega, mida kasutaja autorilepingu või litsentsi põhjal ootas.¹⁵³ Arvutiprogrammi töötlemise peamisteks eesmärkideks on funktsionaalsuse muutmine (funktsioonide lisamine, täiendamine, piiramine jne); projekteerimis-, programmeerimis- jm vigade parandamine; jõudluse (efektiivsuse, kiiruse) suurendamine; programmi kohandamine (adapteerimine) vastavaks kasutaja vajadustele või ühilduvaks operatsioonisüsteemi või muu tarkvaralise keskkonnaga jne. Rosentau on välja toonud arvutiprogrammide töötlemise kaks võimalikku astet. Esimesel juhul on töötluse tulemuseks on sama teos muudetud või parandatud kujul, teisel on töötluse tulemuseks on uus tuletatud teos.¹⁵⁴ Kuna IT-valdkonnas on

¹⁵¹ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused. – Juridica, 2010, nr 10, lk 756.

¹⁵² M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 764.

¹⁵³ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogia valdkonnas. Infotehnoloogilise loomingu olemus, lk 173.

¹⁵⁴ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 757.

arvutiprogrammide muutmise õigus olulisemaks müüdavaks varaliseks õiguseks¹⁵⁵, rõhutab Rosentau, et AutÕS § 24 lg 1 alusel töötlemisõiguse piiramine saab olla lubatud vaid väga erandlikel juhtudel ning kindlasti peaks olema välistatud olukord, kus töötlemise tulemusena tekib uus tuletatud teos. Kui eeltoodut hinnata kolmeastmelise testi valguses, nähtub, et tõenäoliselt ei läbiks selline olukord isegi testi teist astet, mistõttu kolmeastmelise testi rakendamisel oleks tegemist lubamatu vaba kasutamise juhuga. Nõustun Rosentau seisukohaga, et tuletatud teose loomise lubamine töötlemise tulemusena on algse teose autori õiguste põhjendamatult piiramine, kuna IT-sektoris võiks see näiteks tähendada tuletatud teose autorile olulist ressursi säästmist, kuna ei pea esialgse programmi väljatöötamisse panustama.

AutÕS § 24 lg-s 1 nimetatud varalise õiguse piirangu kohaldumiseks peavad olema täidetud neli tingimust.¹⁵⁶ Esiteks kuulub AutÕS § 24 lg-s 1 nimetatud erandõigus vaid õiguspärasele kasutajale. Teiseks on õigustatud ainult sellised sättes loetletud tegevused, mis on programmi eesmärgipäraseks kasutamiseks vajalikud. Vajalikkuse tingimus on omakorda seotud teose otstarbekohase kasutamisega, st lubatud on ainult sellised tegevused, mis on vajalikud programmi kasutamiseks ulatuses ja eesmärkidel, milleks programm omandati, sh vigade parandamiseks. Lisaks eeltoodule ei tohi vastavalt otstarbele kasutamise ning vigade parandamise õigus olla lepinguga välistatud.¹⁵⁷

Vajalikkuse kriteeriumi tuleb sisustada objektiivselt, kuid see ei tähenda, et otstarbekohaseks kasutamiseks sooritatav tegevus peaks olema võimalik ainult nimetatud erandõiguse kaudu.¹⁵⁸ Nimetatud kriteerium viitab erandõigusega lubatud tegevuste praktilisele vajadusele, mitte hädavajalikkusele ega ka teise äärmusena pelgalt mugavusele.¹⁵⁹ Seda lähenemist toetab ka AutÕS § 24 lg 1 sõnastus, mis räägib vajalikkusest „programmi kasutamiseks seadmel või seadmetele“. Seega ei ole AutÕS § 24 lg-s 1 nimetatud tegevused lubatud vaid siis, kui nad on

¹⁵⁵ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori isiklikud õigused. – Juridica, 2007, nr 9, lk 662.

¹⁵⁶ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 226.

¹⁵⁷ Arvutiprogrammide direktiivi preambula punkti 13 teise lause kohaselt ei või õiguspäraselt omandatud programmi koopia kasutamiseks vajalikku laadimist ja käivitamist ning programmi vigade parandamist lepinguga keelata.

¹⁵⁸ Samas kui dekompileerimise puhul kasutatakse mõistet „hädavajalik“, mis viitab sellele, et sättes nimetatud toimingute sooritamine on võimalik ainult erandõigusega ette nähtud juhtudel.

¹⁵⁹ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 226.

absoluutselt hädavajalikud, vaid tehniliselt vajalikud. Näiteks juhul kui programm on omandatud kujul, milles see ei ole vahetult kasutatav – näiteks lähtekoodis –, on kasutajal õigus see tõlkida kasutamist võimaldavas vormi: kompileerida lähtekood objektkoodiks.¹⁶⁰

Ka arvutiprogrammi otstarbekohast kasutamist tuleb sisustada objektiivselt, võttes arvesse mõlema poole huvisid.¹⁶¹ Arvutiprogrammi direktiivi väljatöötamisel otsustati „otstarbekohase kasutamise“ täpne ulatus jätta iga eraldi kaasuse puhul liikmesriikide kohtute otsustada. Objektiivse tõlgendamise puhul on asjakohased faktorid alljärgnevad: õiguste omaja ja kasutaja vahelised kokkulepped; arvutiprogrammi olemus ja struktuur; viis, kuidas arvutiprogrammi selle omandajale või litsentsi saajale õiguste omaja või selleks luba omava tootja või levitaja poolt esitletakse või reklaamitakse; kuidas arvutiprogrammi tavapäraselt tarbijate poolt on kasutatud; spetsiifilised nõudmised, mida programmi omandaja või litsentsi saaja on müüjale või õiguste omajale programmi eesmärgi kohta esitanud; programmi maksumus; igasugused lepingulised tingimused, mis puudutavad programmiga kaasnevaid teenuseid. Masstootmises oleva arvutiprogrammi puhul on tõenäoline, et programmi otstarbe puhul on määravaks õiguste omaja tahe, mida ta on programmi tutvustavas materjalis või reklaamis esitlenud.¹⁶² Näiteks kui arvutiprogrammi müüakse koos portlukuga, siis otsustaks kohus tõenäoliselt, et programmi otstarbekohane kasutamine on koos portlukuga, mitte ilma selleta.¹⁶³ Samuti kui programmi müüakse erinevate versioonidena, siis on ebatõenäoline, et kohus peaks õiguspäraseks kasutaja poolt ühe versiooni kohandamist selliselt, et selle tulemusena oleks programmil teise versiooni funktsioonid.¹⁶⁴ Kui arvutiprogramm on aga programmeeritud või kohandatud spetsiaalselt tellijale, on programmi eeldatavaks otstarbeks see funktsioon, mida tellija silmas pidas, st milles pooled on selgesõnaliselt kokku leppinud või millisenä võib poolte tahet mõistlik isik näha. Kui tegemist on väga kalliga programmis, siis võib argumenteerida, et otstarbekohase kasutamine võiks hõlmata ka programmi

¹⁶⁰ Sellisel juhul on tegemist tõlkimisõiguse piiranguga. M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 765.

¹⁶¹ Smith, T. EC software protection directive – an attempt to understand Art. 5(1). – Computer Law and Security Report 1990-1991/7, p 148.

¹⁶² T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 226-227.

¹⁶³ Dögle. Oberlandesgericht Karlsruhe, 01.10.1996, 6 U 40/95. ZUM-RD, 1007, 340, IIC (1996) 740.

¹⁶⁴ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 227.

kohandamise erineval riistvaral töötamiseks või kohandamise eesmärgiga muuta programm efektiivsemaks.¹⁶⁵

Kuigi mõiste „vigade parandamine“ on jäetud defineerimata, tuleb seda Lai seisukoha järgi käsitleda rangelt kitsas mõistes, jättes katmata igasugused parendused või modifikatsioonid tarkvarale. Definitsioon peaks sellegipoolest hõlmama vea avastamise ja asukoha kindlaks määramise kui ka meetmed, mis on võetud kasutusele vea parandamiseks.¹⁶⁶ Rosentau on selgitanud, et vigadest parandatud või töötingimustele adapteeritud (*updated*) tarkvara on sama teos ning sestap autoriõigustes mingit muudatust ei toimu; parendatud (*upgraded*) tarkvara on tuletatud teos ning sellele tekivad töötluse teinud autori tuletatud autoriõigused. Tarkvara vigade parandamine puudutab autorit ja tema teost oluliselt vähem ja seejuures positiivselt: teos muutub paremaks. Kellegi teise töötluses tekkinud tuletatud teos aga konkureerib autori algse teosega, sest sellele tekib töötleja autorsus.¹⁶⁷ Nõustun Rosentau seisukohaga, et arvutiprogrammi parandamine ei tohiks olla lubatud, kuid ei ole täielikult nõus Lai seisukohaga, et vigade parandamise õigust tuleb käsitleda rangelt kitsas mõttes ning välistada igasugused modifikatsioonid. Siinkohal oleks asjakohane *fair use* printsiibi kasutamine, mis annaks õiglase hinnangu modifikatsiooni lubatavusele. *Fair use* printsiibi kaudu oleks võimalik jõuda Rosentau seisukohale, kuna programmi vigade parandamine ei saa kuidagi autori õigusi rikkuda, samas kui programmi parandamine rikuks autori õigusi tugevalt, juhul kui selle tulemusena sünniks uus tuletatud teos.

Kuna arvutiprogrammi töötlemine toimub lähtekoodi kaudu, täidab vigade parandamise erand oma eesmärgi ainult juhul, kui õiguspärasel kasutajal on programmi lähtekoodi koopia. Selle puudumisel on arvutiprogrammis esinevate vigade parandamine ebatõenäoline ning selleks tegevuseks ei ole programmi lähtekoodi saamiseks arvutiprogrammi dekompileerimine lubatud.¹⁶⁸ Leian, et ka siinkohal oleks asjakohane *fair use* printsiibi kasutamine lubamaks dekompileerimist programmi vigade parandamiseks. Kui kasutajale on antud vigade parandamise õigus, siis tuleks selle õiguse teostumine ka tagada, vältimaks nimetatud varalise

¹⁶⁵ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 227.

¹⁶⁶ S.Lai. The Copyright Protection of Computer Software in the United Kingdom. Hart Publishing, Oxford: 2000, p 138.

¹⁶⁷ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 757-758.

¹⁶⁸ S.Lai. The Copyright Protection of Computer Software in the United Kingdom, p 139.

õiguse piirangu muutumist sisutühjaks sätteks. Õiglase kasutamise printsiibi rakendamise kaudu oleks see võimalik.

AutÕS § 24 lg 1 kohaselt ei ole autoriõiguse rikkumisega tegemist ja AutÕS § 24 lg-s 1 nimetatud varalise õiguse piirang kehtib vaid juhul, kui lepingus ei ole teistmoodi kokku lepitud. Siinkohal on oluline rõhutada, et Euroopa Komisjon on asunud Arvutiprogrammide direktiivi vastava artikli 5 lg 1 tõlgendamisel teistsugusele seisukohale. Nimelt tuleneb Arvutiprogrammide direktiivi preambula punktist 13, et õiguspäraselt omandatud programmi koopia kasutamiseks vajalikku laadimist ja käivitamist ning programmi vigade parandamist ei või lepinguga keelata. Konkreetsete lepingusätete puudumise korral, kaasa arvatud juhul, kui müüdnud on programmi koopia, võib kõnealuse koopia õiguspäraselt omandanud isik teostada muid koopia või programmi kasutamiseks vajalikke toiminguid vastavalt programmi kavandatud otstarbele. Euroopa Komisjon on selgitanud¹⁶⁹, et Arvutiprogrammide direktiivi artikli 5 lg 1 ja preambula punkti 13 koosmõjus tuleb asuda seisukohale, et lepinguga ei ole võimalik välistada õiguspärasel omandajal programmi eesmärgipäraseks kasutamiseks või vigade parandamiseks vajalike tegevuste sooritamist. Küll on aga võimalik lepingusse lisada kindlad tingimused, mis „kontrollivad“ tegevusi, mida arvutiprogrammi kasutajal on lubatud sooritada. Järelikult on oluline pöörata tähelepanu litsentsitingimustele, selleks, et kasutaja lubatud tegevuse ulatus oleks selgelt määratletud. Lepingulist reguleerimist vajaks ka näiteks olukord, kus lubatud tegevuse, st vigade parandamise tulemusena tekib uus tuletatud teos. Selleks tuleks kasutajale lähtekoodi andmisel autorilepingus selgelt sätestada, et kasutajal on lubatud küll arvutiprogrammis vigu parandada, kuid selle tulemusena ei ole lubatud tuletatud teoste tegemine.

3.3. Arvutiprogrammist varukoopiate vaba tegemine

AutÕS § 24 lg 2 sätestab täiendava reprodutseerimise erandõiguse, mille kohaselt on arvutiprogrammi õiguspärasel kasutajal õigus teha ilma programmi autori või tema õigusjärglase nõusolekuta ja täiendava autoritasu maksmiseta programmist varukoopia tingimusel, et see on vajalik arvutiprogrammi kasutamiseks või kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud programmi taastamiseks. Varukoopia tegemine tähendab

¹⁶⁹ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 12.

prima facie autorile kuuluva ning AutÕS § 13 lg 1 p-s 1 sätestatud reprodutseerimisõiguse rikkumist.

Euroopa Komisjon on selgitanud, et varukoopia tegemise õiguse eesmärgiks on turvalisuse tagamine.¹⁷⁰ Ka erialakirjanduses¹⁷¹ on viidatud, et lubatud varukoopiaga on tegemist eelkõige siis, kui kasutaja on varukoopia teinud tagavaraks juhuks, kui originaal peaks kaduma või hävima. On igati mõistetav, et kasutaja soovib varukoopia tegemisega valmistuda olukorraks, kus originaal peaks kaduma, hävima või muutuma kasutuskõlbmatuks, kuid samas üheselt ei ole sätestatud, millisel juhul on selline tegevus on vajalik AutÕS § 24 lg 2 ning Arvutiprogrammi direktiivi artikli 5 lg 2 tähenduses.

Varukoopia tegemine peaks iseenesest olema hõlmatud AutÕS § 24 lg-s 1 sätestatud erandiga juhul, kui varukoopia tegemine on vajalik AutÕS § 24 lg-s 1 nimetatud juhtudel. Varukoopia tegemise õigus on aga toodud eraldi välja ka AutÕS § 24 lg-s 2, mille kohaselt on õiguspärasel kasutajal varukoopia tegemise õigus tingimusel, et see on vajalik arvutiprogrammi kasutamiseks või kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud programmi taastamiseks. Arvutiprogrammi direktiivi artikkel 5 lg 2 kohaselt ei tohi arvutiprogrammi kasutamise õigust omavat isikut lepinguga takistada tagavarakoopiat tegemast, kui see on vajalik kõnealuse programmi kasutamiseks. Nimetatud sätete võrdlemisel tundub esmapilgul, et autoriõiguse seaduses on võrreldes Arvutiprogrammi direktiiviga varukoopia tegemise õiguse ulatust laiendanud ning arvutiprogrammi õiguspärasel kasutajal on õigus varukoopia tegemiseks juhul, kui varukoopia tegemine on vajalik arvutiprogrammi kasutamiseks või kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud programmi taastamiseks ning seadusest tuleneva keelu tõttu ei ole arvutiprogrammi litsentseerijal võimalik nimetatud õigust piirata.

Täpne suhe Arvutiprogrammide direktiivist ning siseriiklikest õigusaktidest tulenevate piirangute vahel ei ole täiesti selge. Arvutiprogrammide direktiivi preambula punkti 19 kohaselt ei mõjuta Arvutiprogrammide direktiiv Berni konventsiooni kohaselt siseriiklikes õigusaktides sätestatud erandeid küsimustes, mida Arvutiprogrammide direktiiv ei reguleeri.

¹⁷⁰ European Commission. Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the Legal Protection of Computer Programs, Brussels 10 April 2000 COM (2000) 199 Final), p 18.

¹⁷¹ T. Aplin. Copyright Law in the Digital Society. The Challenges of Multimedia, p 172. K.Garnett, QC, G.Davies, G.Harbottle (editors). Copinger & Skone James on Copyright, 16th Ed, Sweet & Maxwell (UK) 2010, para 9-150.

Kasutajale mõeldud vaba kasutamise juhud on Arvutiprogrammide direktiivis sätestatud, mistõttu ei tohiks siseriiklikus õiguses liikmesriigid lubada sellest laiemaid vaba kasutamise juhtusid. Kuna Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 5 lg 2 sätestab tagavarakoopia tegemise õiguse vaid teatud tingimustel, ei tohi liikmesriigid seda õigust laiendada muudele juhtudele.¹⁷² Olen seisukohal, et autoriõigusseaduses on nimetatud erandõigust selguse huvides vaid täpsustatud mitte laiendatud ning see on kooskõlas Arvutiprogrammide direktiivi eesmärgiga, kuna kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud programmi taastamine on hõlmatud programmi kasutamise vajalikkusega.

Kuna „vajalikkuse“ kriteeriumi definitsiooni seadusest ei tulene, jääb kasutaja õiguse ulatus ebamääraseks. Varukoopia tegemise vajalikkuse ebaõigesti hindamine ja nõ mittevajaliku varukoopia tegemine tähendab autori reprodutseerimisõiguse rikkumist ning toob varukoopia tegija jaoks kaasa vastutuse autoriõiguse rikkumise eest, mistõttu on nimetatud kriteeriumi tähenduse avamine kasutaja jaoks äärmiselt oluline.

Varukoopia tegemise vajalikkuse määratlemisel tuleb arvestada erinevaid tegureid, näiteks arvutiprogrammi kandva meediumi stabiilsust ja piisava juurdepääsu ning usaldusväärsusega *online*-abi olemasolu¹⁷³, samuti arvutiprogrammi enda stabiilsust ning selle opereerimiskeskkonda ja programmi ülesütlemise tagajärgi¹⁷⁴. Näiteks ei saa varukoopia tegemist isiklikuks või kodus kasutamiseks lugeda vajalikuks varukoopiaks.¹⁷⁵ Lisaks tähendab „vajalikkuse“ kriteerium üldiselt luba ainult ühe tagavarakoopia tegemiseks.¹⁷⁶

Varukoopia tegemise vajalikkuse tõendamine võib osutuda problemaatiliseks, kui programm asub riistvaral sellisel viisil, et programmi kahjustumine või muutmine ei ole tavapärasel

¹⁷² European Commission. Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the Legal Protection of Computer Programs, Brussels 10 April 2000 COM (2000) 199 Final).

¹⁷³ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 228.

¹⁷⁴ R.D.Atkins. Copyright, contract and the protection of computer programs. - International Review of Law, Computers & Technology 2009/23, Nos. 1- 2, p 145.

¹⁷⁵ B. Czarnota. R.Hart. Legal Protection of Computer Programs in Europ: A Guide to the EC Directive. Butterworths, London, 1991.

¹⁷⁶ B.Czarnota, R.Hart. Legal Protection of Computer Programs in Europe: A Guide to the EC Directive, p 68; S.Lai. The Copyright Protection of Computer Software in the United Kingdom, pp 136-137. Vt ka Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the Legal Protection of Computer Programs, Brussels 10 April 2000 COM (2000) 199 Final).

kasutamisel võimalik, samuti kui programmi tootja on endale lepingutingimuste kohaselt võtnud kohustuse tagavarakoopia varustamiseks. Võib argumenteerida, et ei esine vajadust varukoopia tegemiseks kui arvutiprogramm asub küll füüsilisel kandjal, kuid see on mõeldud kõvakettale kopeerimiseks ning seal tavapäraseks kasutamiseks hoidmiseks. Juhul kui kõvakettal olev arvutiprogramm peaks hävima või kahjustuma, täidaks esialgne füüsilisel kandjal olev koopia tagavarakoopia eesmärgi. Samas on problemaatiline olukord, kus füüsilisel kandjal olev arvutiprogramm laaditakse tavapärase kasutamise käigus RAM või mõnda muusse vahemälusse, st koopia püsib vahemälus ajutiselt. Sellisel juhul tuleks tagavarakoopia tegemise vajalikkust jaatada ja selle tegemine oleks õigustatud. Tagavarakoopia tegemine peaks olema lubatud ka juhul, kui ligipääs arvutiprogrammile toimub interneti kaudu nii et kasutaja ei saa arvutiprogrammi füüsilisel kandjal enda valdusesse.¹⁷⁷ Suurbritannia kohtud on leidnud, et kui arvutiprogramm on CD-l või DVD-l, kust seda ei ole võimalik kustutada (ja varustajalt on võimalik saada asenduskoopia), ei esine üldjuhul vajadust varukoopia tegemiseks ning nimetatud erandile ei saa tugineda.¹⁷⁸

Eelnevast võib välja lugeda, et õiguste omaja saab seaduslikult varukoopia tegemise õigust piirata, kui lepingus on selgesõnaliselt kokku lepitud juhtumid, kui kasutajal on võimalik saada asenduskoopia ilma täiendava kuluta, kuna sellisel juhul poleks varukoopia tegemine vajalik. AutÕS § 24 lg 5 ja Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 8 järgi on nimetatud õiguste teostamist piirav lepingu tingimus tühine. Antud sätete lähemal vaatlemisel selgub aga et, varukoopia tegemise õigus võib ikkagi teatud juhtudel olla välistatud, kuna varukoopia tegemine on lubatud vaid teatud tingimustel. Kuigi esmapilgul võib tõepoolest tunduda, et nimetatud säte kallutab huvide kaalukaasi kasutaja poole ning et erinevalt muudes AutÕS § 24 lg-s 1 toodud juhtudest, ei ole varukoopia tegemise õigust võimalik vastava lepingutingimusega piirata, selgub selle lähemal uurimisel, et õiguste omaja säilitab siiski teatud kontrolli oma arvutiprogrammist varukoopia tegemise üle ning teatud juhtudel on võimalik varukoopia tegemise õigus välistada. Järelikult on õiguste omajal teatud juhtudel võimalik isegi hoolimata seadusest tulenevast keelust kasutajale kuuluvat varukoopia tegemise õigust piirata ning kontrollida, milliste asjaolude esinemisel kasutajal vastav õigus on. Autoriõiguse rikkumise vältimiseks on seega soovitatav varukoopia tegemise küsimust

¹⁷⁷ K.Garnett, QC, G.Davies, G.Harbottle (editors). Copinger & Skone James on Copyright, para 9-150.

¹⁷⁸ *Kabushiki Kaisha Sony Computer Entertainment Inc v Ball* [2004] EWHC 1738 (ChD); *Sony Computer Entertainment v Owen* [2002] EWHC 45 (Ch); *Sony v Ball* [2004] EWHC 1738 (Ch).

täpsustada lepingutingimuste kaudu, mis aitaks kasutajal vältida potentsiaalselt tekkivat ebaselgust nimetatud õiguse ulatuse üle.

Erialakirjanduses¹⁷⁹ on probleemseks toodud välja ka olukord, kui litsents arvutiprogrammi kasutamiseks saab läbi. Näiteks kui ettevõtte kasutab teatud olulise funktsiooni täitmiseks arvutiprogrammi litsentsi alusel ning otsustab mingi hetk programmi vahetada ning litsents lõpeb, siis võib esimese programmi litsentsija keelata programmi koopia edasise reprodutseerimise. Kasutaja jaoks võib see aga tähendada, et tal puudub ligipääs oma varasematele salvestustele, kuna selleks on vaja esialgset programmi. Seega võib teatud juhtudel tõstatuda ka küsimus sellest, kas arvutiprogrammist tagavarakoopia tegemise ja omamise õigus laieneb ka isikule, kes varasemalt oli õiguspärane kasutaja ning kellel on tagavarakoopia vaba selleks, et pääseda ligi arvutiprogrammi poolt litsentsi kehtivuse ajal töödeldud andmetele. Euroopa Komisjon on asunud seisukohale, et tagavarakoopia tegemise õigus kehtib ainult siis, kui kasutajal on õigus programmi kasutada. Tagavarakoopia tegemine peab olema vajalik programmi kasutamiseks ning kui kasutuslitsentsi ei ole või see on lõppenud, siis puudub tagavarakoopia tegemise õigus.¹⁸⁰ Siinkohal aitaks õiglase lahenduseni jõuda *fair use* printsiip, mis lubaks varasemal õiguspärasel kasutajal tagavarakoopia tegemist, isegi kui konkreetsest vaba kasutamise juhust sellist õigust Euroopa Komisjoni seisukoha kohaselt ei tule.

Tarkvaratööstuse esindajad on väljendanud muret, et tagavarakoopia tegemise õigust kasutatakse ära ebaseaduslike nõ tagavarakoopiate tegemiseks, mida seejärel edasi müüakse. Seda isegi erinevate multimeedia teoste puhul, mis sisaldavad ühe osana ka arvutiprogrammi elemente, mistõttu on nendest väidetavalt õigus tagavarakoopiaid teha.¹⁸¹ Tuleb rõhutada, et tagavarakoopia tegemise õigus kehtib ainult arvutiprogrammist tagavarakoopia tegemisele ning ei laiene teosele, mis sisaldab peale arvutiprogrammi teisi teoseid. Näitena võib tuua arvutimängud, mis sisaldavad lisaks arvutiprogrammile ka alati muid autoriõigusega kaitstud kirjandus-, kunsti või muusikateoseid. Arvutiprogrammi eristamine teistest digitaalsel kujul

¹⁷⁹ E.Derclaye. Research Handbook on the Future of EU Copyright. Edward Elgar Publishing 2009, p 418.

¹⁸⁰ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 17

¹⁸¹ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 17-18.

(kogumikus) olevatest teostest on järelikult äärmiselt oluline, kuid praktikas tihtipeale raskendatud.¹⁸²

Käesoleva magistritöö autor peab vajalikuks märkida, et eeltoodud vaba kasutamise õigus tagavarakoopiate tegemisele on hea näide sellest, kuidas kolmeastmeline test arvutiprogrammide varaliste õiguste piirangute puhul kohaldub eriti kohmakalt ning kitsendavalt. Nimelt ei läbiks tagavarakoopia tegemine kasutaja poolt väga tõenäoliselt testi teist kriteeriumit, mille kohaselt ei tohi vaba kasutamine olla vastuolus teose tavapärase kasutusega. Koopia tegemine on arvutiprogrammide puhul praktiliselt alati vastuolus teose tavapärase kasutamisega, kuna arvutiprogrammide puhul ei ole koopia tegemine lubatud isegi isiklikuks otstarbeks.

3.4. Arvutiprogrammi vaba jälgimine, uurimine ja katsetamine

Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 5 lg 3 kohaselt on isikul, kellel on õigus kasutada arvutiprogrammi koopiat, õigus ilma õiguste omaniku loata jälgida, uurida ja katsetada programmi funktsioneerimist¹⁸³, et teha kindlaks programmi elementide aluseks olevad ideed ja põhimõtted, kui ta teeb seda selliste programmi laadimise, kuvamise, käivitamise, edastamise või salvestamise toimingute käigus, mille teostamise õigus tal on. Nimetatud sättele vastab AutÕS § 24 lg 3, mis sätestab arvutiprogrammi õiguspärasel kasuta õiguse ilma programmi autori nõusolekuta ja täiendava autoritasu maksmiseta jälgida, uurida või katsetada arvutiprogrammi toimimist eesmärgil selgitada välja programmelemendi aluseks olnud ideed ja põhimõtted juhul, kui ta teeb seda programmi laadimise, esitamise, käitamise, ülekandmise või talletamise käigus, mille tegemiseks ta on õigustatud.

Nimetatud sätte ning lisaks Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 6 ja AutÕS § 25 sisaldavad varaliste õiguste piiranguid, mille eesmärgiks on võimaldada kasutajale juurdepääs arvutiprogrammi aluseks olevatele (ning autoriõigusega kaitsmata) ideedele.¹⁸⁴ Autoriõigusega on kaitstud ainult arvutiprogrammile antud kuju, mitte programmi elementide,

¹⁸² K.Garnett, QC, G.Davies, G.Harbottle (editors). Copinger & Skone James on Copyright, para 9-150.

¹⁸³ Siinkohal on rõhutatud, et tegemist on programmi *funktsioneerimise* mitte programmi enda jälgimise, uurimise ja katsetamisega. B. Czarnota. R.Hart. Legal Protection of Computer Programs in Europ: A Guide to the EC Directive, p 70.

¹⁸⁴ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 228.

sh liideste aluseks olevad ideed ja põhimõtted.¹⁸⁵ Selle põhjenduseks on ideede ja teabe vaba leviku ja nende taaskasutamise printsiip, mis tähendab muuhulgas, et autoriõigus ei tohi takistada samade tehnoloogiliste ülesannete teistmoodi, originaalset lahendamist.¹⁸⁶

Selleks vajalik pöördprojekteerimine hõlmab laia hulka tegevusi, mille eesmärgiks on arvutiprogrammide aluseks olevate ideede ja arvutiprogrammi funktsionaalsuse uurimine, mh programmi dokumentatsiooni lugemine (nt kasutaja manuaalide/juhiste); arvutiprogrammi töötamise ajal selle jälgimine eesmärgiga teada saada, mida programm teeb ja kuidas ta opereerib (nõ „*black box testing*“); ja dekompileerimine, mis tähendab objektkoodi pöördprojekteerimist eesmärgiga taas-luua lähtekood (dekompileerimise kaudu proovitakse seega binaarne töökood tõlkida tagasi programmeerimiskeelseks lähtekoodiks).¹⁸⁷ Seega on erialakirjanduses arvutiprogrammide autoriõigusliku kaitse mõttes eristatud kahte tüüpi pöördprojekteerimist¹⁸⁸: Arvutiprogrammide direktiiv ja sellele vastavalt autoriõiguse seadus eristavad pöördprojekteerimise puhul nõ *black box testing*’ut (artikkel 5 lg 3) ja dekompileerimist (artikkel 6).

Nõ *black box testing* tähendab, et arvutiprogrammi vaadeldakse nõ musta kastina ning vaatleja jälgib, mida arvutiprogramm teeb ja kuidas sooritus toimub selle pilguga, et mis võiks samal ajal programmi sees toimuda. Niimoodi programmi sisendi ja väljundi empiirilise jälgimise kaudu saab vaatleja vaid mõistlikult oletada, kuidas arvutiprogrammi kood on struktureeritud, kuid ei saa seda faktiliselt kindlaks teha.¹⁸⁹ Nimetatud varalise õiguse piirang on lubatavusel AutÕS § 24 lg-st 3 ning Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 5 lg-st 3 tulenevalt kolm eeldust: esiteks peab olema tegemist õiguspärase kasutajaga; teiseks on nimetatud sättega kaetud vaid arvutiprogrammi selline jälgimine, uurimine või katsetamine, mille eesmärgiks on programmelemendi aluseks olevate ideede ja põhimõtete väljaselgitamine; ning kolmandaks on eelnimetatud tegevused lubatud vaid selliselt programmi laadimise, esitamise, käitamise, ülekandmise või talletamise käigus, mille tegemiseks kasutaja on õigustatud.

¹⁸⁵ Arvutiprogrammide direktiivi preambula punkt 11 ja art 1 (2). AutÕS § 5 p 1 ja 8.

¹⁸⁶ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 762-763.

¹⁸⁷ T. Aplin. Copyright Law in the Digital Society. The Challenges of Multimedia, p 163.

¹⁸⁸ G.Plattón. Council Directive on the Legal Protection of Computer Programs: An Unsatisfactory Balance of Competing Interests. – American University Journal of International Law and Policy 1992/7, No 2, p 273.

¹⁸⁹ S. Lai. The Copyright Protection of Computer Software in the United Kingdom, p 222.

Seega on kasutajal õigus arvutiprogrammi jälgida, uurida või katsetada. Ilma selle erandita võib isegi arvutiprogrammi käivitamine jälgimise, uurimise või katsetamise eesmärgil olla reprodutseerimisõiguse rikkumine. Arvutiprogrammi uurimise eelduseks on selle käivitamine, mis omakorda tähendab programmi kopeerimist/reprodutseerimist arvuti RAM-mälusse. Selline ajutine reprodutseerimine tähendab *prima facie* autoriõiguse rikkumist¹⁹⁰, välja arvatud juhul, kui vastaval isikul on õiguste omaniku luba selliseks tegevuseks¹⁹¹ või kui selline tegevus on lubatud AutÕS § 24 lg-s 1 sätestatud erandiga. AutÕS § 24 lg 1 kohalduks aga ainult juhul, kui programmi käivitamine on vajalik selle otstarbekohaseks kasutamiseks. On kaheldav, et programmi uurimine oleks programmi käivitamise lubatavaks eesmärgiks AutÕS § 24 lg 1 mõttes. Seega lubab AutÕS § 24 lg-s 3 sätestatud varalise õiguse piirang arvutiprogrammi kasutada ka teisesel eesmärgil, nimelt selle jälgimiseks, uurimiseks või katsetamiseks juhul, kui nimetatud tegevuse eesmärgiks on programmelemendi aluseks olevate ideede ja põhimõtete väljaselgitamine.

Arvutiprogrammi jälgimine, uurimine ja katsetamine on lubatud vaid siis, kui see toimub selliselt programmi laadimise, esitamise, käitamise, ülekandmise või talletamise käigus, mille tegemiseks kasutaja on õigustatud. Seega juhul, kui arvutiprogrammi kasutamiseks on lubatud vaid väga piiratud tegevused, ei tohi kasutaja tegeleda programmi ulatusliku uurimisega, vaid peab piirduma lubatud kasutamisega kaasneva vaatlusega.¹⁹² Ka siinkohal oleks käesoleva magistritöö autori arvates vajadus *fair use* doktriini järele, kuna vastasel juhul on lepinguga võimalik antud vaba kasutamise õigus praktiliselt välistada.

AutÕS § 24 lg 5 kohaselt on ei saa nimetatud õiguste teostamist lepingutingimuste piirata ning selline lepingu tingimus on tühine. Kuna aga jälgimine jne on lubatud vaid nende toimingute käigus, mille teostamise õigus kasutajal on, siis nagu eelnevalt nähtus, on autoriõiguse omanikul võimalik lepinguga kindlaks määrata arvutiprogrammi kasutamise ulatus, st lubatud tegevused, mille kaudu on võimalik piirata kasutaja õigust arvutiprogrammi jälgimiseks, uurimiseks ning katsetamiseks. Kuigi esmapilgul võib jääda vastupidine mulje,

¹⁹⁰ Teistsuguse seisukoha kohaselt põhineb see varalise õiguse piirang vaeleusaamal, et selline ajutine reprodutseerimine tähendab reprodutseerimisõiguse rikkumist. Näitena tuuakse välja, et kompaktdiskil oleva heliteose puhul on samuti vajalik ajutine reprodutseerimine, et muuta masinal loetav objektкод analoogiks, kuid nimetatud juhul ei ole kunagi tekkinud küsimust, kas ostjal peaks puuduma õigus selliseks reprodutseerimiseks, et teost kasutada. B. Czarnota. R. Hart. Legal Protection of Computer Programs in Europ: A Guide to the EC Directive, pp 69-70.

¹⁹¹ T. Aplin. Copyright Law in the Digital Society. The Challenges of Multimedia, p 163.

¹⁹² T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 228-229.

on tegemist üsnagi limiteeritud erandõigusega, kuna autoriõiguse omajal on igati õigus litsentseerida oma programmi kasutamist vaid piiratud eesmärgi jaoks. Erialakirjanduses on välja toodud, et kuigi kasutajal on õigus jälgida programmi funktsioneerimist selle tavapärase kasutamise ajal, ja kuigi sellist õigust ei saa lepinguga piirata, ei oleks kasutajal lubatud programmi kasutada nõ ebanormaalsel, mittetavapärasel viisil, mis on aga tõenäoliselt vajalik programmi funktsioneerimise põhjalikumaks uurimiseks.¹⁹³ Euroopa kohus on kinnitanud, et arvutiprogrammi autoriõiguse omaja ei tohi lepinguliselt takistada kasutajal arvutiprogrammi aluseks olevate ideede ja põhimõtete uurimist nende tegevuste käigus, mis on lepingutingimuste kohaselt lubatud juhul kui kasutaja ei riku sellega õiguste omaja ainuõigusi arvutiprogrammi suhtes. Kuna tegemist on niigi nõ nõrga õigusega, tähendaks vastupidisele seisukohale asumine, et nimetatud vaba kasutuse õiguse ei täidaks oma eesmärki.¹⁹⁴

¹⁹³ H. Laddie. *The Modern Law of Copyright and Designs*, 3d edition. Butterworths, London: 2000, para 34.53.

¹⁹⁴ *SAS Institute Inc. v World Programming Ltd.* ECJ, 02.05.2012, C-406/10, para 59.

4. Arvutiprogrammi vaba dekompileerimine

4.1. Dekompileerimise tehniline, majanduslik ja õiguslik taust

Arvutiprogrammi pöördprojekteerimine ehk dekompileerimine on selle tagasitõlge binaarsest töökoodist programmeerimiskeelseks lähtekoodiks. Selleks kasutatakse erilisi programme, dekompileaatoreid, mis analüüsivad masin- või objektkoodi ning tõlgivad selle suurema või väiksema eduga (tagasi) mingisse programmikeelde. Tõlkekeelte valik on üpris piiratud ning tulemuseks ei ole täpne lähtekood. Autoriõigus lubab dekompileerimist, mis tähendab arvutiprogrammi autori kasutamise, reprodutseerimise ja tõlkimise õiguse piiramist, erandkorras kindlatel tingimustel ainult ühel eesmärgil: mingi loodava arvutiprogrammi ühilduvuse¹⁹⁵ tagamiseks uuritava arvutiprogrammiga. Igal muul juhul on pöördprojekteerimine tingimusteta keelatud.¹⁹⁶

Dekompileerimise erandkorras lubamise eesmärgiks on vältida olukorda, kus õiguste omaja kasutab oma ainuõigusi selleks, et keelata teiste isikute poolt loodud arvutiprogrammide ühilduvus enda poolt loodud arvutiprogrammiga.¹⁹⁷ Dekompileerimise õigust loetakse arvutiprogrammi autori varaliste õiguste piirangutest kõige olulisemaks ning õiguse sätestamine märgib autoriõiguses innovaatilist sammu, mille taustaks võib lugeda 1980ndatel IBM-i ja Euroopa Komisjoni vahelist vaidlust¹⁹⁸, mis oli sarnane 2007.a lõppenud vaidlusega Microsoftiga¹⁹⁹. Mõlemal juhul seisnes konflikt turguvalitsevat seisundit omava ettevõtte poolt oma mõjuvõimu kasutamises.²⁰⁰

¹⁹⁵ Mõisteid „ühilduvus“ (tuleneb AutÕS §-st 25) ja „koostalitlusvõime“ (Arvutiprogrammide direktiivi artikli 6 eestikeelne tõlge) kasutatakse alljärgnevalt sünonüümidena.

¹⁹⁶ M. Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 765.

¹⁹⁷ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 230.

¹⁹⁸ IBM v Commission, ECJ, 11.11.1981, Case 60/81.

¹⁹⁹ *Commission v Microsoft*. ECJ, 17.09.2007, Case T-201/04.

²⁰⁰ E. Derclaye. Research Handbook on the Future of EU Copyright, p 422.

Esialgses ettepanekus arvutiprogrammide direktiivi koostamiseks²⁰¹ puudus dekompileerimist lubav säte üldsegi ning debatt selle üle, kas ja mis ulatuses dekompileerimist lubada osutus Arvutiprogrammide direktiivi väljatöötamisel üheks vastuolulisemaks küsimuseks.²⁰² Euroopa Komisjoni peamine ajend Arvutiprogrammide direktiivi väljatöötamisel oli kartus jääda tehnoloogilises arengus maha USA-st ning sellest tulenevalt vajadus luua Euroopa Liidus tarkvaratööstuse juhtivaks arenguks vajalik keskkond. Paljud liikmesriigid ei olnud pöördprojekteerimist lubavaid sätteid oma siseriiklikus õiguses kehtestanud ning Euroopa Komisjon nägi Euroopa tarkvaratööstust seetõttu ebasoodsamas seisus võrreldes USA-ga. Euroopal tehnoloogilise arenguga kaasas käimiseks peeti vajalikuks Euroopa Liidu tasandil pöördprojekteerimist²⁰³ lubavate sätete kehtestamine, mis võimaldaks vaba juurdepääsu arvutiprogrammide aluseks olevatele ideedele ja põhimõtetele ning soodustaks selle kaudu Euroopa Liidu majanduslikku arengut.²⁰⁴ Euroopa Komisjon leidis, et erinevate tootjate poolt tehtud programmide ning riistvara vahelise koostalitlusvõime soodustamise tagajärjel suureneb ka konkurents ning tarbijale tähendab see laiemat arvutiprogrammide valikut. Dekompileerimise vastased argumenteerisid, et arvutiprogrammi aluseks olevatele ideedele ja põhimõtetele pöördprojekteerimist lubavate sätete kaudu ligipääsu võimaldamine hoopis takistab konkurentsi ning majanduslikku arengut. Äärmuslikumad vastased leidsid isegi, et see tähendaks piraatluse seaduslikuks muutmist.²⁰⁵ Debatt lõppes pragmaatilise kompromissiga, mille tulemusena tehakse praktikas ühilduvuse tagamiseks vajalik informatsioon tootja poolt ise kasutajale kättesaadavaks.²⁰⁶

²⁰¹ Proposal for a Council Directive on the legal protection of computer programs. COM (88) 816 final, 17 March 1989.

²⁰² G. Platton. Council Directive on the Legal Protection of Computer Programs: An Unsatisfactory Balance of Competing Interests. – American University Journal of International Law and Policy 1992/7, Nr 2, p 272.

²⁰³ Siinkohal on mõeldud pöördprojekteerimist laiemas tähenduses, hõlmates nõ *black box testing*'ut kui ka dekompileerimist.

²⁰⁴ Green Paper on Copyright and the Challenge of Technology – Copyright Issues Requiring Immediate Action. COM (88) 172 final, 10.11.1988, p 177.

²⁰⁵ G. Platton. Council Directive on the Legal Protection of Computer Programs: An Unsatisfactory Balance of Competing Interests, p 277.

²⁰⁶ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 7.

Arvutiprogrammide direktiivis on selgitatud²⁰⁷, et arvutiprogramm peab suhtlema ja toimima koos muude arvutisüsteemi osadega ja kasutajatega ning see eeldab loogilist ja vajaduse korral ka füüsilist vastastikust sidumist ja interaktsiooni, et tarkvara ja riistvara kõik osad funktsioneeriksid ülejäänud tarkvara ja riistvaraga ning toimiksid kasutajate käes selliselt, nagu see on kavandatud. Sellist vastastikust sidumist ja suhtlust tarkvara ja riistvara elementide vahel võimaldavad programmi osad on liidesed ning funktsionaalset vastastikust sidumist ja interaktsiooni nimetatakse tavaliselt koostalitlusvõimeks või ühilduvuseks. Koostalitlusvõimet/ühilduvust võib defineerida kui võimet vahetada teavet ja kasutada vastastikku vahetatud teavet.

Pöördprojekteerimise õigust ei saa lepinguga piirata. Nimelt on AutÕS § 24 lg 3 kohaselt tühine lepingu tingimus, mis piirab käesolevas paragrahvis nimetatud õiguste teostamist. Kuid programmi tootja saab seda õigust piirata oma tegevusega, tehes kättesaadavaks ühildumise tagamiseks tarviliku info.²⁰⁸ Ebaselgeks jääb olukord, kus lepingus on küll ühilduvuse tagamiseks vajalik informatsioon antud, kuid samas on sätestatud, et tegemist on konfidentsiaalse informatsiooniga, mida ei tohi eelneva loata kasutada või mille kasutamise ees on ette nähtud õiguste omajale tasu maksmine.²⁰⁹ Kuigi rahvusvahelised tarkvaratootjad on direktiivist tulenevaid dekompileerimise nõudeid üldiselt oma litsentsilepingutes tunnistanud, ei ole siiski paljude tarkvaratootjate litsentsilepingud Arvutiprogrammide direktiivi artiklitega 5, 6 ja 9 vastavuses. Euroopa Komisjon on viidanud, et arvutiprogrammide varaliste õiguste piirangute kohustuslikust iseloomust tulenevalt võivad sellised lepingutingimused olla tühised.²¹⁰

Kaitsmaks õiguste omaja huvisid, on dekompileerimine lubatud vaid teatud tingimuste täitmisel. Pöördprojekteerimine on lubatud siis ja ainult siis, kui on täidetud kõik järgmised tingimused²¹¹: see on vältimatult tarvilik informatsiooni saamiseks, et tagada mingi loodava programmi ühilduvus pöördprojekteerimisel uuritava programmiga; pöördprojekteerimisega

²⁰⁷ Arvutiprogrammide direktiivi preambula punkt 10.

²⁰⁸ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 765.

²⁰⁹ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 233.

²¹⁰ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 15.

²¹¹ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 765.

saadud infot ei kasutata ega edastata kolmandatele isikutele mingil muul sihil, kui programmide ühilduvuse tagamiseks; ühildatav programm on loodud (luuakse) sõltumatult uuritavast programmist, s.t pöördprojekteerimine ei teeni mingil viisil, v.a ühilduvuse tagamine, teise programmi loomist, arendamist, tootmist, realiseerimist jt tegevusi, mis rikuksid uuritava programmi autoriõigusi; pöördprojekteerimist teeb uuritava programmi õiguspärane kasutaja või tema ülesandel vastavat luba omav isik; ühildumise tagamiseks tarvilik informatsioon ei ole muul viisil kättesaadav; pöördprojekteerimine piirdub uuritava programmi nende osadega, mis on vajalikud ühilduvuse tagamiseks. Nimetatud tingimusi käsitletakse täpsemalt alljärgnevalt.

4.2. Dekompileerimise lubatavuse kriteeriumid

AutÕS § 25 lg-st 1 tulenevalt on arvutiprogrammi õiguspärasel kasutajal õigus ilma programmi autori nõusolekuta ja täiendava autoritasu maksmiseta reprodutseerida programmi ning seda tõlkida juhul, kui see on hädavajalik informatsiooni saamiseks algsest programmist sõltumatult loodud programmi ühilduvuse tagamiseks teiste programmidega. Eeltoodu kehtib kahe täiendava tingimuse täitmisel. Esimene tingimus on sätestatud AutÕS § 25 lg 1 p-s 2, mille kohaselt on dekompileerimine lubatud vaid siis, kui programmide ühilduvust tagav informatsioon ei ole olnud programmi õiguspärasele kasutajale või tema ülesandel mõnele teisele vastavat luba omavale isikule²¹² eelnevalt kättesaadav. Teiseks peab pöördprojekteerimine tulenevalt AutÕS § 25 lg 1 p-st 3 piirduma algse programmi osadega, mis on vajalikud ühilduvuse tagamiseks.

Erandõigus kohaldub vaid juhul kui pöördprojekteerimist kasutatakse algsest programmist sõltumatult loodud programmi ühilduvuse tagamiseks teiste programmidega. Sellest võib kaudselt järeldada, et programm, mille ühilduvuse tagamiseks dekompileerimine toimub, peab enne dekompileerimist juba olemas olema või eksisteerima vähemalt lähtematerjali kujul.²¹³

Dekompileerimine on lubatud vaid juhul, kui programmi reprodutseerimine ja tõlkimine on ühilduvuse tagamiseks vajaliku informatsiooni saamiseks hädavajalikud. Ühilduse tagamiseks

²¹² AutÕS § 25 lg 1 p 1

²¹³ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 14.

vajaliku informatsiooni mõiste ulatus ei ole täiesti selge. Tuleb rõhutada, et võrreldes AutÕS §-s 24 sätestatud arvutiprogrammi vaba kasutamise eranditega, kus räägitakse erandkorras lubatud tegevuste (praktilisest) vajalikkusest, on dekompileerimise puhul vajalikkuse kriteerium sisustatav palju kitsamalt. Programmi reprodutseerimine ja tõlkimine on lubatud ainult siis, kui ühilduvuse tagamine ei ole muud moodi võimalik ning dekompileerimine on selleks ainus võimalus. Järelikult on kasutajal kohustus veenduda, et ühilduvuse tagamiseks ei ole muid võimalusi. Isik, kes kavatseb teostada pöördprojekteerimist, peab tootjalt enne uurima, kas selline info on saadaval. Hooletus selle nõude täitmisel ei vabasta vastutusest autoriõiguse rikkumise eest. Näiteks mõned tarkvaratootjad annavad sellist teavet tasuta või väikese tasu eest. Kui tasu on ebamõistlikult suur ja tootja ei ole nõus seda alandama, on mõeldav olukorda tõlgendada nii, et ühildumise tagamiseks tarvilik info ei ole kättesaadav.²¹⁴ Samas puudub erialakirjanduses kommentaatorite üksmeel selles, et kas kasutaja peab igal juhul informatsiooni saamiseks õiguste omaja poole pöörduma. Selline nõue võib teatud juhtudel kasutaja asetada ebasoodsasse olukorda ning põhjustada soovimatuid viivitusi.²¹⁵ Arvutiprogrammide direktiivi preambula punkti 17 kohaselt ei piira Arvutiprogrammide direktiivi sätteid konkurentsieeskirjade kohaldamist asutamislepingu artiklite 81 ja 82 alusel, kui valitsevat positsiooni omav tarnija keeldub andmast informatsiooni, mis on vajalik Arvutiprogrammide direktiivi määratletud koostalitlusvõime jaoks. Seega peab programmi õiguspärane kasutaja enne arvutiprogrammi dekompileerimise juurde asumist otsima ühilduvuse tagamiseks vajalikku informatsiooni programmi tootja poolt antud dokumentatsioonist. Teisest küljest ei tohi turul liidripositsiooni omavad tarnijad ebamõistlikult keelduda informatsiooni jagamisest, mis on ühilduvuse tagamiseks vajalik, kuna võivad selliselt sattuda vastuollu konkurentsieeskirjadega.²¹⁶ Euroopa Komisjon on asunud seisukohale, et juhul kui autoriõiguse omajal on eriliselt tugev turupositsioon, siis võib tal olla isegi kohustus vajaliku informatsiooni andmiseks.²¹⁷

Kuna dekompileerimise lubatavuse üldiseks eelduseks on hädavajalikkuse kriteeriumi täitmine, tundub AutÕS § 25 lg 1 p-s 2 sätestatu, mille kohaselt on dekompileerimine lubatud

²¹⁴ M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 765.

²¹⁵ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 231.

²¹⁶ L.M.C.R. Guibault. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright, p 67.

²¹⁷ *Microsoft Corp. v Commission of the European Communities*. ECJ, 17.09.2007, Case T-201/04.

vaid siis, kui programmide ühilduvust tagav informatsioon ei ole olnud programmi õiguspärasele kasutajale või tema ülesandel mõnele teisele vastavat luba omavale isikule eelnevalt kättesaadav, ülemäärane. Kui ühilduvust tagav informatsioon on juba eelnevalt kättesaadav – näiteks kui ühilduvuse tagamiseks vajalik info on programmi dokumentatsioonis olemas või on viide selle asukohale – ei saagi decompileerimine hädavajalik olla. Isegi kui informatsioon ei olnud varasemalt kättesaadav, ei tähenda see automaatselt decompileerimise lubatavust – näiteks kui lepingu kohaselt võtab õiguste omaja endale kohustuse mõistlikel tingimustel sellist informatsiooni pakkuda – vaid programmi reprodutseerimine või tõlkimine peab esmalt olema ikkagi hädavajalik.²¹⁸

Nõue, et pöördprojekteerimine peab piirduma algse programmi osadega, mis on vajalikud ühilduvuse tagamiseks²¹⁹, lisati õiguste omajate tahtel vältimaks seda, et kasutajad kuritarvitaksid neile antud erandõigust terve programmi lähtekoodi decompileerimiseks kasutajaliidese kohta informatsiooni otsimisel. Hoolimata AutÕS § 25 lg 1 p-s 3 sätestatud piirangust võib siiski argumenteerida, et kuigi kasutajal ei ole õigust terve programmi decompileerimiseks, võib kasutaja siiski decompileerida rohkem kui ühe kindla kasutajaliidese programmikoodi, kuna vajaliku ühilduvuse saavutamiseks tuleb kõigepealt leida kõik vajalikud programmikoodi osad, mis sisaldavad asjakohase kasutajaliidese kohta informatsiooni.²²⁰

4.3. Saadud info kasutamise piirangud

Kuigi autoriõigus ei piira tavaliselt informatsiooni levikut, on AutÕS §-s 25 sätestatud erandõigusega saadud informatsiooni kasutamine lubatud ainult piiratud juhtudel.²²¹ Pisuke on selgitanud²²², et kuna seadusega lubatud arvutiprogrammi lahtimuukimine annab seda teinud õigustatud isikule hulgaliselt informatsiooni, mis ohustab programmi õiguste omaja varalisi huvisid, siis on nende varaliste huvide kaitsmiseks programmi vaba kasutamise õigust

²¹⁸ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 231.

²¹⁹ Näiteks liidestega (*interfaces*), kuivõrd nende eraldamine muust programmist on tehniliselt võimalik. M.Rosentau. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused, lk 765.

²²⁰ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 231-232.

²²¹ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 232.

²²² H.Pisuke. Autoriõiguse alused. 2006, lk 100.

omavale isikule pandud seadusega täiendavad kohustused. Nimelt tohib dekompileerimise kaudu saadud informatsiooni AutÕS § 25 lg 2²²³ kohaselt kasutada ainult sõltumatult loodud programmi ühilduvuse tagamiseks (AutÕS § 25 lg 2 p 1) ning ei tohi üle anda kolmandatele isikutele, välja arvatud juhul, kui see on vajalik sõltumatult loodud programmi ühilduvuse tagamiseks (AutÕS § 25 lg 2 p 2); ega kasutada oma olemuselt sarnase programmi arendamiseks, tootmiseks, realiseerimiseks või muude algse programmi autori autoriõigust rikkuvate tegude sooritamiseks (AutÕS § 25 lg 2 p 3). Seega on lisaks dekompileerimise lubatavuse tingimustele reguleeritud ka dekompileerimise käigus teatavaks saadud informatsiooni kasutamise ulatus õiguspärase kasutaja või tema ülesandel mõne teise vastavat luba omava isiku poolt.

Arvutiprogrammide direktiiv ei seleta aga nimetatud sättest kasutaja jaoks tuleneva kohustuse olemust ning enamik liikmesriike on sätte siseriiklikusse õigusesse pelgalt kopeerinud, jättes samuti lahtiseks sellest tuleneva kohustuse olemuse. UK ja Hispaania on seda kohustust käsitlenud kaitseõiguse teostamise ühe osana, nii et õiguspärane dekompileerimine muutub tagantjärele ebaseaduslikuks juhul kui selle käigus saadud informatsiooni kasutatakse hiljem keelatud eesmärkidel. Tšehhis on sätte siseriiklikusse õigusesse üle võetud aga nii, et kasutaja jaoks on kehtestatud selge seadusest tuleneva kohustus kasutada dekompileerimise abil saadud informatsiooni ainult sättes lubatud ulatuses.²²⁴ Eesti autoriõigusseadusesse on nimetatud sätte Arvutiprogrammide eeskujul küll üle võetud, kuid selle täpsemat sisu ei ole avatud ning puudub ka vastav kohtupraktika.

Arvutiprogrammide direktiivi artikkel 6 lg 3 sätestab, et vastavalt Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsiooni sätetele ei või käesoleva artikli sätteid tõlgendada viisil, mis võimaldaks seda kohaldada nii, et see kahjustaks põhjendamatult õiguste omaniku õigustatud huve või oleks vastuolus arvutiprogrammi tavapärase kasutamisega. Selle piirangu eesmärgiks on kindlustada õiguste omajate huvide võimalikult vähene kahjustumine kasutajale antud dekompileerimise erandõiguse tõttu. Oluline on esile tuua, et Berni konventsiooni artikli 9 lg 2 tõlgendamisel mõeldakse tavapärase kasutamise all autori jaoks

²²³ Arvutiprogrammide direktiivis vastavalt artikli 6 lg 2: Lõike 1 sätete kohaldamisel saadud teavet ei või nimetatud sätete kohaselt: (a) kasutada muul otstarbel kui sõltumatult loodud arvutiprogrammi koostalitlusvõime saavutamiseks; (b) anda teistele, kui see ei ole vajalik sõltumatult loodud arvutiprogrammi koostalitlusvõime saavutamiseks, ega; (c) kasutada oma väljundilt märkimisväärselt sarnase arvutiprogrammi väljatöötamiseks, tootmiseks või turustamiseks ega muudeks autoriõigusi rikkuvateks toiminguteks.

²²⁴ T. Dreier. P.B. Hugenholtz (editors). Concise European Copyright Law, p 232.

tavapärasest kasutamisest, mitte tavapärasest kasutamisest kolmanda poole jaoks, kes soovib seaduses sätestatud varalise õiguse piirangut teostada.²²⁵

Euroopa Komisjon on leidnud, et nimetatud piirangu selgesõnaline sätestamine siseriiklikus õiguses on vajalik, kuna vastasel juhul ei pruugi õiguste omajate huvid olla piisavalt kaitstud.²²⁶ Eesti autoriõigusseaduses ei ole eraldi sätet dekompileerimise juures kehtestatud. Samas tuleneb AutÕS §-st 17, et autori varaliste õiguste piiramine on lubatud ainult tingimusel, et see ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega, ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve ning toimub ainult autoriõigusseaduses otseselt ettenähtud juhtudel. AutÕS § 17 viitab otseselt ka AutÕS §-le 25. Käesoleva magistritöö autor leiab, et kuna dekompileerimise erandõigus peab autoriõigusseaduses ette nähtud üldsättest tulenevalt nõ kolmeastmelise testi kriteeriumitele vastama, ei ole nimetatud sätte eraldi kehtestamine dekompileerimisõiguse juures vajalik.

Euroopa Komisjon leidis oma 2000. aastal Arvutiprogrammide direktiivi kohaldamise ja mõjude kohta koostatud aruandes, et direktiivi koostamise ajal leitud tasakaal õiguste omajate, nende konkurentide ning kasutajate vahel on paikapidav ka praegu.²²⁷ Leian, et Euroopa Komisjon on oma arvamuses asunud liialt autorikesksele positsioonile ning ei nõustu selle seisukohaga. Nagu alljärgnevalt nimetatud, on dekompileerimise lubatavuse eelduseks väga mitmete erinevate tingimuste täitmine, samuti on piiratud saadud info kasutamine, mis teeb Euroopa tasandil reguleeritud dekompileerimisõigust võrdlemisi kitsa õiguse. Lisaks on dekompileerimise puhul eraldi sätestatud kohustus kolmeastmelise testi kohaldamiseks. Nagu eelnevalt välja toodud, on nimetatud vaba kasutamise õiguse peamiseks eeliseks eelkõige asjaolu, et nimetatud sätte tõttu on õiguste omajad hakanud ühilduse tagamiseks vajalikku informatsiooni ise välja andma. Arvutiprogrammi dekompileerimise õigus on hea näide *fair use* printsiibi paindlikkuse esiletoomiseks. Enne dekompileerimise õiguse kodifitseerimist USA-s kasutati doktriini mitmetes pöördprojekteerimise lubatavuse üle käivates

²²⁵ S. Ricketson, J.C. Ginsburg. International Copyright and Neighbouring Rights, para 13.16.

²²⁶ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 13.

²²⁷ Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM(2000) 199 final, 10.04.2000, p 20.

kohtuasjades.²²⁸ M.Brenncke on välja toonud, et võrreldes näiteks Suurbritannia regulatsiooniga on nimetatud asjades *fair use* doktriin end näidanud palju paindlikuma ja laiemana.²²⁹

²²⁸ *Sega Enterprises Ltd v Accolade, Inc.* 977 F2d 1510 (9th Cir. 1992); *Atari Games Corp. V Nintendo of America, Inc.*, 975 F2d 832 (Fed. Cir. 1992).

²²⁹ M. Brenncke. Is „fair use“ an option for U.K. copyright legislation? p 11.

KOKKUVÕTE

Hetkel Eestis käsiloleva intellektuaalse omandi kodifitseerimise käigus on autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste valdkonna reformimiseks välja pakutud *fair use* printsiibi sissetoomist Eesti õigusesse, mille kohaselt seadusesse ei lisataks uusi vaba kasutuse juhtumeid, vaid olemasolevaid tõlgendatakse selliselt, et nad oleksid kohaldatavad igasugustele kasutusviisidele sõltumata tehnoloogiast. Käesoleva magistritöö autor püstitas uurimuse alguses küsimuse, kas Eesti autoriõiguse kontseptsioon autori varaliste õiguste piirangute osas vajab kaasajastamist ning kas nimetatud kontseptsiooni kaasajastamiseks tuleks Eesti õigusesse sisse tuua *fair use* doktriin? Olles analüüsinud nimetatud probleemi arvutiprogrammide varaliste õiguste piirangute osas, selgus, et vaba kasutamise regulatsiooni on arvutiprogrammide puhul äärmiselt jäik. Esiteks on arvutiprogrammide kohta sätestatud eraldi varaliste õiguste piirangud, mis tähendab, et arvutiprogrammi kasutaja nõ õigused teose kasutamiseks on oluliselt piiratumad kui muude teoste kasutajatel. Kuigi selline eriregulatsioon on seletatav arvutiprogrammi kui teose erilise iseloomuga, ei õigusta see asjaolu, et regulatsioon on sätestatud äärmiselt kitsalt. Lisaks tuleb ka arvutiprogrammide vaba kasutamise õiguspärasust kontrollida kolmeastmelise testi abil, mis kohaldub arvutiprogrammide kui funktsionaalsete teose vabale kasutamisele väga kohmakalt.

Mandri-Euroopa ning Anglo-Ameerika autoriõiguse kontseptsioonide erinevuste uurimine aitab mõista, miks eri õigussüsteemides on autoriõiguslik kaitse erinev. Võrdluse käigus selgus, et arvutiprogrammide puhul, mis on oma funktsionaalsusest tulenevalt mittetavapärased teosed ning ei ole seetõttu niivõrd seostatav autori loomingulise väljendusvajadusega kui näiteks traditsioonilised kirjandus- või kunsteosed, ei ole rangelt loomuõigusel põhinev autoriõiguse põhjendus enam õigustatud, kuna teos on pigem käsitletav kaubana, millel puudub lähedane side selle loojaga. Seega ei ole Arvutiprogrammide direktiivi ning autoriõiguse seaduse autorikeskne suund on arvutiprogrammide funktsionaalset iseloomu piisavalt arvesse võttev.

Autoriõigusega on kaitstud arvutiprogramm, mis vastab teose tunnustele, sh peab tegemist olema autori enda intellektuaalse loominguga. Mandri-Euroopa autoriõiguse traditsiooni kohaselt peab teos autoriõigusliku kaitse saamiseks sisaldama mingit märki autori „isikupära“ olemasolust, st Mandri-Euroopa traditsioonile kohaselt on rõhutatud autori ja tema loomingu vahelist sidet, milles on aga arvutiprogrammide puhul aga raske rääkida.

Arvutiprogrammide puhul on sobilikum rääkida „intellektuaalsest panusest“, mis käesoleva töö autori meelest viitab teatud määral uudsuse kriteeriumi tutvustamisele.

Tundub paradoksaalne, et arvutiprogrammi, mille peamine väärtus seisneb tema funktsioonis, funktsionaalsed omadused või uudsus ei mängi õiguskaitse saamisel mingit rolli. Autoriõigus kaitseb ideede väljendusi, mitte ideid. Arvutiprogrammi puhul, kus arvutiprogrammi aluseks olev idee on tulenevalt programmi funktsionaalsusest üheks teose olemuslikuks osaks, on piiri tõmbamine autoriõigusega kaitstava vormi ning mittekaitstava idee vahele äärmiselt keeruline. Oma hiljutuses lahendis on ka Euroopa kohus kinnitanud, et arvutiprogrammi funktsionaalsus ning programmeerimiskeel ei ole arvutiprogrammi autoriõigusega kaitstud osaks, kuna nad ei ole lähtekoodi, objektikoodi ega lähtematerjali osadeks, mis on võimalised samasuguse arvutiprogrammi loomiseks.

Leian, et arvutiprogrammide puhul on ideede ja põhimõtete kaitse autoriõigusega välistatud suures osas teoreetiliselt. Kuna autoriõigusega kaitstav lähtekood ei ole tavapärasel mõttes tajutav, kuid programmi uurimine selliselt, et programmi aluseks olevaid ideid ja põhimõtteid välja selgitada tähendaks enamasti arvutiprogrammi autori laiaulatuslike ainuõiguste rikkumist, ei ole praktikas arvutiprogrammide puhul ideede ja põhimõtete vaba levik alati kindlustatud, hoolimata tagamiseks sätestatud varaliste õiguste piirangutest.

Nimelt on programmi kasutajal lubatud arvutiprogrammi jälgimine, uurimine ja katsetamine programmi aluseks olevate ideede ja printsiipide uurimiseks, seda aga ainult juhul, kui see toimub selliselt programmi laadimise, esitamise, käitamise, ülekandmise või talletamise käigus, mille tegemiseks kasutaja on õigustatud. Leian, et selline regulatsioon annab õiguste omajale võimaluse lepingulis kasutamise piiramise kaudu välistada kasutaja võimaluse programmi ulatuslikumaks uurimiseks, vaid peab piirduma lubatud kasutamisega kaasneva vaatlusega. Käesoleva magistr töö autor tõstab siinkohal esile vajadust *fair use* doktriini järele, kuna vastasel juhul on lepinguga võimalik antud vaba kasutamise õigus praktiliselt välistada.

Lisaks on programmi kasutajal õigus arvutiprogrammi dekompileerimisele. Käesolevas magistr töö järeldusele, et dekompileerimise õigus ei taga kahjuks kasutajate ja õiguste omajate huvide tasakaalu. Dekompileerimise lubatavuse eelduseks on väga mitmete erinevate tingimuste täitmine, samuti on piiratud saadud info kasutamine, mis teeb Euroopa dekompileerimisõigusest võrdlemisi kitsa õiguse. Lisaks on dekompileerimise puhul eraldi

sätestatud kohustus kolmeastmelise testi kohaldamiseks, mis piirab nimetatud vaba kasutust veelgi. Seega ei täida dekompileerimise erand oma eesmärgi, kuna on sätestatud liialt kitsalt.

Arvutiprogrammi vaba otstarbekohase kasutuse analüüsi käigus on jõudsin järeldusele, et arvutiprogrammi töötlemisõiguse piiramine saab olla lubatud vaid väga erandlikel juhtudel ning kindlasti peaks olema välistatud olukord, kus töötlemise tulemusena tekib uus tuletatud teos. Tuletatud teose loomise lubamine töötlemise tulemusena on algse teose autori õiguste põhjendamatu piiramine, kuna IT-sektoris võiks see näiteks tähendada tuletatud teose autorile olulist ressursi säästmist, kuna ei pea esialgse programmi väljatöötamisse panustama. Siinkohal oleks asjakohane *fair use* printsiibi kasutamine, mis annaks õiglase hinnangu modifikatsiooni lubatavusele.

Seoses arvutiprogrammi vigade parandamise erandiga, tuleb märkida, et kuna arvutiprogrammi töötlemine toimub lähtekoodi kaudu, täidab vigade parandamise erand oma eesmärgi ainult juhul, kui õiguspärasel kasutajal on programmi lähtekoodi koopia. Selle puudumisel on arvutiprogrammis esinevate vigade parandamine ebatõenäoline ning selleks tegevuseks ei ole programmi lähtekoodi saamiseks arvutiprogrammi dekompileerimine lubatud. Leian, et ka siinkohal oleks asjakohane *fair use* printsiibi kasutamine lubamaks dekompileerimist programmi vigade parandamiseks. Kui kasutajale on antud vigade parandamise õigus, siis tuleks selle õiguse teostumine ka tagada, vältimaks nimetatud varalise õiguse piirangu muutumist sisutühjaks sätteks. Õiglase kasutamise printsiibi rakendamise kaudu oleks see võimalik.

Käesoleva magistritöö autor peab vajalikuks märkida, et eeltoodud vaba kasutamise õigus tagavarakoopiate tegemisele on hea näide sellest, kuidas kolmeastmeline test arvutiprogrammide varaliste õiguste piirangute puhul kohaldub eriti kohmakalt ning kitsendavalt. Nimelt ei läbiks tagavarakoopia tegemine kasutaja poolt väga tõenäoliselt testi teist kriteeriumit, mille kohaselt ei tohi vaba kasutamine olla vastuolus teose tavapärase kasutusega. Koopia tegemine on arvutiprogrammide puhul praktiliselt alati vastuolus teose tavapärase kasutamisega, kuna arvutiprogrammide puhul ei ole koopia tegemine lubatud isegi isiklikuks otstarbeks.

Euroopa Komisjon on asunud seisukohale, et tagavarakoopia tegemise õigus kehtib ainult siis, kui kasutajal on õigus programmi kasutada. Tagavarakoopia tegemine peab olema vajalik programmi kasutamiseks ning kui kasutuslitsentsi ei ole või see on lõppenud, siis puudub

tagavarakoopia tegemise õigus. Siinkohal aitaks õiglase lahenduseni jõuda *fair use* printsiip, mis lubaks varasemal õiguspärasel kasutajal tagavarakoopia tegemist, isegi kui konkreetsest vaba kasutamise juhust sellist õigust ei tulene.

Magistritöö autor tegi ka ettepaneku ühtlustada AutÕS §-s 24 ja §-s 25 sätestatud varaliste õiguste piirangute õigustatud subjektide mõiste. Kuna AutÕS §-s 25 on õigustatud subjekt sätestatud laiemalt, kuid käesoleva magistritöö autor leiab, et laiemalt tuleks käsitleda ka muude arvutiprogrammi vaba kasutamise juhtude õigustatud subjekte, siis teen ettepaneku nimetatud muudatus ka uude autoriõiguse seadusesse selgesõnaliselt sisse viia. Selline muudatus ei riivaks autori õigusi põhjendamatult juhul kui vaba kasutamine jääb AutÕS §-s 24 ettenähtud piiridesse.

Kokkuvõtteks tuleb nentida, et teose vaba kasutamise süsteem vajab tõepoolest reformimist ning paindlikumaks muutmist. Eriti on see selge arvutiprogrammide puhul. Leian, et *fair use* printsiibi sissetoomine Eesti õigusesse oleks seetõttu igati õigustatud ning põhjendatud. Kuigi tegemist on Mandri-Euroopa õigustraditsioonis vägagi julge sammuga ning kindlasti tuleb arvestada selle kohaldamisega kaasneda võiva õigusliku ebakindlusega, siis kaaluks vaba kasutamise regulatsiooni paindlikumaks ning kaasaegsemaks muutumine eeltoodu igal juhul üle. Lisaks on kahe autoriõiguse süsteemi lähenemine seoses rahvusvahelisel tasandil autoriõigust puudutavate kokkulepete sõlmimisega nagunii alanud ning seda ei tasuks karta.

ABSTRACT

It has been said that strict copyright protection, that has been justified with the need to adapt to changes made by digital revolution, means that freedom of speech, information, knowledge and dissemination of culture will be restrained too much. After all, the traditional copyright system aims to strike a balance between the interests of authors and right holders on the one hand and the competing interests of society on the other hand.

Legislators are codifying the field of intellectual property in Estonia at the moment. One aspect of interest is the field of user's rights or limitations to author's rights. It has been said that the balance between the interests of users of copyright protected works and the authors is too much in favor of the author. Codifiers of Estonian intellectual property have made a proposition to implement the *fair-use* doctrine into Estonian copyright law.

The purpose of this thesis is to examine the need for implementing fair use principle into Estonian copyright law. First the author gives an overview of the concept of limitations and exceptions to copyright by comparing the Continental-European author's right system to Anglo-American copyright system. Then the author gives an overview of the „inner limitations“ of copyright which means analyzing the scope of copyright protection for computer programs. Then the author takes computer programs as an example and analyses each and every exception to restricted act for computer program thoroughly to find out whether they achieve their purpose or whether the limitations should be more flexible.

Author comes to the conclusion that the regulation of free use of computer programs is not flexible and needs to be changed. Introducing fair use doctrine to Estonian law would definitely help to make the system of copyright exceptions and limitations more flexible.

KASUTATUD KIRJANDUS

Erialakirjandus

1. Aplin, T. Copyright Law in the Digital Society. The Challenges of Multimedia. Hart Publishing: 2005.
2. Atkins, R.D. Copyright, contract and the protection of computer programs. - International Review of Law, Computers & Technology 2009/23, Nos. 1- 2.
3. Autoriõiguse seaduse muutmise seaduse eelnõu. 18.11.2003.
4. Bainbridge, D. Software Copyright Law, 4th edition. Butterworths, London: 1999.
5. Brennecke, M. Is „fair use“ an option for U.K. copyright legislation? Beiträge zum Transnationalen Wirtschaftsrecht. November 2007. Arvutivõrgus: <http://www.wirtschaftsrecht.uni-halle.de/sites/default/files/altbestand/Heft71.pdf>.
6. Copyright, Related Rights and Media Convergence in the Digital Context: ALAI Nordic Study Days. June, 18-20, 2000, Stockholm: 2001.
7. Czarnota, B. Hart, R. Legal Protection of Computer Programs in Europe: A Guide to the EC Directive. Butterworths, London: 1991.
8. Derclaye, E. Research Handbook on the Future of EU Copyright. Edward Elgar Publishing: 2009.
9. Dratler, U. Distilling the Witches' Brew of Fair Use in Copyright Law. – Miami Law Review 1988-1989/43.
10. Dreier, T. Hugenholtz P.B. (editors). Concise European Copyright Law. Kluwer Law International: 2006.
11. European Commission. Green Paper on Copyright and the Challenge of Technology – Copyright Issues Requiring Immediate Action. COM (88) 172 final, 10.11.1988.
12. European Commission. Green Paper on Copyright in the Knowledge Economy. COM 466 (2008).
13. European Commission. Staff Working Paper „On the Review of the Legal Framework in the Field of Copyright and Related Rights“. SEC (2004) 995; Brussels, 19.07.2004.
14. Garnett, K. Davies, G, Harbottle, G (ed). Copinger & Skone James on Copyright, 16th ed. Sweet & Maxwell (UK): 2010.
15. Geiger, C. The Role of Three-Step-Test in the Adaption of Copyright Law to the Information Society. UNESCO e-Copyright Bulletine, January-March 2007. Arvutivõrgus: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001578/157848e.pdf>

16. Ginsburg, C. Towards Supranational Copyright Law? The WTO Panel: Decision and the „Three-Step Test“ For Copyright Exceptions. – *Revue Internationale du Droit d’Auteur*, 2001/187. Arvutivõrgus:
17. Ginsburg, J.A. Tale of Two Copyrights: Literary Property in Revolutionary France and America. – *Tulane Law Review* 1990/64, No 5.
18. Gowers, A. Gowers Review of Intellectual Property. December 2006. Arvutivõrgus: <http://www.official-documents.gov.uk/document/other/0118404830/0118404830.pdf>
19. Guibault, L. Discussion paper on the question of Exceptions to and limitations on copyright and neighbouring rights in the digital era. Strasbourg, October 1998.
20. Guibault, L. Why Cherry-Picking Never Leads to Harmonisation. The Case of the Limitations on Copyright munder Directive 2001/29/EC. – *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law* 2010/1, p 57.
21. Guibault, L., Westkamp, G, Rieber-Mohn, T. Study on the implementation and effect in Member States’ laws of Directive 2001/29/EC on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society. Final Report. The Netherlands, University of Amsterdam, Institute for Information Law 2007. Arvutivõrgus: http://www.ivir.nl/publications/guibault/Infosoc_report_2007.pdf.
22. Guibault, Lucie M.C.R. Copyright Limitations and Contracts. An Analysis of the Contractual Overridability of Limitations on Copyright. Kluwer Law International: 2002.
23. Hargreaves, I. Digital Opportunity. A Review of Intellectual Property and Growth. May 2011, p 42-46. Arvutivõrgus: <http://www.ipo.gov.uk/ipreview-finalreport.pdf>
24. Heide, T. The Berne Three-Step test and the Proposed Copyright directive. – *European Intellectual Property Review* 1999/21, Nr 3.
http://www.law.columbia.edu/center_program/law_economics/wp_listing_1/wp_listing?exclusive=filemgr.download&file_id=64212&rtcontentdisposition=filename%3DW P207.pdf.
25. Hugenholtz, B, Helberger, N. No Place Like Home for Making a Copy: Private Copying in European Copyright Law and Consumer Law, *Berkeley Technology Law Journal* 2007, No 3.
26. Hugenholtz, P. B. The Wittem Group’s European Copyright Code. – T-E. Synodinou (ed.). *Codification of European Copyright Law. Information Law Series*, vol 29, Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International: 2012.

27. Hugenholtz, P. B., Senftleben, M. R. F. Fair Use in Europe. In Search of Flexibilities. Amsterdam, November 2011. Arvutivõrgus: <http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/Fair%20Use%20Report%20PUB.pdf>
28. Hugenholtz, P.B. Copyright and Freedom of Expression in Europe. Expanding the Boundaries of Intellectual Property. Innovation Policy for the Knowledge Society, Oxford: Oxford University Press: 2001.
29. Hugenholtz. Caching and Copyright: The Right of Temporary Copying. – European Intellectual Property Review, No 22.
30. Jents, L. Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas. – Juridica 2012, nr 7.
31. Kelli, A. jt. Autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste seaduse eelnõu ja seletuskirja esialgne lähtematerjal. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58012/Autori%F5iguse+anal%FC%FCs.pdf>
32. Kretschmer, K. Digital Copyright the End of an Era. – European Intellectual Property Review 2003/25, No 8.
33. Kur, A. Of Oceans, Islands and Inland Water – How Much Room for Exceptions and Limitations Under the Three-Step-Test? Max Planck Institute for Intellectual Property, Competition & Tax Law Research Paper Series 2008, No 08-04.
34. Laddie, H. The Modern Law of Copyright and Designs, 3d ed. Butterworths, London: 2000.
35. Lai, S. The Copyright Protection of Computer Software in the United Kingdom. Hart Publishing, Oxford: 2000.
36. Leval, P.N. Toward a Fair Use Standard. – Harvard Law Review 1990/108.
37. Lewinski, S. von. International Copyright Law and Policy. Oxford University Press: 2008.
38. Litman, J. Digital Copyright. Prometheus, New York: 2001.
39. Mazziotti, G. EU Digital Copyright Law and the End-User. Heidelberg: Springer 2008.
40. Mõtsküla, P. P. Tarkvara õiguskaitse perspektiivid võrgustunud ühiskonnas. – Juridica 2006, nr 6.
41. Nemvalts, K. Autori reprodutseerimis-, levitamise- ja üldsusele suunamise õigus ja nende piirangud infoühiskonnas. Magistritöö. Tallinn: 2010.

42. Nemvalts, K. jt. Autoriõiguse ja autoriõigustega kaasnevate õiguste probleemide koondkaardistus. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57467/Autori%F5iguse++koodkaardistus.pdf>.
43. Nemvalts, K. Mõningaid autoriõiguse seaduse ajakohastamise aspekte: teose vaba kasutamise regulatsioon. – Juridica 2012, nr 7.
44. Newby, T. What's fair here is not fair everywhere: Does the American Fair Use Doctrine Violate International Copyright Law? – Stanford Law Review 1998-1999/51.
45. Pisuke, H. Autor ja tema õigused. Autoriõiguse seaduse ABC: Autoriõiguse põhimõisted. Olion: 1994.
46. Pisuke, H. Autor ja ülikool. Autoriõiguse alused. Tartu Ülikooli Kirjastus: 2004.
47. Pisuke, H. Autoriõiguse alused. 2006.
48. Platton, G. Council Directive on the Legal Protection of Computer Programs: An Unsatisfactory Balance of Competing Interests. – American University Journal of International Law and Policy 1992/2, Vol 7.
49. Proposal for a Council Directive on the legal protection of computer programs. COM (88) 816 final, 17.03.1989
50. Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the implementation and effects of Directive 91/250/EEC on the legal protection of computer programs. COM (2000) 199 final, 10.04.2000.
51. Ricketson, S, Ginsburg, J.C. International Copyright and Neighbouring Rights. The Berne Convention and Beyond, Vol I, Oxford University Press: 2010.
52. Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori varalised õigused. – Juridica 2010, nr 10.
53. Rosentau, M. Intellektuaalse omandi õigused infotehnoloogias. Autori isiklikud õigused. – Juridica 2007, nr 9.
54. Senftleben, M. Copyright, Limitations and the Three-step Test. An Analysis of the Three-step test in International and EC Copyright Law. The Hague: Kluwer Law International: 2004.
55. Seville, C. EU Intellectual Property Law and Policy. Elgar European Law: 2009.
56. Smith, G. J. H. Internet Law and Regulation. Sweet & Maxwell: 2007.
57. Smith, T. EC software protection directive – an attempt to understand Art. 5(1). – Computer Law and Security Report 1990-1991/7.

58. Stokes, S. Digital Copyright. Law and Practice, 2nd edition. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon: 2005.
59. Stokes, S. Digital Copyright. Law and Practice, 2nd edition. Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon: 2005.
60. The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works: 1886 1986. Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary College, London: 1987.
61. Tritton, G. (koostaja), Davis, R., M.Edenborough, J.Graham, S.Malynicz, Aroughon. Intellectual Property in Europe, 3rd edition. London, Sweet&Maxwell: 2008.
62. Turkewitz, N. Author's Rights are Dead. – Journal of the Copyright Society of the USA 1990/41.
63. United States House of Representatives. Copyright Law Revision. House Report No. 94-1476, 1976, section 107.
64. Walter, M., Lewinski, S. European Copyright Law. A Commentary, Oxford University Press: 2010.
65. WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use. 2nd ed. Geneva, WIPO 2004. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.wipo.int/about-ip/en/iprm>
66. Wittem Group. European Copyright Code. Arvutivõrgus: www.copyrightcode.eu

NORMATIIVMATERJAL

Eesti õigusaktid

1. Autoriõiguse seadus. – RT I, 1992, 49, 615.

Välisriikide õigusaktid

1. Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte
2. USA Copyright Act of 1976

Euroopa Liidu direktiivid

1. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22.mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. – EÜT L 167, 22.06.2001.

2. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/24/EÜ, 23. aprill 2009, arvutiprogrammide õiguskaitse kohta (kodifitseeritud versioon). – ELT 111/16, 05.05.2009.
3. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 96/9/EÜ, 11. märts 1996, andmebaaside õiguskaitse kohta.

Rahvusvahelised lepingud:

1. Intellektuaalomandi kaubandusaspektide leping. – RT II 1999, 22, 123.
2. Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) autoriõiguse leping. – Mitteametlik tõlge arvutivõrgus: <http://www.kul.ee/index.php?path=0x710> (01.03.2013).
3. Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (WIPO) esitus- ja fonogrammileping. – Mitteametlik tõlge arvutivõrgus: <http://www.kul.ee/index.php?path=0x711>.
4. Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon. – RT II 1994, 16, 49.

KOHTUPRAKTIKA

Eesti kohtupraktika

1. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 02.03.2005.a otsuses nr 3-2-1-167-04

Euroopa kohtu praktika

1. EK 03.07.2012, C-128/11, *UsedSoft GmbH v. Oracle International Corp.*
2. EK 02.05.2012, C-406/10, *SAS Institute Inc versus World Programming Ltd.*
3. EK 01.03.2012, C604/10, *Football Dataco Ltd and Others v Yahoo! UK Ltd.*
4. EK 01.12.2011, C-145/10 *Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and others.*
5. EK 22.12.2010, Case C-393/09, *BSA - Svaz softwarové ochran v Ministerstvo kultury.*
6. EK 16.07.2009, Case C-5/08, *Infopaq International v Danske Dagblades Forening.*
7. EK 17.09.2007, Case T-201/04, *Microsoft Corp. v Commission of the European Communities.*
8. EK 11.11.1981, Case 60/81, *IBM v Commission*

Välisriikide kohtupraktika

1. Atari Games Corp. V Nintendo of America, Inc., 975 F2d 832 (Fed. Cir. 1992).
2. Campbell v Acuff-Rose Music, 510 U.S. 569 (1994).
3. Cour de cassation, civile, Chambre civile 1, 17 octobre 2012, 11-21.641.
4. Designers Guild Ltd v Russel William (Textiles) Ltd [2000] 1 WLR 2416.
5. Dongle. Oberlandesgericht Karlsruhe, 01.10.1996, 6 U 40/95. ZUM-RD, 1007, 340, IIC (1996) 740,
6. Eldred v Ashcroft 537 US (2003) SCt 01-618.
7. International News Service v. Associated Press, 248 U.S. 215 (1918).
8. Kabushiki Kaisha Sony Computer Entertainment Inc v Ball [2004] EWHC 1738 (CH).
9. Mars UK Limited v Teknowledge Ltd Unreported 11.06.1999
10. *Sega Enterprises Ltd v Accolade, Inc.* 977 F2d 1510 (9th Cir. 1992).
11. Sony Computer Entertainment v Owen [2002] EWHC 45 (Ch);
12. Sony Corp of America v Universal City Studios Inc, 464 U.S. 417 (1984).
13. Stweard v Abend, 495 U.S. 207 (236) (1990).

WIPO vaidluste lahendamise paneeli otsus

1. World Trade Organization. United States – Section 110 (5) of the US Copyright Act. Report of the Panel, document WT/DS/160/R, 15.06.2000. Arvutivõrgus: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/1234da.pdf

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mare Tannberg

24.09.1987.a

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Autori varaliste õiguste piirangud arvutiprogrammide näitel

mille juhendaja on Anne Kalvi

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 06.05.2013.a